EL BALUARD

XVè Aniversari

1982 - 1997

Ir. Recull de Treballs

I Recull de Treballs El Baluard

Sarral 1997

Primera edició: abril, 1997

Compost i compaginat per l'equip d'Artyplan, S.A.
Muntaner 281 • 08021 Barcelona

Imprès a Artyplan, S.A.

Disseny de la portada: Eduard Labori

Dipòsit legal: B. 15962B-1997

I Recull de Treballs editat amb motiu del XVè Aniversari de la Revista El Baluard, per als subscriptors d'aquesta.

Amb la col·laboració de la Diputació de Tarragona,
el Consell Comarcal de la Conca de Barberà
i l'Ajuntament de Sarral

ÍNDEX

ELS ARBRES FORESTALS A SARRAL 1
Jordi Amorós

UN TOMB PEL TERME, LA HISTÒRIA I LA LLENGUA DE SARRAL 41
Josep A. Bonet

UNA LLAMBREGADA A LA VIDA RURAL I PAGESA DE LA NOSTRA VILA DURANT LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX 51
Josep Cantó

L'HOME PRIMITIU PROP DE LA NOSTRA VILA 59
Marta Fontanals

FELIU ARGIMON, ESCRIVÀ DE LA CÚRIA DEL BATLLE DE SARRAL (1659) 67
Josep M.T. Grau - Roser Puig

SARRAL, 1582-1583. UN ANY EN LA HISTÒRIA DE LA COMUNITAT 75
Valentí Gual

SARRAL, VILA DE REIS. UN ESTUDI SOBRE L'ORIGEN I L'ACTUALITAT DEL NOM DE SARRAL 113
Antoni M. Marsal

UN NOU RETAULE D'ISIDRE ESPINALT I SERRA-RICA (1695) 157
Salvador J. Rovira

NOTÍCIA DELS POTAU DE SARRAL 161
Jaume Teixidó

EMIGRACIÓ DE SARRALENCS (1951-1971) 199
Ramon Torné

PRESENTACIÓ

L'any 1981, coincidint amb la finalització dels actes de celebració del 800 aniversari de la Carta de Població i Franquícia de Sarral, l'Ajuntament de la Vila va dur a terme l'edició de la magnífica –i avui, exhaurida– *Miscel·lània sarralenca*. Aquella obra, farcida de bons estudis, era un aconseguit corol·lari al conjunt d'actes del 1980 que es van realitzar per festejar l'esmentada efemèride. 17 anys després, la revista *El Baluard*, convertida ja en quelcom més que en un vàlid mitjà de comunicació, ha cregut oportú editar un llibre en motiu de la celebració del XVè aniversari de la recuperació de la revista, una miscel·lània que té la pretensió d'esdevenir no una publicació puntual sinó la primera de moltes. Efectivament, el *I Recull de Treballs El Baluard* que es presenta per aquests voltants de Sant Jordi de 1997 és només l'empenta que calia perquè la Vila de Sarral també gaudeixi d'estudis dedicats a ella periòdicament.

Es tracta, sens dubte, d'un llibre en la línia de les millors miscel·lànies; és un recull d'estudis acadèmics de la mà de grans professionals, però també de treballs generalistes, de reflexions vivencials, d'aportacions diverses sobre la història, la llengua, la gent de Sarral, etc; resumint-ho, teniu a les mans un llibre per estudiar, per entendre, per saber, per recordar, per llegir. Un simple cop d'ull als temes dels 10 treballs que presentem en aquest primer volum expressen justament aquests objectius que hem esmentat: *Els arbres forestals a Sarral*, de Jordi Amorós; *Un tomb pel terme, la història i la llengua de Sarral*, de Josep A. Bonet; *Una llambregada sobre la vida rural i pagesa a la nostra Vila durant la 1a meitat del segle XX*, a càrrec de Josep A. Cantó; *L'home primitiu prop de la nostra Vila*, de Marta Fontanals; *Feliu Argimon, escrivà de la cúria del batlle de Sarral (1659)*, a càrrec de Josep M. T. Grau; *Sarral el 1582-3*, de la mà de Valentí Gual; *Sarral, vila de reis: un estudi sobre l'origen i l'actualitat del nom de Sarral*, de qui signa aquesta presentació; *Un nou retaule d'Isidre Espinalt i Serra-Rica (1695)*, de Salvador-J. Rovira; *Notícia dels Potau de Sarral*, a càrrec de Jaume Teixidó; finalment, *Emigració de sarralencs (1951-1971)*, de la mà de Ramon Torné, amb la col·laboració de Josep i Jaume Ametlla. Ara només cal que vosaltres, lectors, fruiu amb la seva lectura.

Antoni M. Marsal i Bonet
Coordinador

I RECULL DE TREBALLS EL BALUARD
SARRAL 1997

Jordi Amorós Ros

ELS ARBRES FORESTALS A SARRAL

Introducció

Si, des d'un punt elevat, hom fa una observació del paisatge de Sarral, s'aprecia una alternança entre els espais conreats o construïts i les zones forestals: és el que s'anomena un paisatge en mosaic, on la relació entre les activitats humanes i el medi natural permeten que ambdós ocupin parcel·les del territori, però que cap d'elles domini amplament sobre l'altra.

Si ens fixem amb més detall, distingirem taques on predominen els conreus i altres on ho fa el verd propi dels punts on les plantes es desenvolupen de manera natural: a aquestes és a les que centrarem la nostra atenció, sigui quin sigui el seu tamany i la seva ubicació al terme. Ho farem, però, centrant-nos en un tipus concret de plantes, diferents en espècies segons els ámbits naturals i que representen, amb la seva presència i predomini, el grau màxim de maduresa d'una massa forestal: els arbres.

Contràriament al que es pot considerar, la ubicació del terme de Sarral diversifica els tipus de boscos que s'hi poden

trobar. Es troba a cavall entre les planes litorals, a llevant, i les de Lleida, a ponent, en una conca tancada, freda i relativament humida. A més, enllaça pel nord amb els altiplans segarrencs. Dintre seu, finalment, neixen rius i rierols que configuren un espai natural peculiar, fàcilment distingible de l'entorn, allà on ja no arriba la influència dels cursos d'aigua.

Anem, doncs, a conèixer amb detall quins és el paisatge vegetal del terme i quines espècies d'arbres s'hi localitzen.

El paisatge vegetal

Al terme de Sarral, per la seva ubicació geogràfica i per l'activitat humana que s'hi desenvolupa, s'hi desenvolupen diversos tipus de masses forestals.

Per un costat, trobem zones baixes, entre conreus, on hi ha bosquines. Són punts de difícil explotació, o per la pendent o per la pobresa del terreny, que normalment es troben ocupats per brolles amb pi blanc a les que, si hi ha racons més humits o feréstecs, l'acompanyen el roure de fulla petita i, de vegades, la carrasca. Sota els pins blancs en ocasions es desenvolupen fins a esdevenir arbrets els càdecs, que normalment no passen de matolls. Aquest paisatge s'estén per la part del terme ocupada majorment per conreus, especialment a ponent i al sud.

També trobem una gran massa forestal més contínua amb petites taques de conreu intercalats, que correspon a les serres del Cogulló i Comaverd. En conjunt, són més de 1.500 ha amb diversos tipus de vegetació.

Així, a pràcticament totes les solanes domina la brolla arbrada de pi blanc, encara que a les zones més altes, per sobre els 700 o 800 m, trobem clapes de pinassa o de rou-

reda, més o menys malmesos pels incendis. Els obacs són, però, força diferents. Per un costat, al fons de les valls i augmentant en importància a mesura que ens atansem al Cogulló (als barrancs de la Cova Cativera i a la capçalera de l'Anguera), hi trobem un alzinar on aquesta espècie es barreja amb roures, aurons, pinasses, algun pi blanc i, sobretot, amb boixos, arbocers i moixeres. A l'inrevés, és a dir, augmentant la presència cap a Comaverd, trobem que la roureda de roure de fulla petita, amb arbres caducifolis, es fa més patent, especialment en punts alts on, fins i tot, arriba a ocupar obacs sencers de considerable extensió. Al roure l'acompanyen, entre d'altres, la moixera, la moixera de pastor, la servera, la pinassa i, esporàdicament, l'alzina i, en punts força obacs i humits, el pi roig. Aquí segueix present un arbrissó o matoll, el boix, i fa acte de presència el ginebre, en substitució del més mediterrani càdec. En aquest continu forestal, les combinacions entre brolles, pinedes, alzinars i rouredes són freqüents i d'aspecte variat, donant lloc a un paisatge vegetal de cert interès natural.

A més, i amb independència de l'orientació i de l'acció humana en zones veïnes, hi ha un tipus específic de vegetació que embolcalla com una serp de colors als cursos d'aigua: és el bosc de ribera, que té al terme com a característica comuna una certa esponerositat, major que a comarques amb més pressió humana. Aquí dominen arbres de creixement ràpid, majoritàriament caducifolis, entre els que destaquen l'àlber, el pollancre, l'om i el freixe de fulla petita, destacant clarament de la vegetació que l'envolta, notòriament més seca a les nostres contrades.

A continuació es repassa exhaustivament el llistat d'arbres i arbrissons que es poden trobar a Sarral, sigui quin sigui el

seu àmbit de desenvolupament, que oportunament s'indica al text. També es fa referència a la seva distribució general (molt comú, comú, rar) i a la seva concentració allà on n'hi ha (Abundant, localment abundant, escàs), indicant les partides o zones on es possible trobar-los).[1]

Caracterització i localització de les espècies

Pi blanc o pi bord
(Pinus halepensis)

És un arbre típic del clima mediterrani de terra baixa. La seva capçada és de forma cònica de jove, encara que amb els anys es fa irregular. L'escorça és grisenca i llisa a les branques i als exemplars joves, després es clivella, enfosquint-se però sense deixar de ser grisa. Fulles de 6 a 10 cm, de color verd clar, llargues i lleument punxants.

Localització a Sarral. Molt comú i abundant. Sens dubte l'arbre dominant al terme, on forma boscos entre les conreus i s'extén per les zones forestals. A mesura que pugem en alçada, la seva presència es va reduint a les solanes, encara que sense desaparèixer del tot excepte en alguns obacs molt frescals o alterosos (la Valldossera, passada la font de l'Espinac, o alguna barrancada tributaria al riu de les Hortetes, a Montbrió). És un gran colonitzador, és a dir, conquereix per al bosc els espais oberts, siguin conreus abandonats, brolles o boscos afectats pels incendis. Per aquest darrer motiu, la seva expansió ha estat molt notable els darrers vint-i-cinc anys, especialment als obacs del Cogulló i Comaverd, on ha arrabassat part del terreny ocupat per roures, pinasses o alzines abans dels focs.

Curiositats. El perquè de la seva expansió cal cercar-lo en el seu comportament ecològic. El pi blanc reserva algunes pinyes que només s'obren amb temperatures extraordinàries (les poden esperar molts anys) com les que es donen durant els incendis. Després del pas del foc, aquelles s'obren i deixen anar gran quantitat de llavors que tapissen el terreny: per aquest fet sovint s'observa una gran població de pins blancs en zones cremades anys abans, amb una densitat excessiva. Aquest fet s'aprecia fàcilment prop del Mas del Cano o a les muntanyes que envolten Montbrió, terrenys afectats pel foc de 1979.

Pi pinyer
(Pinus pinea)

Com el pi blanc, és un arbre mediterrani. Fàcilment identificable, tant per la seva capçada, ampla i sovint aplanada, com pel tamany considerable de les seves pinyes, de 8 a 15 cm de llargada i de 7 a 10 d'amplada. Les fulles, de dues en dues (com a tots els pins), són llargues i gruixudes (de 8 a 20 cm).

L'arbre procedeix de la Mediterrània oriental i fou introduït probablement pels romans o els fenicis. S'estén per la terra baixa mediterrània i també, en zones més alteroses (400-700 m) en terrenys sorrencs, que col·labora a fixar amb el seu potent sistema d'arrels.

Localització a Sarral: rar i escàs, encara que localment abundant, el trobem als plans, al petit tossal, cremat fa uns anys, que limita amb el terme de Barberà de la Conca. A les Comes, al camí d'accés, en fondals i en algunes solanes no molt secaneres i, més dispers, a la Vallcervera (molt malmès pels incendis de 1987 i de 1994), a les proximitats de l'Ermita

i, amb exemplars isolats, a altres punts del terme. També n'hi ha al riu de les Hortetes, prop de l'aiguabarreig amb el riu de Vallverd. No es troba a la part alta de les serres del Cogulló ni de Comaverd.

Curiositats: és l'únic pi que produeix pinyes comestibles a les nostres contrades. Les pinyes, que es recol·lecten als mesos de setembre-octubre, no són madures fins al tercer any. Els pinyons són molt apreciats per a la nostra cuina tradicional (panellets, coques,...). El conegut com a "pi solitari", situat prop del tir al plat, pertany a aquesta espècie.

Pinassa

(Pinus nigra subsp. salzmannii)

Pi de zones de muntanya mediterrània mitjana, on la temperatura és més baixa que a la zona baixa. Normalment el trobem substituint rouredes de roure de fulla petita. Arbre amb capçada cònica des de petit. Les llenques de l'escorça són grisenques; els branquillons joves tenen una tonalitat vermell-marronosa. Les fulles, de 8 a 18 cm de llarg són gruixudes, es poden doblegar i punxen. Les pinyes, petites (4 a 8 cm) maduren al segon any: es troben pràcticament perpendiculars a la branca.

Localització a Sarral. Comú i abundant, especialment a llevant del terme, el trobem a força punts, encara que sense la continuïtat del pi blanc. A les proximitats del poble el trobem a la Rubina de Baix, remuntant el riu de Vallverd, passada la cruïlla de Montbrió; també apareix a obacs freds i humits per sota dels 600 m d'alçada (les Comes, el bosc del Coix). Ja més extès, es localitza per sobre d'aquesta cota: a la Valldossera, la Cova Cativera i, a Montbrió, al Barranc Gran,

1

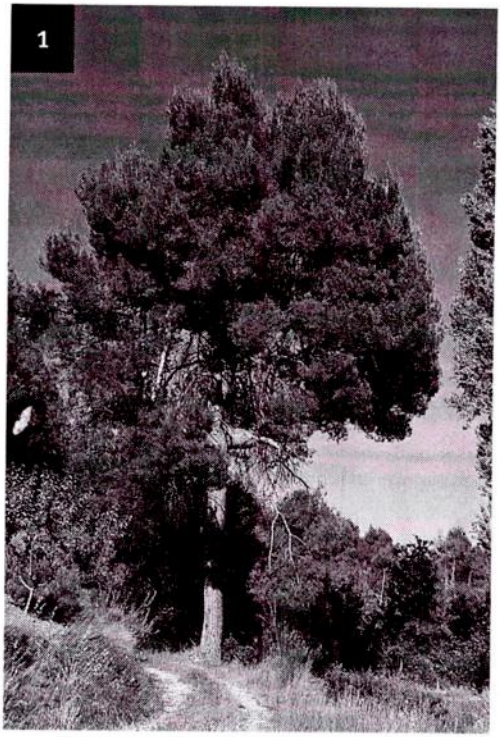

2

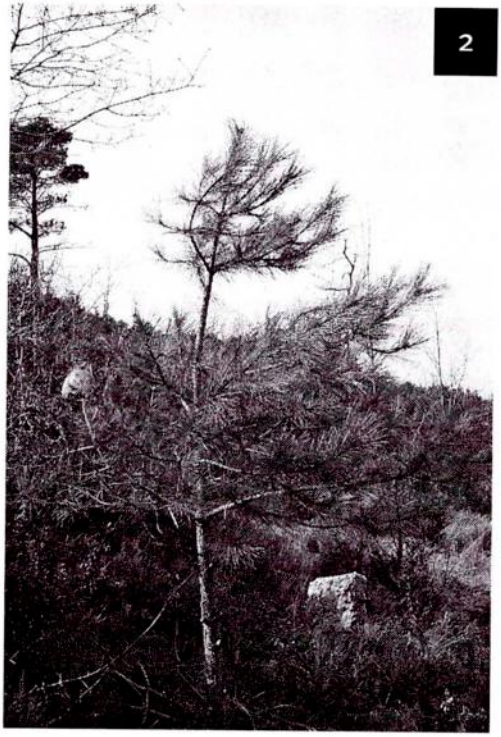

3

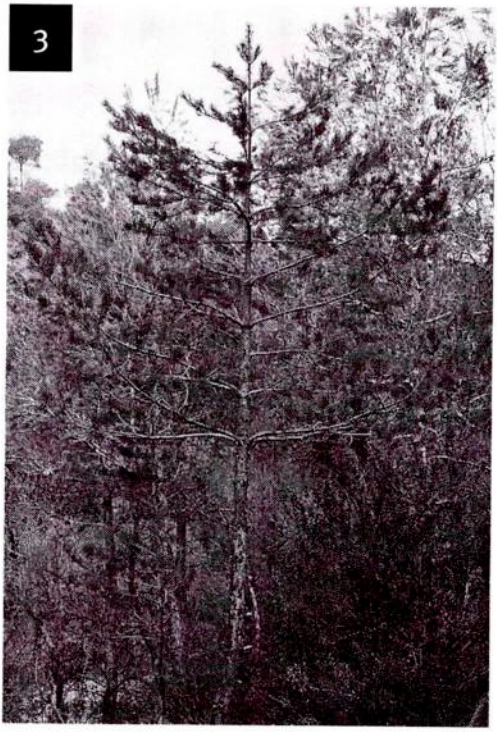

4

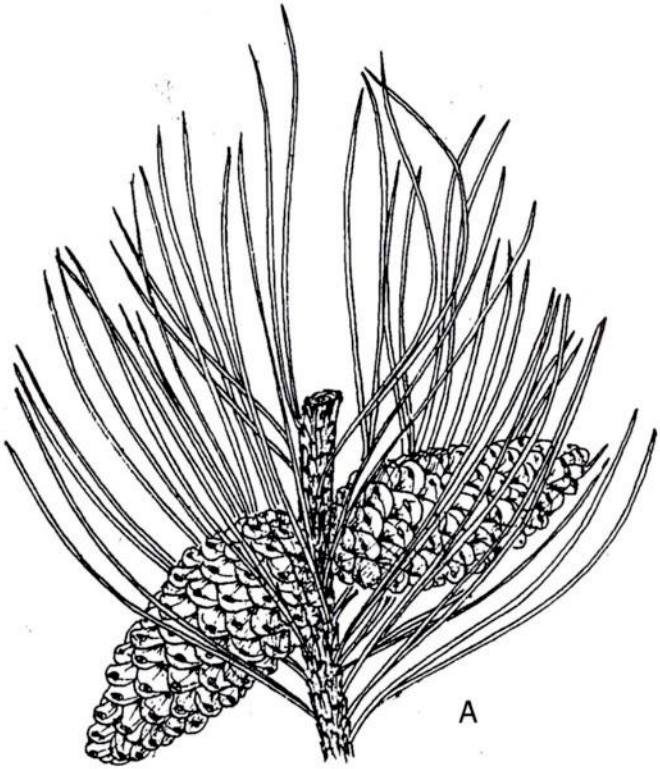

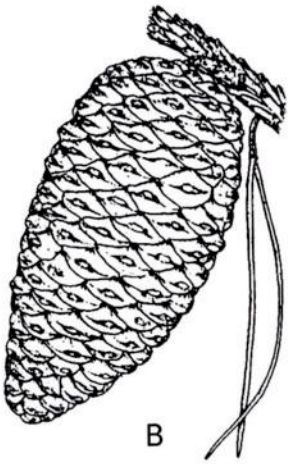

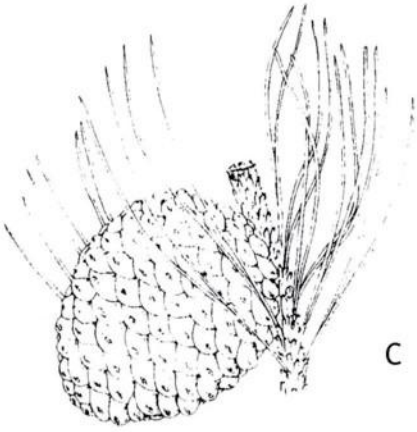

Fulles i pinyes d'alguns pins que es fan al terme. Hi ha la pinassa (A), el pi blanc (B) i el pi pinyer (C). Els dos primers a escala real i el tercer a meitat de tamany.

al Bosc del Batlle i, en general, a força indrets de Comaverd. Prop de Vallverd, destaca l'obac de Punicases, on hi ha exemplars de notable envergadura. Per sobre els 600-700 m fins i tot es troba a les solanes, encara que de manera escassudera. Menys a Punicases, no apareix al marge dret del riu de Vallverd en tot el terme, ni tant sols als obacs al peu de Forès (a Caràs i Pedrenyà).

Curiositats. La pinassa creix molt dreta, amb un tronc llarg i, molts cops, sense desviacions, motiu pel qual històricament ha estat molt preuat per a la construcció de vaixells i, des del segle passat, per a pals de telèfon. La destrucció o el sobreaprofitament de les rouredes l'han afavorit en la seva expansió, ja que és un arbre colonitzador i de substitució, com la majoria dels pins de la nostra zona.

Pi roig o rojalet
(Pinus sylvestris var. catalaunica)

A diferència dels altres pins que hi ha a Sarral, aquest no és de caràcter mediterrani, sinó europeu. Arbre alt, té l'escorça vella grisenca, encara que als darrers metres de la capçada i a les branques joves hi pren un característic color rogenc, que li dóna nom popular. Les pinyes són petites, de 3-6 x 2-3,5 cm. Les fulles, rígides i punxants, són curtes, màxim de 3 a 6 cm, de color verd blavós o grisenc.

Localització a Sarral. Molt rar i escàs, no arriba a formar boscos al terme, malgrat fer-ho a la veïna Baixa Segarra, especialment als termes de Forès i Conesa. Hom el pot localitzar en petits grupets a les Comes, la Valldossera, el Barranc Gran i als obacs de la serra de Comaverd, prop del camí de Montbrió a Vallespinosa. Excepte a les Comes, a tot els altres

llocs citats ha estat afectat pels incendis forestals, pel que els exemplars són majoritàriament joves. No es descarta la seva presència puntual a altres punts alterosos del terme, especialment a les valls altes de l'Anguera i del riu de Vallverd. Era present a la Vallcervera, però la recurrència dels incendis forestals (1987 i 1994) l'han eliminat de la zona: aquesta possibilitat fa que calgui actuar amb cura i respectar-ne rigurosament els peus existents allà on es localitzi.

Curiositats. El pi roig fa un paper, a alguns països d'Europa Central, similar al del pi blanc a les nostres contrades, colonitzant els terrenys menys aptes (normalment els més pobres) per a la vegetació pròpia de l'indret i els ocupats per antics conreus abandonats. Aquest fet ens indica la diferent valoració que a cada indret geogràfic es pot donar per a una mateixa espècie, segons siguin les condicions dominants a la zona: aquí el valorem i considerem un arbre propi de terrenys humits i freds i allà el prenen com el colonitzador menys valuós en comparació a roures i faigs.

Ginebre

(Juniperus communis subsp. communis)

Arbret molt humil, que assoleix com a màxim els 5-6 m d'alt, molts cops se'ns mostra com un arbust. Les fulles, d'un verd claret, s'agrupen, verticil·lades, de tres en tres. Són curtes, estretes (fins a 2,5 cm de llargada per 1-1,5 mm d'amplada) i punxants, recorregudes a l'anvers per una franja central de color blanc. El seu aspecte general és atapeït i pronunciàdament cònic a mesura que l'exemplar adquireix alçada. Només en condicions molt favorables arriba a ser un arbre, ja que el seu lent creixement i la seva nul·la capacitat de rebrot hipotequen molts cops el seu futur.

Localització a Sarral. Rar i escàs, encara que localment abundant. El trobem a indrets frescals, alterosos i, preferentment, acompanyant a la pinassa o al roure de fulla petita. És freqüent a zones no cremades (no rebrota després del foc, pel que sol desaparèixer quan hi ha hagut un incendi) de Comaverd, prop de la Collada, al Bosc del Batlle i al Barranc Gran. També abunda als obacs del curs alt del riu Anguera (aigües amunt del tribut del torrent de la Valldossera, on també és present) i a l'Obac del Coix. Per efecte de les inversions tèrmiques, que acumula la fredor i reté la humitat a les fondalades, el trobem a les Comes, i a la Coma d'Heures, dins el triangle Rocafort-Montbrió-Vallverd, on alguns exemplars assoleixen els 5-6 m d'alçada. Pel riu de Vallverd, baixa fins a la zona boscosa de l'obac de la Rubina. Hi ha la possibilitat que algun exemplar es trobi als bosquets que acompanyen als torrents a Caràs, Pedrenya o prop del Mas del Sanahuja.

Curiositats. El ginebre produeix un fruit, de color blau o negrós, el ginebró, molt aromàtic i usat per a fer begudes alcohòliques, com ara la ginebra, que en pren el nom: si el proveu en notareu el sabor, encara que el regust resinós del ginebró no el fa especialment agradable.

És important fixar-se en la línia blanca de l'anvers de la fulla, ja que serveix per a distingir-lo del seu parent el càdec, del que tot seguit parlarem.

Càdec

(Juniperus oxycedrus)

Com el ginebre, és un arbret molt humil que la major part de les ocasions se'ns mostra com un matoll més o menys

desenvolupat. El seu aspecte és molt similar al del ginebre, però cal observar detingudament les fulles per a treure'n l'entrellat, ja que aquí hi trobarem dues línies blanques a l'anvers i no una com en el cas anterior. Els fruits són marronosos, una mica més grossos que en el cas del ginebre.

Localització a Sarral. Comú i molt abundant per tot el terme, especialment per brolles i a les pinedes. Es recupera després dels incendis, fet que ha facilitat el seu manteniment i expansió posterior, ja que s'introdueix als obacs aclarits momentàniament en cas de foc. No hi és als alzinars dels obacs dels barrancs de la Cova Cativera ni del curs alt de l'Anguera, sobretot a partir de la solana de la vila en amunt, ni tampoc en general a cap zona obaga per sobre dels 600-700 m. Hi ha un exemplar molt vigorós a tocar del camí del Mas del Cano, més amunt del mateix, prop de la font de l'Espinac.

Curiositats. Molts cops, en trobar-se en espais oberts, el càdec adopta una forma arrodonida i baixa, com una massa de fulles que no deixen entrar la llum del sol i tampoc la calor: aquest és, precisament, l'objectiu d'aquesta forma especial, protegir l'interior de la planta, on el terreny i l'ambient es mantenen més humits i frescals que l'exterior (ho apreciarem fàcilment si n'obrim un, sempre curosament, per no trencar-lo). Aquesta forma arrodonida, atapeïda i baixa (encara que de vegades pot superar els 2 m d'alt), destinada a protegir-se del dessecament, s'anomena pulvinular.

Salze
(Salix alba)

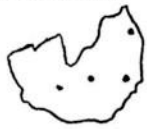

Arbre d'alçada considerable, de 10 a 15 m. Com tots els salzes, creix en terrenys humits, vora els torrents i rierols. La

capçada és oberta i amb branques llargues, les més joves de les quals tenen pels sedosos i són força flexibles (anomenades vímets). El tronc és dret i gruixut, amb l'escorça bruna, clivellada molts cops longitudinalment. Les fulles són llargues i estretes, de 6 a 8 cm, molts cops recobertes de pels sedosos blancs en el revers; les vores es troben dentades.

Localització a Sarral. Molt rar i força escàs, només trobem exemplars aïllats al torrent de la Vallcervera, i sota el camí que passa sota el sembrat on hi ha la Font del Cisteller, camí del Mas del Cano; també a la carretera de Vallespinosa, prop del punt on enllaça amb el camí de Vallverd. És possible que hi hagi altres individus en torrents i zones de muntanya del terme, sempre allà on l'home ha estat respectuós amb el bosc de la ribera dels rius i torrents.

Curiositats. Dels vímets, les branques joves, històricament se'n feien cistells a molts punts de Catalunya, ja que la seva flexibilitat i resistència ho permeten. No sembla, però, que això fos massa probable a Sarral, donada l'escassesa de l'arbre al terme.

Gatell
(Salix cinerea subsp. oleifolia)

El gatell és un salze amb un caràcter muntanyenc força accentuat, pel que també el trobarem prop dels rius i torrents a partir d'una certa alçada. Les fulles són ovades, de 5 a 10 cm, amb la part ampla cap a la punta, encara que no són gaire amples (2,5 o 3 cm com a màxim). Els nervis són ressortits pel revers de les fulles; pel dors s'aprecien d'un color verd clar. El tronc sol ser inclinat i freqüentment n'hi ha més d'un (comportament que recorda a l'arbustiu), amb l'escorça d'un color gris cendrós, sovint enfosquit.

Localització a Sarral. Rar i escàs, encara que localment pot ser abundant. El trobem a rius i torrents a partir dels 500 -550 m. No és present al riu de la Salada ni al de Vallverd aigües avall del poble. Ho és al torrent de la Vallcervera i al riu Anguera, aproximadament del pont de Barberà en amunt ; també al riu de les Hortetes i al torrent de la Coma d'Heures.

Curiositats. El gatell és un arbre poc abundant a les comarques litorals i prelitorals, més rar com més al sud de Catalunya. De fet, a les comarques de Tarragona es concentra als torrents de muntanya: és per això que cal saber valorar positivament la seva presència al terme, contribuint al seu manteniment i preservació.

Àlber
(Populus alba)

És un arbre típic dels boscos de ribera de zones baixes i muntanyes. De creixement ràpid, pot arribar a assolir els 25-30 m d'alçària. Té una capçada ampla i irregular, amb una coloració blanquinosa al tronc; de vegades s'observen claps d'escorça rugosa i fosca, especialment en branques velles i a la base dels troncs.

Les fulles en són característiques, ja que tenen l'anvers d'un verd intens i el revers d'un blanc molt lluminós, típic i inconfusible. La forma és força variada: arrodonida, lobulada o molt lobulada (fins a cinc lòbuls).

Localització a Sarral. Comú i localment molt abundant al llarg dels rius i torrents del terme, tant al riu de Vallverd com a l'Anguera, sempre allà on tenen certa continuïtat portant aigua o on aquesta aflora esporàdicament: no apareix, per contra, al Barranc Gran en el riu de les Hortetes ni més amunt

del salt al riu Anguera. També el trobem en el riu de la Salada, a la rasa de Caràs, al torrent de les Comes (davant la font d'en Videt), als torrent de l'Ermita, de la Vallcervera i al del Vilàs.

Curiositats. De vegades, a més de 20 o 25 m de l'arbre que els origina, apareixen rebrots a partir d'arrels superficials que, en alguns casos, poden originar exemplars de notable envergadura. Aquest procés d'expansió té lloc, per exemple, al Vilàs, just allà on el torrent es barreja amb el riu de Vallverd. A tocar d'aquest, deu o quinze exemplars arranglerats a la vora del riu provenen del gran individu que es troba al començar el torrent: per situar-nos, esmentar que aquest és visible des del pont de l'Ermita, just abans d'una plantació de pollancres, si mirem aigües amunt del riu.

Pollancre
(Populus nigra)

També arbre de ribera, el pollancre acompanya molts cops a l'àlber als rius de terra baixa i de muntanya mediterrània. És molt alt, de fins a 30 m, amb l'escorça grisenca i clivellada i branques ascendents, que configuren una capçada ampla. Les fulles, alternes i finament dentades per la vora, tenen forma romboidal o gairebé triangular, amb la part ampla prop de la branca: els borrons que les protegeixen són enganxosos. Molts cops és plantat perquè el seu creixement ràpid permet aprofitar-ne aviat (20 anys aproximadament) la fusta.

Localització a Sarral. El trobem a tots els rius quan ja deixen de ser torrents de muntanya. Tant al riu Anguera, del Salt en avall, com al riu de Vallverd i al de la Salada en el seu

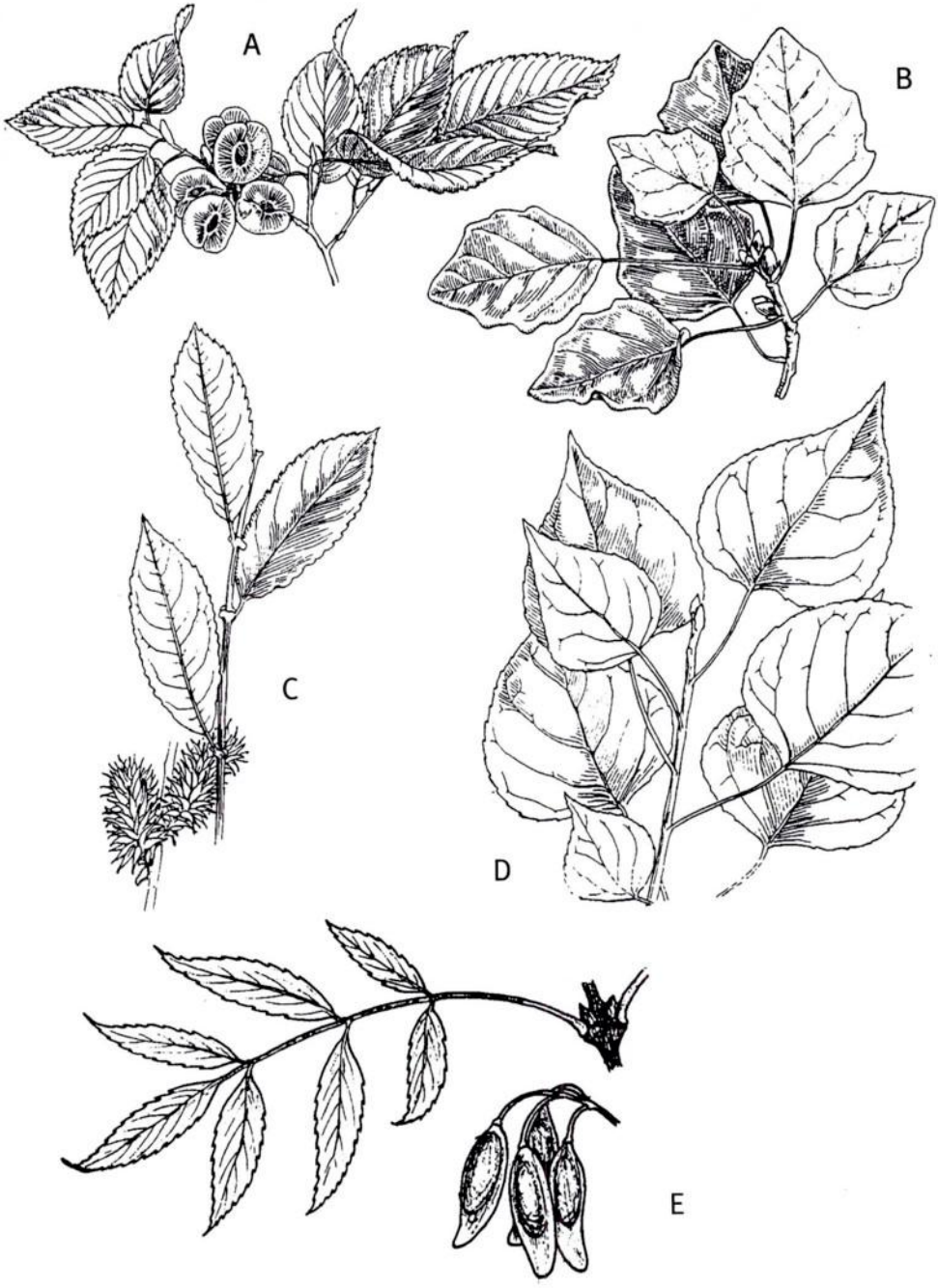

Fulles i algunes flors d'arbres de ribera. Hi són l'om (A), l'àlber (B), el gatell (C), el pollancre o xop (D) i el freixe de fulla petita (E).

tram final. Hi ha una varietat, *italica*, dit pollancre de llombardia, amb les branques molt acostades al tronc, que li donen un aspecte típic de fus: aquesta apareix cultivada als rius esmentats. També hi ha un altre pollancre, *deltoides*, dit pollancre de Carolina, que trobem sovint plantat: són característics el tamany de les seves fulles, de 10 a 18 cm, i el color vermellós de les fulles joves a la primavera. N'hi ha a diversos punts humits del terme.

Curiositats. Els arbres de ribera, especialment els pollancres i, entre ells, el de llombardia, són els arbres de majors dimensions que creixen a Sarral, afavorits per l'entorn en el que es desenvolupen, ric en aigua i amb condicions d'humitat superior a la de zones forestals properes. Aquest avantatge els fa distintius del curs dels rius on s'ubiquen, a manera de llargues cintes, especialment vistoses a la tardor, quan cada espècie adopta un color diferent en perdre les fulles.

Alzina i carrasca
(Quercus Ilex subsp. ilex i
Quercus ilex subsp. ballota)

Són dues subespècies d'alzina que es troben al terme de Sarral, fet no gaire habitual a Catalunya, condicionat per ubicar-se el terme a la zona de transició entre el domini de l'alzinar, de caràcter més mediterrani costaner, i la zona del carrascar, que ens afecta sobretot als indrets més secs i freds, on aquesta varietat es desenvolupa millor (a la Segarra, l'Urgell i, en general, les planes interiors de Lleida) i on l'alzina no és present.

Les fulles de l'alzina són allargassades i estretes (lanceolades), amb els marges dentats, de 3 a 7 cm de llarg, mentre les de la carrasca són més arrodonides i curtes; les fulles de l'alzina tenen de 7 a 11 parells de nervis laterals, mentre les de la carrasca es queden en 5 a 8 parells. El color també és diferent, ja que el verd intens de l'alzina és substituit per un verd grisos, més apagat, a la carrasca. El fruit, la gla, és amargant en l'alzina i sovint dolç a la carrasca. L'escorça és en ambdós casos grisa o bruna, força rugosa i clivellada en peces de reduït tamany.

Localització a Sarral. Trobem alzines a tota la serra del Cogulló i de Comaverd, especialment com més a llevant del terme i en zones fondes i humides: abunda al curs alt del riu d'Anguera i dels torrents de la Cova Cativera. Hi ha exemplars aïllats prop del poble, al voltant de l'Ermita. La carrasca es present en bosquines a ponent del terme, entre els conreus, a Sant Pere, el Tossal, Rocacorba, la Comaguala i Comorera, entre d'altres: en aquesta darrera partida hi ha alguna bosquina de certa consideració. També apareix a les zones més secaneres del Cogulló i Comaverd, especialment a les carenes orientades a migdia o llevant. És possible que hi hagi exemplars d'ambdues espècies a qualsevol partida del terme, encara que cal dubtar de la presència de l'alzina a algunes de les esmentades en parlar de la carrasca.

Curiositats. Com tots els arbres del gènere Quercus (alzines i roures), tenen una gran facilitat de rebrot de soca després d'una estassada o del pas d'un incendi. Això fa que la seva recuperació sigui ràpida, encara que amb més d'un peu, com correspon a les nombroses branques que neixen de la soca en qüestió: és per això que als nostres boscos moltes alzines tenen nombrosos peus a una mateixa soca, deguts o

al seu aprofitament històric per a llenya o carbó o al pas d'algun dels freqüents incendis que han afectat gran part del terme.

Roure de fulla petita
(Quercus faginea subsp. faginea)

El roure de fulla petita és un arbre de la muntanya mediterrània. De tots els roures, propis de climes més freds i humits, és el més resistent a les condicions ambientals del clima mediterrani, amb secada estival pronunciada i estius força càlids. Baixa des del Pre-pirineu fins a la Segarra per l'altiplà central de Catalunya: les poblacions més meridionals i orientals es donen a les muntanyes que envolten la Conca, tant a Prades com al Tallat.

Arbre que amb prou feines assoleix els 15 m d'alçada, és el més humil de tots els roures. El seu brancatge és angulós i la capçada té un color verd clar. Les fulles, caduques, fan uns 5 cm de llarg, són endurides i dentades per a protegir-se de l'excessiva evaporació. Tenen de 6 a 12 parells de nervis paral·lels, amb el revers més pàl·lid i força pilós. L'escorça és molt clivellada.

Localització a Sarral. Comú i abundant, localment molt abundant, es troba per tot el terme, tant en marges com en bosquets, entre els pins i, fins i tot, forma alguns boscos als obacs més favorables de Comaverd, a la Collada i al Bosc del Batlle. Per efecte de la inversió tèrmica també abunda als obacs dels rius i a les fondalades, especialment a les Comes, la Valldossera, la Salada, l'Escanceta o el Cogulló.

Curiositats. És l'arbre que rebrota més fàcilment després dels incendis, ja que molts cops es recupera amb noves

branques des de la pròpia capçada. Aquest fet l'afavoreix respecte a altres arbres, com els pins, en el cas d'incendis recurrents, com a passat a la Vallcervera, on en algunes zones els pins no es van poder recuperar del foc de 1987 abans del de 1994 (ja que només es reprodueixen per llavor i no van tenir temps per a fer-ne els pinets que van sortir després de 1987) i, en canvi, el roure de fulla petita sí, fet que ha propiciat que avui per avui sigui l'únic arbre capaç de formar boscos que hi és present: per això cal conservar-lo i, si és possible, potenciar-lo.

Roure Cerrioide
(Quercus cerrioides)

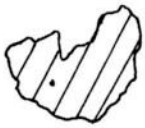

Sembla que es tracta d'un híbrid entre el roure de fulla petita i el roure martinenc, ja que, de fet, reuneix característiques de les dues espècies. Es troba sempre en zones de transició entre les àrees de marcada influència mediterrània (terra baixa costanera i pre-litoral) i la muntanya mediterrània.

Les fulles són més grans que en el roure de fulla petita, de 7 a 10 cm de llarg, amb pèls de jove que desapareixen més tard. Els branquillons tenen pèls llargs, com en el roure martinenc. El port és similar al del roure de fulla petita, que en realitat no es diferencia massa del que té el roure martinenc.

Localització a Sarral. A falta d'una catalogació precisa, podem considerar la seva distribució com a similar a la del roure de fulla petita, encara que probablement no apareix als punts més secaners en els que l'altre fa acte de presència. N'hi ha de ben segur a Pedrenyà, a la Vallcervera i, en general, a tota la massa forestal de Cogulló-Comaverd. Per les condicions d'inversió tèrmica, és possible la seva localització

a les valls dels rius, en els bosquines que hi ha en alguns obacs.

Curiositats. La presència d'un roure híbrid com a arbre força estès no té d'estranyar, ja que els roures es barregen amb facilitat. De fet, ho fan tant sovint, que alguns científics han optat de vegades per descriure totes les formes híbrides localitzades en un espai estudiat: aquest és el cas, proper geogràficament, de la "Flora de los montes de Prades", d'en Masclans, on es descriuen les hibridacions entre els sis tipus de roures que hi viuen.

No es pot descartar la presència del roure martinenc, ja de caràcter europeu, a Sarral, malgrat no haver-se efectuat un seguiment exhaustiu del terme per a constatar o desmentir aquesta possibilitat.

Om
(Ulmus minor)

L'om és un arbre dels boscos de ribera que s'allunya sovint dels cursos d'aigua, trobant-se de vegades en marges humits i prop d'aiguamolls o rierols. Les seves fulles són molt característiques, ja que són asimètriques: es a dir, si considerem el nervi central i observem les dues meitats de la fulla, es constata que una és més curta que l'altra.

Pot atenyer els 30 m d'alçada, amb una capçada molt densa, verd clara a la primavera i d'un verd intens a l'estiu. Les flors, que recobreixen tot el brancam jove de l'arbre, surten a finals d'hivern, abans que les fulles: no són vistoses, ja que tenen un color verd clar. És un arbre amb certa capacitat de rebrot, sobretot a partir d'arrels superficials.

Localització a Sarral. En ambients diversos, el trobàvem sobretot, com li és propi, prop dels rius, en aquest cas sense

excepcions. També apareixia als marges obacs i en fondalades per tot el terme i fa acte de presència en punts humits dels boscos, tant al Cogulló (la Valldossera, prop del Mas del Cano) com a Comaverd (al Barranc Gran, prop de la Font Voltada, entre d'altres) o a les proximitats de l'Ermita (el Camí Vell). Especialment interessant, per la bellesa de l'indret, era la població que envoltava el Gorg d'En Targa.

Curiositats. En les línies anteriors, em parlat en passat i no en present. Això es deu a que l'om es troba en procés de pràctica extinció per culpa d'un petit animal minador, que fereix de mort l'arbre en el seu procés d'alimentació. Aquesta plaga ha estat importada de Nord-amèrica, i està afectant tots els oms europeus. De fet, gairebé en tots els punts esmentats els arbres ja es troben morts (Gorg d'En Targa, Pedrenyà, Caràs, riu de Vallverd, Camí vell de l'Ermita,...) ; alguns exemplars vius es localitzen a la carretera de Valls, poc després de la cruïlla amb en camí de Barberà, a la Salida. Actualment, alguns països, vista la magnitud de la catàstrofe, estan intentant substituir-lo per altres espècies. A Rússia i Anglaterra es conserven bancs de llavors, per a una possible restitució futura. En tot cas, de ben segur veurem desaparèixer l'om de Sarral, on ja avui la població es troba força delmada.

Lledoner
(Celtis australis)

D'origen oriental, el trobem naturalitzat a la zona mediterrània, especialment als terrenys assoleiats i temperats. La seva escorça és grisa i llisa, amb el tronc dret, la capçada

arrodonida i les branques gairebé sempre ascendents, amb una alçada que no sobrepassa en condicions òptimes els 15-20 m. Les fulles són inconfusibles, amb les dues meitats diferents (com en el cas de l'om), molt llargues i primes (de 4 a 15 cm), més estretes com més a la punta. El fruit, el lledó, té un cm de diàmetre més o menys, i és comestible quan es troba madur (de color negrós).

Localització a Sarral. Rar i escàs. En marges, bardisses i zones properes als rius, sempre per sota de 650 m, aproximadament. El trobem als Plans (on és relativament abundant prop del camí entre la carretera de Valls i el camí de Barberà), a la Salida i a ponent del terme (Sant Pere, el Diumenge, el Tossal, la Salada, Comaguala i Rocacorba), aprofitant els marges i les vores de les rases. Al terme no assoleix normalment un tamany superior als 7-8 m, i fins i tot en molts casos no passa de ser un arbrissó.

Curiositats. a part de tenir el fruit comestible, la seva fusta és flexible i resistent, havent-se utilitzat històricament per a la fabricació d'eines del camp, especialment mànecs d'aixada i forques. La seva escassesa a Sarral i la condició d'arbre marginal escàs i aïllat fan pensar que no ha estat una espècie usada tradicionalment, almenys a nivell general.

Freixe de fulla petita
(Fraxinus angustifolia)

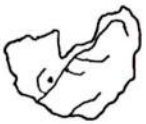

Aquest arbre viu als boscos de ribera i a les zones fresques i humides dels boscos de muntanya mediterrània. D'alçària moderada, no supera els 10-15 m. Les seves fulles, caduques, són compostes, amb 5-9 foliols allargassats i estrets (lancelolats), dentats; al tenir número imparell, lògi-

cament té foliol terminal. D'aspecte no gaire elegant, té l'escorça grisenca i el tronc sovint retort, encara que de jove gairebé sempre es recte. Les branques solen ser ascendents, malgrat que a la base de la capçada sol haver-hi brancam de poca longitud inclinat cap avall.

Localització a Sarral. Comú i força abundant, el trobem a rius i rierols i també a algunes zones humides. És important el seu nombre al riu Anguera, del Salt en avall, també al riu de Vallverd, fins a Vallverd mateix, i a alguns afluents d'ambdós. És l'arbre que es troba en expansió al camí de l'Ermita, prop del Paller del Torres, i al camí vell, on hi ha un exemplar de certa envergadura. Com a fet anecdòtic, vàlid per a demostrar la resistència i tenecitat d'aquesta espècie, val a dir que l'arbre que es troba penjant del salt del Gorg d'En Targa és un freixe de fulla petita, que, com a mínim, va suportar les crescudes de 1984 i de 1994.

Curiositats. Els freixes de fulla petita (i, a zones més humides, el de fulla gran) són arbres que, com l'om, viuen prop dels rius, però també toleren una certa distància dels cursos d'aigua i, fins i tot, la seva absència total a la superfície: aquesta coincidència ha fet suposar la possibilitat que siguin els freixes els arbres que ocupin part de l'espai ecològic que fins fa poc va correspondre als oms.

També esmentar que un parent seu, el freixe de flor, és el conegut arbre de reminiscències bíbliques que proporcionà el mannà als hebreus en una zona desèrtica: de fet, aquest tipus de freixe creix en àrees seques del sud de la Mediterrània. Als Països Catalans només el trobem a les serres d'Aitana i Mariola, al País Valencià.

Server o Servera
(Sorbus domestica)

És una espècie de muntanya pròpia de zones humides i fresques. Arbre caducifoli de fins a 15 m d'alçada, té una capçada densa de branques ascendents allargassada als boscos i sovint arrodonida i baixa en marges i zones sense competència per la llum. L'escorça, bruna o grisenca, es caracteritza per trobar-se clivellada verticalment, en planxes sovint estretes i allargassades. Les fulles són compostes, amb 11 a 17 foliols, de 3 a 6 cm de llarg cadascun, amb la vora dentada. Fa un fruït, la serva, comestible si es deixa sobremadurar o assecar. Té un gust dolç, suau: a l'arbre es troba en poms.

Localització a Sarral. Comú, normalment escàs, més abundant a Comaverd. El trobem en marges o dins de bosquines, als obacs de les zones més conreades, com Pedrenyà, Caràs, el Prat de Meda, el Diumenge, Comorera, la Salada, els Plans o el Tossal, entre d'altres. Apareix als obacs dels boscos, normalment vora els rius o en clarianes, a les Comes o la Solana de la Vila, i la Torrentera, la Coma d'Heures i el Barranc Gran, a Montbrió. És més comú a les zones forestals de Comaverd i als obacs cremats (on rebrota actualment) des de la Vallcervera fins a Montbrió.

Curiositats. És un arbre estretament vinculat a l'home, que ja el coneix des de l'antiguitat per a diversos usos. Al terme cal destacar dos fets que hi tenen relació: el server dóna nom a una partida, la Vallcervera, on cal suposar-hi una població abundosa històricament (de fet, és una zona on avui és fàcil de trobar en marges i bosquines) i, a més, el seu fruit ha estat utilitzat en temps passats com a complement alimentari en èpoques d'escassetat.[2]

Moixera de pastor
(Sorbus torminalis)

Arbre de muntanya mitjana, sempre per sobre dels 600 m, acompanya normalment a roures de marcat caràcter europeu. Normalment és un arbre modest, de fins a 10 m d'alt com a màxim, amb la capçada densa i una mica allargassada. L'escorça és de color gris fosc, clivellada i formant crostes rectangulars.

Té una fulla inconfusible, de 4-8 cm d'ampla a 6-10 de llarg, amb 5-9 lòbuls, profunds, menys com més prop de la punta. La vora és dentada. A la tardor agafen un color rogenc força característic. Fa una flor blanca, petita (1 cm), agrupades en inflorescències que surten erectes. El fruit, semblant a una oliva, és de color marronós, gairebé negre quan és molt madur. Es pot menjar, i de fet al nord de Catalunya se'n fan melmelades.

Localització a Sarral. Rar i localment abundant, el trobem restringit a Comaverd, on és relativament fàcil de trobar, al Cogulló, especialment en bosquines de pinassa i al fons de la vall de l'Anguera. També en alguns obacs cremats en recuperació, sobretot, i en abundància, prop de la Cova del Potau, en direcció a la Collada. A Comaverd hi ha exemplars de notable envergadura, fins a 9-10 m d'alt.

Curiositats. Sens dubte és un dels arbres forestals menys coneguts pels sarralencs, encara que per proximitat geogràfica de ben segur que a Montbrió i Vallverd si que el coneixen. Malgrat això, la bellesa i singularitat de les seves fulles i el color vermell de tardor que agafa garanteixen un reconeixement ràpid per part del profà en el tema. Cal, però, no confondre'l amb l'auró negre, ja que habiten als mateixos

llocs, tenen les fulles també molt singulars i adopten a la tardor un color similar.

Moixera
(Sorbus aria)

Arbre típic de la muntanya mitjana, s'interna als obacs de la zona mediterrània. No és gaire alt, 10 m com a màxim. La capçada és cònica o ovalada, molt ramificada, amb l'escorça grisa a les branques joves, més fosca a les velles, i el tronc sense clivellar apreciablement. La fulla, doblement dentada, té el revers d'un color blanquinós molt contrastat amb el verd focs de l'anvers.

El fruït és d'un color roig viu a la maduritat, fa de 8 a 15 mm i no s'aprofita per a l'home.

Localització a Sarral. Comú i abundant, el trobem als boscos i brolles obagues de la part oriental del terme i també en algunes fondalades frescals de Caràs o la Salada, al riu del mateix nom. Es recupera per rebrot de soca dels incendis, fet que ha permès el manteniment d'una població acceptable a Comaverd i el Cogulló. Normalment es troba en obacs i, preferentment, en zones de certa pendent, encara que no es pot determinar que aquest fet sigui característic de la ubicació general de l'espècie fora del terme.

Curiositats. Malgrat ser un arbre propi de rouredes i boixedes, a Sarral es barreja sovint amb les alzines, sobretot a l'alzinar que recorre l'obac del curs alt del riu Anguera. El fet que el terme es trobi a la zona de transició entre l'alzinar litoral i les rouredes seques facilita que les diferents espècies pròpies de cadascuna d'aquestes comunitats es barregin entre elles, donant lloc a un mosaic de vegetació força ric i diversificat.

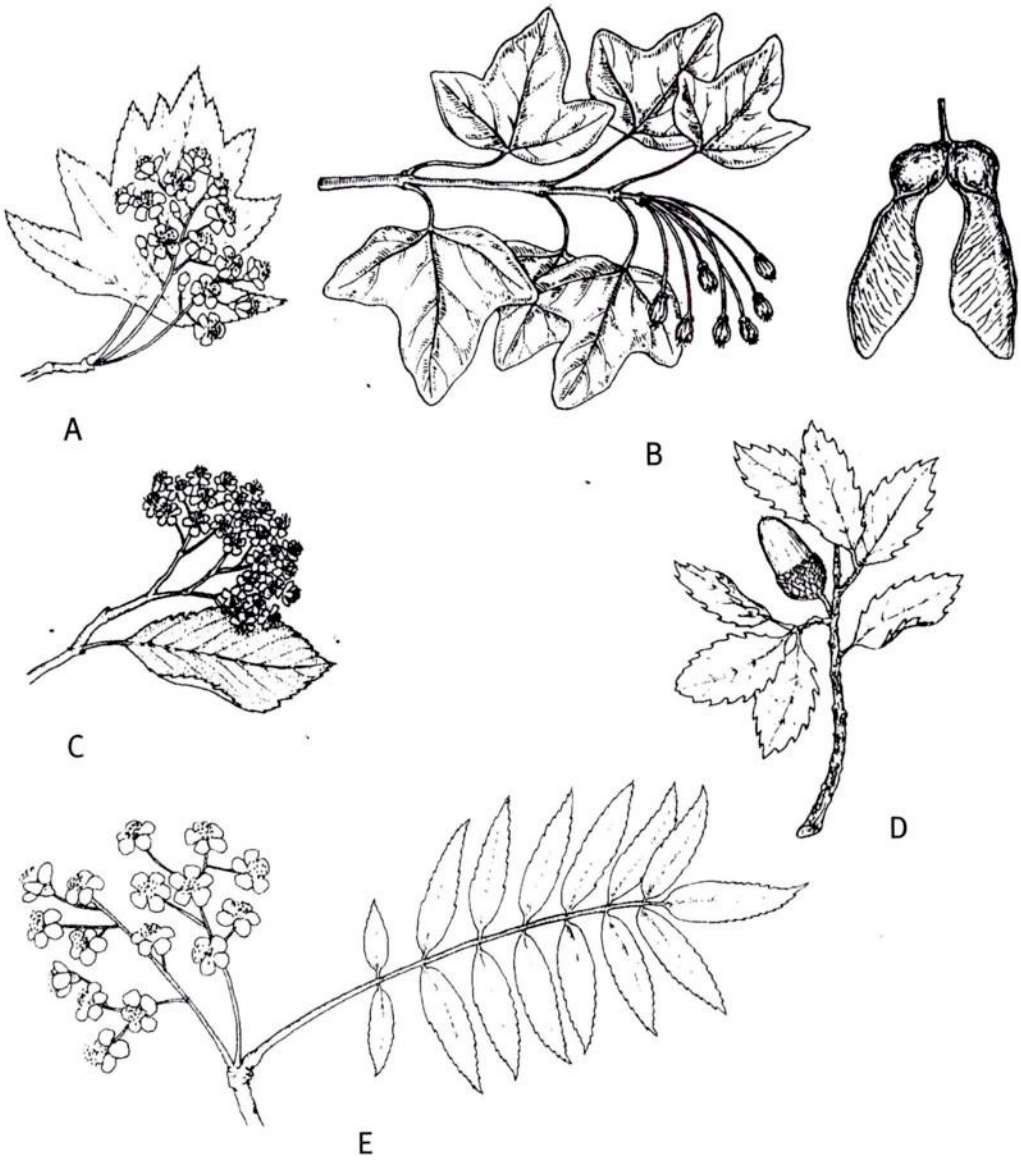

Fulles i inflorescència de moixera de pastor (A), d'auró negre (B), de moixera (C), de roure de fulla petita (D) i de server (E). Són plantes de fulla caduca pròpies dels llocs més frescals del terme.

Arç blanc

L'arç blanc és un arbret caducifoli que viu en indrets humits, especialment en bardisses, rouredes i prop dels rius. Normalment baix, pocs cops ultrapassa els 5 m d'alçada, trobant-se la majoria de vegades en forma arbustiva. Fulles petites, de 2,5 a 4 cm, amb divisions profundes. Floració espectacular, amb tot el brancam cobert de petites flors blanques.

L'escorça és grisenca, normalment gris fosc, amb tot l'arbre molt ramificat i força espinós. Fa un fruit vermell intens, petit (menys d'un cm), que envermelleig la planta durant l'estiu.

Localització a Sarral. Molt comú però normalment escàs, encara que en alguns punts pot ser abundant. El trobem en boscos obacs, marges, bardisses i escampat al llarg del curs de tots els rius i torrents del terme. Són particularment fàcils de veure els exemplars que es troben a ambdós costats del camí de la Vallcervera, a menys de 300 m de la Font de Dalt. Hi ha una notable concentració d'exemplars a la Vallcervera i a les Comes.

Curiositats. L'arç blanc forma part d'un grup d'arbres i matolls que sovint es troben a les rouredes o les substitueixen en punts on aquestes han estat sobreexplotades o estassades. En aquest darrer cas, de vegades es formen comunitats de plantes pròpies d'indrets humits i frescals, les bardisses, sovint impenetrables per la gran presència d'espècies espinoses, entre elles l'arç, i molts cops completament caducifòlies. Tenen un gran valor ecològic ja que són refugi de fauna i reguladors de la humitat de la zona on es troben. Alguns cops, en netejar els marges cremant-los o arrabassant-los, s'eliminen bardisses d'aquest tipus, fet que pot resultar con-

traproduent, ja que per un costat es facilita l'erosió i caiguda del marge i per l'altre s'impedeix mantenir amb eficàcia la humitat del sòl.

Auró Negre
(Acer monspessulanum)

Arbret de fulla caduca, que normalment no passa dels 6-7 m d'alçada. La capçada és densa i amb branques nombroses i ascendents. L'escorça es clivella als exemplars més vells.

Les fulles són oposades, de 3 a 5 cm d'ampla i potser una mica menys llargues. Tenen una forma molt particular, amb tres lòbuls disposats en angle recte. El verd intens de l'anvers s'aclareix notòriament al revers. A la tardor prenen una coloració vermella molt intensa i particular, similar a la de la moixera de pastor però més intensa.

Localització a Sarral. Comú i habitual als boscos humits, no apareix per sota dels 500 m ni a la part de ponent del terme. Particularment abundant a la vall alta de l'Anguera, del Salt en amunt, tant al riu principal com als torrents de la Cova Cativera. També sovinteja a les parts altes del Cogulló i sobretot de Comaverd, on s'enlaira pels obacs acompanyant al roure i la pinassa, allunyant-se força dels fons de vall, ja que als obacs es manté una fredor i humitat considerables. Alguns exemplars propers a la Solana de la Vila assoleixen 6 o 7 m d'alçada, mentre que en zones molt boscoses no és estrany que no passi dels 3-4 m, per sota d'arbres com els pins o els roures.

Curiositats. Sens dubte, és un arbre agraït de contemplar i fotografiar, ja que tant la seva brotada, d'un verd intens, com la caiguda de les fulles, d'un cromatisme vermellós de

gran bellesa, en fan un fidel reflex del pas de les estacions als boscos. És recomanable contemplar-lo de març a maig i d'octubre a novembre. A més, com es troba en zones humides, habitualment té les branques cobertes de líquens i epífits, plantes paràsites que li atorguen un aspecte encara més singular.

Grèvol o Boix Grèvol
(Ilex aquifolium)

Arbre de port cònic, molts cops amb brancatge des de la base, que pot atanyer els 7 o 8 m. El tronc central té l'escorça grisa, llisa, amb algunes clivelles disposades horitzontalment als arbres vells. La fulla és similar a la de l'alzina, més grossa, de 3 a 8 cm, i dura, amb el marge ondulat i el limbe força lluent. Té dents punxants, que sovint desapareixen a les fulles dels arbres més vells.

Localització a Sarral. Rar i escàs, localment abundant, es troba exclusivament als obacs de la serra del Cogulló i també als de Comaverd, on, en alguns casos excepcionals, també apareix en solanes protegides d'un sol i un vent excessius (al Barranc Gran). Hi ha zones on la població és relativament densa, com als obacs del bosc del Batlle, a Montbrió, o també en gorges de les capçaleres del riu Anguera o dels torrents de la Cova Cativera. La seva capacitat de rebrot permet fins al moment la recuperació de gran part dels exemplars afectats pels incendis de 1979, 1987 i 1994, alguns dels quals foren de gran incidència en les poblacions de grèvol, especialment els de 1994 i el de 1979.

Curiositats. El grèvol ha estat usat sovint com a ornament nadalenc, fet que ha delmat el seu nombre fins al punt de

fer necessari protegir-lo. Actualment és prohibit recol·lectar-lo, per evitar-ne la desaparició i perquè els seus fruits vermells i carnosos són la base alimentària durant l'hivern de molts animals, en especial ocells.

Cal remarcar que la bellesa de les seves branques amb fruïts, tal com es posen per guarnir les cases per Nadal, amaga un perill, ja que els mateixos fruits són verinosos per a les persones, resultant altament tòxics per als nens.

Arboç o cirerer de pastor
(Arbutus unedo)

Arbre de terra baixa, es troba particularment als alzinars esclarissats o a les brolles una mica ombrívoles i frescals. És perennifoli, i pot atànyer fins a 10 m d'alçària. La seva capçada és ovalada o irregular dins dels boscos, amb les branques joves d'un color envermellit, piloses. L'escorça es grisenca o bruna, clivellada amb crostes verticals, poc fondes i fàcilment desprendibles.

Les flors són blanques, penjants, tancades i amb la boca més estreta que l'interior: no arriben al cm de longitud. Les fulles són verdes, llargues (de 4 a 10 cm) i estretes, finament dentades i endurides.

Localització a Sarral. Restringit a la serra del Cogulló, on és comú i abundant, i a Comaverd, on és més aviat escassuder. Abunda prop de la Collada i a l'alzinar que recorre l'obac del riu Anguera, cap a la Valldossera i a Cova del Cano. També hi ha força exemplars als torrents de la Cova Cativera, especialment on l'accés és dificultós. No el trobem fora d'aquestes àrees forestals, encara que hi poden haver exemplars aïllats en altres punts.

Curiositats. El fruit, la cirereta de pastor o d'arboç, és comestible, però no massa recomanable en abundància, ja que conté un alcaloid que pot arribar a provocar certa sensació de mareig. És interessant el seu procés de maduració, ja que triga un any a fer-ho, pel que els que es troben convivint amb les flors corresponen a la floració de l'any anterior i són els que maduraran durant l'any en curs.

Saüc
(Sambucus nigra)

Arbret de riu d'escàs port, que amb prou feines arriba a 4-5 m d'alt. De capçada ampla i rodona, amb moltes branques ascendents, grisenques, amb nusos i medul·les. Fulles compostes, oposades, amb 5-9 foliols ovalats o lanceolats, serrats, de 4 a 12 cm de llarg. Fa inflorescències blanquinoses o groguenques, amb fruïts de color negre. Se'n coneixen diferents usos medicinals.

Localització a Sarral. Rar i escàs, es troba al llarg dels rius principals. Al riu de vallverd fins ben amunt, al d'Anguera per sota de Sant Pere d'Anguera i també al tram final del riu de la Salada. No es descarta la presència d'exemplars aïllats a la resta de rius. És possible, a més, que en alguna zona hagi estat cultivat expressament. N'hi ha un a 50 o 60 m del pont de l'Ermita, aigües avall, just sota el camí que porta al poble.

Curiositats. El saüc té un característica inconfusible: ës més o menys fètid.

Altres arbres

Hi ha també un petit nombre d'espècies que es troben als boscos del terme i que, en canvi, no hi són presents de ma-

nera natural, sinó introduïts recentment per l'home, escapolats de jardins o places o, en un estat més o menys silvestre, naturalitzats a partir de conreus.

Entre els que s'han naturalitzat a partir de conreus hi ha la figuera, la noguera, el cirerer, la pomera, la perera, l'olivera i l'ametller. Dels que provenen de jardins o cultius ornamentals o puntuals cal destacar el llorer, l'ail·lant i la morera de paper.

La figuera (*Ficus carica*) es troba en marges sovint assoleïats, més aviat entre conreus i també en brolles històricament aprofitades. Té una varietat silvestre, la cabrafiguera, que és majoritàriament de peus femenins i que surt en escletxes de roca, sobretot en balmes (Coves del Potau, Cativera i del Cano, entre d'altres) i antics marges.

La noguera (*Juglans regia*), el cirerer (*Prunus avium*), la pomera (*Pyrus malus*), la prunera (*Prunus domestica*) i la perera (*Pyrus communis*) es naturalitzen encara que de vegades els fruits perden el gust dolç de les varietats empeltades o conreades. Potser els casos més reexits són el del cirerer en punts humits i frescals (les Comes, la Vallcervera, sempre prop dels torrents o rierols) i la pomera en zones de muntanya un xic humides (a Montbrió, als marges entre el poble i els boscos de Comaverd i també, molt aïlladament, al riu de Vallverd, prop del Gorg de l'Oreneta).

L'ametller (*Prunus dulcis*) pot morir amb certa rapidesa després de l'abandonament dels conreus, però té una varietat borda que creix a partir de rebrots, molt adaptada a marges i pendents, que és certament abundosa als punts on s'ha conreat habitualment l'ametller. L'olivera, en canvi, pot sobreviure força anys després del seu abandonament, i fins i tot apareix enmig dels boscos, tot delatant antics conreus.

Per altres motius, normalment ornamentals, algunes espècies s'han mantingut i perviuen en llocs que no els són propis.

Aquest és el cas de la morera de paper (*Broussonetia papyrifera*), arbre usat a Sarral com a ornamental (Plaça del Padreny, col·legis) que rebrota amb facilitat. Possiblement a partir d'un exemplar plantat han sortit els arbrissons que es troben únicament al pont de l'Ermita, just a les escales del safareig, on hi ha nombrosos rebrots que en garanteixen la continuïtat però que no semblen expandir territorialment l'espècie. Un cas similar es el de la robínia (*Robinia pseudoacacia*), molt escassa al terme, que s'ha estès lleument pels entorns de l'Ermita possiblement a partir del vell exemplar, ja malmès, que es troba plantat al petit jardí de Villa Laura.

També succeeix un fet similar amb el llorer (*Laurus nobilis*), usat com a ornament, per a fer bastons i també, en el cas de les fulles, com a condiment. El trobem a l'Ermita i també en alguns marges propers, prop del tir al Plat, en direcció a la Coma de Sant Joan.

En canvi, un cas d'origen incert i d'introducció desconeguda a Sarral és el de l'ail·lant (*Ailantus altisima*), que només es troba en un reduït punt de la carretera de Montbrió, just sota el Maset. Arbre d'olor desagradable i de grans fulles compostes (més de 25 cm de llarg), és un gran colonitzador, de notable envergadura, de zones lleument humides, com està succeint a la Catalunya central i costanera : la seva ubicació al terme, en canvi, no sembla que li sigui massa favorable, ja que es troba en forma d'arbrissó i no sembla expandir-se territorialment amb el pas del temps.

Com a protector o ornament, el xiprer (*Cupressus sempervirens*) apareix plantat en molts jardins i també en alguns

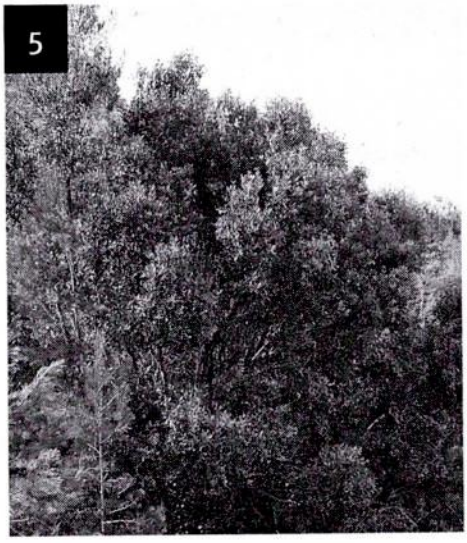
5

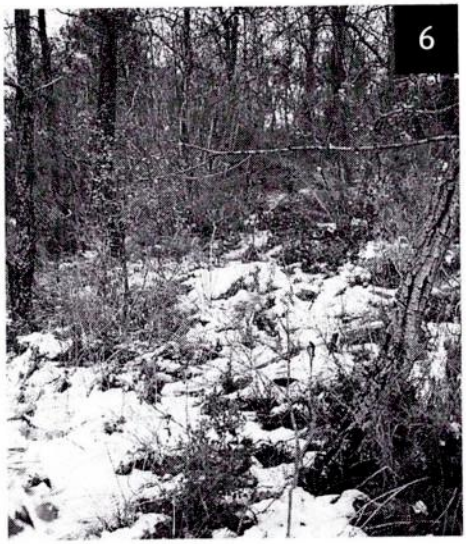
6

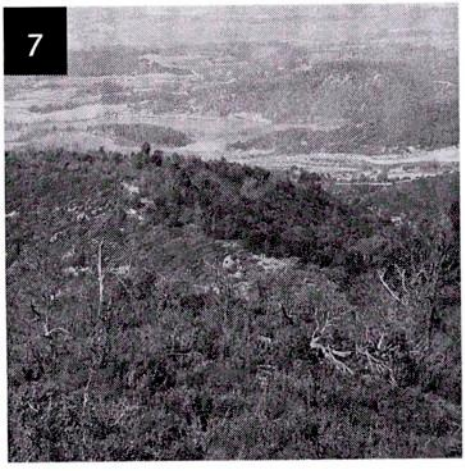
7

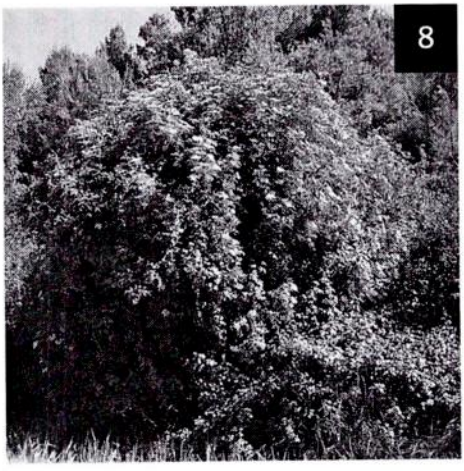
8

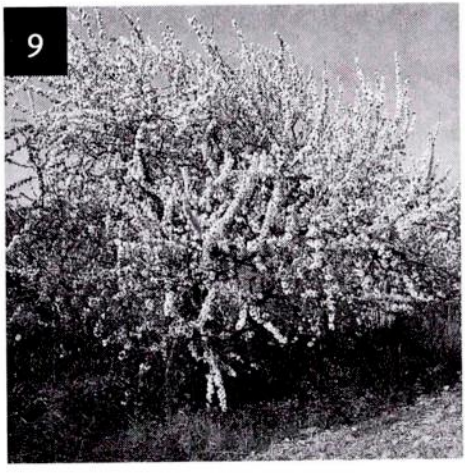
9

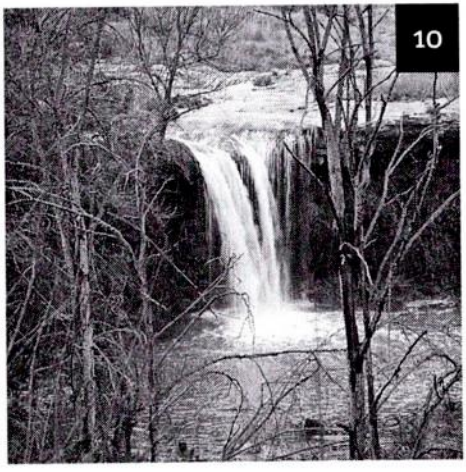
10

marges o masos, com a la carretera de Montbrió, en una granja abandonada, o al Mas del Cano. En aquest darrer punt trobem també dos cedres (*Cedrus sp.*) que, com en el cas del xiprer, no es reprodueixen en les condicions ambientals del terme, pel que únicament perduraran els exemplars que han estat plantats.

Finalment, esmentar el xop ja desaparegut que hi havia a la font de l'Ermita, arbre pertanyent a una espècie o varietat força rara i que havia assolit un port no gens habitual. Malauradament, és un clar exemple del que molts cops és una actitud habitual: el maltracte i el despreci per la natura porten sovint a danys irreversibles, ja que molts el vàrem veure viure, com un arbre més, però també patir amb la brossa acumulada als seus forats i escletxes, ser cremat intencionadament i, finalment, morir i desaparèixer.

Que els incendis esmentats al text i aquest cas singular siguin les darreres malifetes intencionades que la natura pateix, pel nostre despreci i desconeixement, al terme de Sarral. Tant de bo fos possible...

Bibliografia bàsica

Amorós, J. (1993). *Les comunitats vegetals a la zona muntana de transició entre l'alzinar litoral i la roureda de roure valencià : el cas de la serra del Codony (Comaverd) a Sarral.* Revista Reboll nº5. Centre d'Història Natural de la Conca de Barberà. Montblanc.

de Bolòs, O., et al (1994). *L'estudi de la vegetació a Catalunya, passat, present i futur.* Editorial Montblanc-Martín i Centre Excursionista de Catalunya. Barcelona.

de Bolòs, O., et al (1993). *Flora manual dels Països Catalans.* Pòrtic. Barcelona.

Masalles, R.M. (1983). *Flora i vegetació a la Conca de Barberà.* Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.

Masalles, R.M., et al (1987). *El paisatge vegetal de la Conca de Barberà*. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc.

Pascual, R. (1990). *Guia dels arbres dels Països Catalans*. Pòrtic. Barcelona.

Varis autors (1981). *Miscel·lània sarralenca*. Ajuntament de Sarral i Comissió del VIII Centenari. Sarral.

Notes

[1]Prenent de referència l'únic mapa disponible, avui potser desfasat en alguns termes, que apareix a la Miscel·lània Sarralenca, i la terminologia dels llocs que apareix al mapa cartogràfic 1:5.000 de l'Institut cartogràfic de Catalunya.

[2]Pels que ja no ho hem vist, una bona descripció de com s'aprofitava la realitza, poetitzada, en Adolf Andreu i Padreny al poema *El server*. Publicat a la *Miscel·lània Sarralenca*. Ajuntament de Sarral i Comissió del VIIIè Centenari. Sarral. 1981.

Peus de foto

1. Exemplar de pi blanc, prop de les Hortetes. Cal observar que atany una notable dimensió comparant-lo amb el camó que apareix sota seu.

2. Pinassa jove a Comaverd. S'aprecia la llargada de les fulles. A una de les branques apareix un niu de processionària, la coneguda plaga dels pins que afecta sobretot aquesta espècie.

3. Pi roig ben format, amb el característic verd blavós de les fulles molt més curtes que al pi blanc o la pinassa.

4. Un ginebre a l'hivern, entre un auró i un roure. S'aprecia la humiltat de les seves dimensions en comparació a les altres dues espècies, ja de per sí no massa altes.

5. Una alzina de rebrot després d'un incendi, a Comaverd. És interessant el desenvolupament superior d'aquesta espècie al del pi blanc en el mateix espai de temps (hi ha un pi a la part inferior esquerra).

6. Aspecte nevat a l'hivern de l'interior d'una roureda prop del Mas de Cano. Només els troncs despullats hi resten, tot esperant l'arribada de la primavera.

7. Vista d'un tossal des dels cims de Comaverd. És notòria la diferència entre la solana i l'obac, tant en el desenvolupament de la vegetació com en la seva diversitat, almenys pel que fa als arbres.

8. Un saüc a la Torrentera, en plena floració estival. És fàcil veure que amb prou feines sobresurt dels matolls que l'envolten, fet que dóna idea de la seva escassa envergadura.

9. Cirerers en flor en un marge de les Comes. Aquests arbres, sovint naturalitzats, realitzen a la primavera una floració espectacular. Es troben al fons dels torrents, en llocs humits, com atestigua la presència dels pollancres de Llombardía que apareixen al fons.

10. Imatge del Gorg d'En Targa, amb les restes dels oms morts en primer terme. Després del pas de la *grafiosi*, els arbres es pudreixen lentament, tot creant una imatge d'hivern durant els dotze mesos de l'any.

I RECULL DE TREBALLS EL BALUARD
SARRAL 1997

Pep A. Bonet Llenas

UN TOMB PEL TERME, LA HISTÒRIA I LA LLENGUA DE SARRAL

Les grans transformacions socials hagudes en el segle que ara acabarem han fet canviar aspectes del món rural durant anys inamovibles: el despoblament del camp i el seu envelliment, la desaparició de feines com llenyataires i carboners, i activitats que com el pastoreig i la cacera que fins fa poc eren pròpies de gent del país han passat a mans de gent nouvinguda, autèntics desconeixedors del territori i els seus noms.

La desaparició d'aquests actius implica la pèrdua juntament amb ells de molts topònims (noms de lloc i de partida, basses, fonts, coves, etc.); com també, i encara que sigui un tema a part (i que aquí sí que ja hem fet tard), la desaparició de noms populars de plantes de tota mena. Remarcant igualment que l'estandardització de la llengua a través de l'escola i els mitjans de comunicació posa en perill alguns particularismes fonètics, noms i formes dialectals de la parla de Sarral.

Aquest treball no té cap pretensió de ser un treball científic i la seva modesta intenció és deixar constància d'alguns

topònims actuals i d'altres pretèrits desapareguts, sense entrar en el camp de l'etimologia, ja que sense proves documentals hom corre el risc d'equivocar-se com passa tot sovint; alhora afegir-hi alguns noms de plantes i de coses, característics del nostre poble, trobats en converses de cafè i tertúlies amb persones més grans.

Els topònims i antropònims els posarem amb negreta i els altres noms populars de Sarral ho farem en cursiva, acompanyats, si s'escau, del nom més comú.

Quan **Sarral** encara es desconeixia, corria l'any 1076, els Comtes de Barcelona segons Balari i Jovany donaren a Bofill Oliba un alou de la seva propietat situat "in ipsa marcha extrema... conegut llavors com a **Puig d'Anguera** el qual afrontava per orient in ipso monte de ipsa caluela" i que, segons el mateix autor, la paraula calvera és una variació de caluela i aquest lloc coincideix amb el que avui coneixem com **El Cogulló del Quadres** on el seu peu s'hi troba **La Cova Cultivera** o **Cativera**. No gaire lluny d'allí, venint pel camí que ve de la vila, passat **El Bosc del Penissola**, s'hi troba **La Cova del Forneret** on diuen que s'hi amagava **El Griset de Cabra**, capitost carlí durant la guerra dels set anys.

Prosseguint per on hem vingut a l'esquerra deixem el camí que continua per **La Collada** aturant-nos per contemplar els pocs exemplars de *pi cerrut*, tal i com anomenem els sarralencs el *pi roig*. Mirant a **Cabra**, *el* **Bosc del Moix**, un nom ple de reminiscències, la **Cova Els Miquelets**, i més enllà a la dreta, baixant ja en direcció al **Bosc del Coix** la ignota **Covamala**, i, a l'altra banda a l'obac tirant avall, les restes d'un alzinar delmat pel foc on hi convivien amb harmonia l'*arínjol*= aritjol, el *gargoler* = boix grèvol, el *boix mascle* = galzeran i la *lleura* = heura a la vora del **Carrer dels Cavallers** i

sota **El Muntet del Blat** dins la partida de **Valldossera** anomenada ja el 1180 en "La carta de població i franquícia" de Sarral juntament amb els desapareguts topònims **Espades, Coscol, Coll de la Portella** i **Alzmaven**. Ja bastant més avall trobem a la dreta **La Solana Gran**, contrafort del **Barranc de la Cova Cultivera** on entremig, un minúscul i secular canyar ha donat nom a **El Canyeret**. Al darrera on es barregen les aigües dels dos barrancs i a la dreta **El forn de calç**; i continuem avall fins a trobar **La Solana de la Vila** on s'hi escolen les primeres aigües de l'**Anguera**. Deixem **La Font del Calafo** i al darrera se'ns obre un altre encara que petit barranc que baixa de **La Coma de Sant Joan** fins a trobar **El Salt**. I és entre aquest lloc i damunt la carretera en direcció a **Cabra** on s'hi trobava **La Carlania**, nom desaparegut actualment (en el llibre *Arreplec de dades per a la Història de Barberà* trobem anotat que el 23 de març de 1590 hi consta la venda de **La Carlania d'Anguera** i en l'amillarament de 1850 hi ha anotacions dels principis del segle actual, on encara s'hi troba aquest nom documentat).

Ja riu avall trobem **El Pont Vell** i a prop seu el que queda d'una esglesiola, ambdós amb vestigis del romànic maltractats pel temps i els homes, testimonis del desaparegut llogarret d'**Anguera** i, al seu entorn ja de la rasa que baixa de **Les Comes** i més enllà **La Tapia** sota **Els Plans**, tot un reguitzell de fonts al llarg del riu que nodreixen les aigües de la vila: **Font del Planot d'En Videt, Degotalls del Pallarès, Font del Pansella, del Vitanya, Del Cano** que alimentava un molí, avui derruït, del mateix propietari.

Sense oblidar que tots els hermassots que avui hi ha al llarg de l'**Anguera**, a la vora banda i banda un dia foren ubèrrimes hortes que apeixaven la població.

Fora l'esvoranc del riu, a dalt a la dreta, deixem enrera **El Clot del Nunci, La Costa Pedregosa** i **El Collet Roig** que, com el seu nom indica, és d'una terra vermellosa sargida per vinces de *sal de moro.*

La Salida, topònim que trobem **La Selida** el 1487; i en la **Del Tricot**, l'únic mas dempeus habitable que trobaríem al terme amb una portalada dovellada i un *ampit*, auster si voleu, però no per això menys encantador on s'hi refugiaren uns dies durant la Setmana Tràgica dues personalitats del republicanisme sarralenc.

A partir d'ara les *barzes* de ceps, parades de sembrats i més escadussers conreus d'ametllers seran presents en el nostre recorregut, i hi trobarem *cobrepeus* = agulles, *corrills* = colitxos, *coleta* = babol i *xarrinxons o garrinxons* = engreixa conills.

Però baixem cap **Els Cortals**, que si el seu nom indica que antigament era lloc de corts "corrals" avui s'hi ubica una zona industrial. I en direcció a la vila deixem la partida de **Sant Jaume** i de **Sant Bertomeu** que ens ha de recordar l'existència d'una església romànica dedicada a aquest darrer sant i que durant uns anys de marfuga es feu servir de cementiri, i més a la dreta l'expressiu nom de **Les Forques** a cavall entre **El Collet Roig** i **La Coma**.

Però tornem endarrera fins **Els Cortals** i traspassem **El Riu de Vallverd** o de **La Vila** com l'anomenem alguns, per situarnos a *La Plana* abans coneguda amb dos noms: **La Plana d'en Ponsà** i **La Plana Llussana** separades pel riu que baixa de **La Salada** i els horts avui també erms de **La Duana.**

A l'esquerra i als límits del terme de **Barberà La Comarral** i damunt seu **La Comorera,** que hem llegit el 1487 *Coma om-era.* Però tornem a baix a **El Pontet** on hi ha les restes d'un antic

forn de guix que encara que al seu dia es muntés amb tots els avenços tècnics de l'època no va reeixir econòmicament.

I és que a uns dos-cents metres paral·lelament a l'antic **Camí de Sarral** a **Montblanc** és ple de guixeres i pedreres d'alabastre que tant de nom han donat al poble. I en aquesta terra s'hi fan bé els salats, *escorcellades* = foixarda, *esparnallats* = espernallacs i curiosament els dos únics tamarius que hem vist voltant pel terme.

I seguint la mateixa endreçaria en direcció a *Sarral* deixem a l'esquerra **El Domenge** (que eren les terres que es reservava el senyor) i a la dreta **Torre Milans** i més enllà vora **El Camí de Solivella** i **El Pont Caigut,** *El Clot del Xino* i ja a les parets de la vila, *La Roda, Els Freginals* i *El Piadós.*

Però recuperem noms de guixeres: **Del Celdoni, Del Flavià, Del Filleta, Del Cano, De la Mari** aquests dos darrers amb els respectius forns a més d'altres forns que hi havia escampats per la zona.

I ja en direcció a **Belltall** en l'antic **Camí de Pedrenyà** trobem **La Salada** que hem trobat anotat de molt antic el 1487 *La Celada* i en el mateix any **Lo Coll d'en Pites** que no cal dir es tracta de l'actual *Coll d'en Piles.*

I ja mateix davant **El Tossal d'en Bonet** on al seu darrera s'hi amaguen els clots de **Sant Pere.** Quanta història! i quanta llegenda ha donat peu aquest indret! Avui encara s'hi troben petites restes d'una important vila romana. El nom de **Sant Pere** obeeix a l'existència d'una església dedicada a la devoció d'aquest sant on segons Tomàs Capdevila fins el 15 d'octubre de 1720 s'hi celebrava missa. També hem trobat un capbreu de l'any 1590 de Sant Pere de Pedrenyà i Santa Llúcia.

Continuem amunt i a l'esquerra **El Mas del Nen,** ja tocant a **El Coll de l'Ala, Coll del Ara** diuen els papers més antics, i

a prop seu, **El Pou de l'Oliva** ja a les envistes de **Tuells**. Segons Francesc de B. Moll **Tuells** ve de tos "pelat". Allí arrecerats hi trobem uns balsons de pedra amb pretensions un dia de convertir-se en piques, a mig fer, i avui deixades de la mà del picapedrer.

Entremig clapes de bosc que embelleixen el paisatge on abunden els alzinars de carrasca i al sotabosc si fa *la mata* = llentiscle, *el cepell* = bruc d'hivern, *el coscó* = garric, entre altres espècies.

Ja tirant avall **El Riguer, Les Vagonetes**, i tocant a la carretera un insòlit i intrús garrofer que desafia les sovintejades incursions del clima continental que, de tant en tant, tants ensurts ens dóna.

Però aturem-nos a **Pedrenyà**. Ja en una donació feta pel Comte Ramon Berenguer i junt amb el seu germà també Comte a Aldabert fill de Sendre de la Quadra d'**Ollers** en l'any 1076, en descriure els límits, trobem aquest nom "...en lo lloch de orror y de vasta solitud ...ab la serra de prop *Pedrinà*". I tant el 1487 com el 1590 trobem escrit **Pedrinyà**.

Si seguim *El Corraló de l'Espluga* trobarem **La Coma-rossa, El Plat de meda**, que des del degle XV fins al passat trobem anotat **El Prat de Meda**.

I en direcció **Forès** deixem **Mas Vallet, Mas del Sanahuja, Vinya Gran** fins arribar a **Caràs**, límit del terme amb **Rocafort de Queralt**, i tornant cap a la vila anomenem **l'Ormí** que d'antic llegim *Horomir* passem per **Les Estovetes** antany **Tovedes i l'Escanceta** per on passa **El Camí de Sarral a Forès**.

I seguint torrent avall trobem **El Pou dels Capellans** un pou de neu o de glaç que en l'amillarament de 1850 consta com a propietat de la comunitat de preveres de Sarral.

La Serra, aquí la inclinació del terreny ha fet necessari pel conreu que es condicionés en forma de terrasses sostingudes per marges de pedra i talussos on hi creix *el cibé, l'herba fam* i *el pa de pollet*. També en aquest indret s'ha furgat la muntanya. Aquesta vegada però per treure-hi calç i ciment: **El Ciment del Cano, De la Mari, Del Calafo**. Els dos darrers obsolets de molts anys i el primer tancat més recentment. Davallant tocant a les parets del poble **El Solà** i **El Portell** on hi ha ubicat el **Celler de la Cooperativa** que ha donat aquest nom al cava que elabora.

Però entrem a la vila i fem-ho pel lloc on hi havia els desapareguts **Portal de Pedrenyà** amb la seva **creu de terme**.

Segons el fogatge de 1497 hi trobaríem aquests noms de carrers: **Lo carrer de Pedrinyà, lo carrer del Spital, lo carrer Major, la plaça Nova, lo carrer d'en Gàrdies, lo carrer d'en Moles, la plaça de la Sglesia**. En el mateix fogatge hem trobat aquets cognoms encara vigents avui a casa nostra:

Veciana	**Ponç**	**Fornés**	**Vinader**
Andreu	**Thomas**	**Vallet**	**Briançó**
Vidal	**Potau**	**Oliver**	**Soler**
Talavera	**Uguet**	**Ferrer**	**Gàrdies**
Miró	**Alió**	**Rosselló**	**Plana**
Torner	**Bover**	**Moles**	**Çavidó**
Verdú			

I tres més que han quedat com a renoms:

Rabaça, Moix, Castellar.

Aquesta particularitat la trobem accentuada en el llibre d'ordenacions de La Confraria del Roser de 1786:

Boldú	**Cors**	**Romeu - 1780**
Espinach	**Amich**	**Bot - 1787**
Asmarjach	**Ampars (Ampas?)**	**Serraller - 1787**
Cardó	**Vilaplana**	**Solanes - 1787**
Castañé	**Fonoll**	**Moix - 1787**
Rabassa	**Puipars (Piupes?)**	

El 1854 alguns del noms dels carrers ara ja castellanitzats (amb no massa encert) eren aquests. Però abans, el 1800, hem trobat que la placeta de *Sant Joan* era coneguda com **La Plassa de les Escudelles**.

Arrabal de Targa, Plazuela de la Palma, Calle de Abulló, Plaza Nueva, Arrabal de San Pedro, Calle de la Torre, Calle del Horno, Calle Armes, Calle de Poco Trigo, Plaza del Estudio.

Durant segles **Sarral** va ser la segona població després de **Montblanc** amb més pes demogràfic, econòmic i comercial de la comarca. Segons Francesc Carreras i Candi va ser pels volts de 1383 que a Sarral se li concedí el dret a celebrar una fira anual el dia 8 de desembre, ultra el mercat setmanal del diumenge.

A més dels artesans i molts homes d'ofici hi havia una munió de molins de tota mena: a l'any 1854, vint anys abans de l'aiguat de Santa Tecla, només de fariners n'hi havia donat d'alta a indústria 10, la majoria dels quals van funcionar fins ben entrada aquesta centúria, coneguts com: **Molí del Vallet, del Solanes, del Cano, del Mexull, del Miquel Ferrer, de Baix, del Nen, del Puig, del Temple**, fora de terme i el molí **d'Anguera** com el seu nom indica en aquest riu mogut per l'aigua que conduïa la siglia del riu *Vallverd*. Riu curull de gorgs i de peixeres on s'hi poden veure: *cavallets*

de serp = libèl·lula, *sabaters, maxulls* = mosquits grossos, *plegamans* = pregadeus. No cal dir que aquests gorgs tenen noms: **d'en Targa, de l'Oreneta, de la Vila** o **de la Font de Dalt, dels Gossos, de Sant Jaume**, i el costat del seu curs fonts algunes ja desaparegudes: *Font del Pere Grau, del Tupinet, de Dalt i de Baix, del Picaire* anotada ja el 1487 i *dels Frares* i del mateix riu es reguen *Les Hortes* un altre dia conegudes com: *l'Horta Sobirana i l'Horta Llussana.*

Seguint l'antic **camí de Sarral a Rocafort** trobem *La Comaguala*, topònim molt antic *La Roca Corba*, i dalt al pla a la dreta **El Reboll Gros**. Baix a sota ja tocant a la carretera **El Mas·dels Ninos** o **de les Figures** a la partida de la **Rovina**, anotat antigament **Rovira** (de Roureda).

I ja seguint el límit del terme en direcció a l'**Horteta** i tocant al seu riu un bosc típic de ribera: *Aubis* = Albers, *pixasangs* = sanguinyols, *canya-xiula* = canya xisca, *boba* = boga, *Escartxasses* = card marià, *Vidaubi* = vidalva.

La pronúncia d'alguns d'aquests noms i d'altres ens fa adonar de la nostra aproximació al parlar Xipella: *aubi, vidaubi, vímit, prèssic, mànic, ràfic, ginoll, càvic, etc.*

De l'**Horteta** agafem el camí de la *Vallcervera*, però abans tres noms de fonts d'aquell indret: **d'en Clau, del Xè, del Mica. A Vall Cervera,** que un dia formà terme a part del de *Sarral* –i com el seu nom indica en aquella vall hi corrien els cérvols– s'hi troba *La Font dels Aubis* i més amunt **Els Comallarets** amb **La Font de l'Esperança**. Però continuant **El Camí de la Vall Cervera** en direcció a **Sarral,** a dalt a l'esquerra hi queda **El Vilàs, El Vilasset, i les Roques del Sendra**.

L'Ermita, l'existència de la qual segons Tomàs Capdevila data del segle XV, ha donat nom a una extensa partida, i el seu camí amb les catorze estacions del Via Crucis ha donat

nom també a **La Verònica**. El nom de **Collar d'en Fessit** avui ja ha desaparegut. D'aquí en amunt llevat d'algun conreu aïllat tot són boscos, bona part cremats, englobats dins la partida de **Valldossera**.

Un cop superat el barranc de **La Solana de la Vila** i deixant endarrera a la dreta l'obac d'en *Pau del Pei* a dalt al pla en destacaríem: **El Bosc, La Cova, i el Bassot del Cano, com la Font del Cisteller, i de l'Espinach** al costat d'una roureda on hi coexisteixen el *pi comú o bord* amb *la pinassa i els rebolls, el corniguer* = corniell que a *Montbrió* en diuen *llamanquera, cantellatge* = tortellatge, *urons* = aurons, *garrofer bord* = noguerola i *la gavernera* = gavarrera.

En arribar dalt del cim de **La Collada el Maldà**, el punt més alt del terme *de Sarral*, donem per acabada aquesta excursió, conscients d'haver omès topònims i noms per no allargar-nos massa, però també sabent que en desconeixem i n'ignorem molts d'altres, que hi són i que caldria recollir.

I RECULL DE TREBALLS EL BALUARD
SARRAL 1997

Josep Cantó Pifarré

UNA LLAMBREGADA A LA VIDA RURAL I PAGESA DE LA NOSTRA VILA DURANT LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX

La intenció i voluntat de publicar aquest escrit és únicament explicar d'una manera senzilla com es vivia a la nostra vila durant el període de temps abans esmentat, a fi i efecte que la joventut actual pugui comparar la vida familiar i comunitària que es gaudeix avui amb la que els seus pares i avis visqueren.

Aquesta primera llambregada a la família pagesa rural de Sarral anirà dirigida al tema "La matança del porc" rodejada d'una sèrie d'explicacions complementàries adients a aquesta diada familiar, durant els primers decennis del nostre segle. Esperem que la gent gran rememori la seva infantesa i el jovent es traslladi més de mig segle enrera per poder copsar tots els detalls.

Entre agost i setembre d'aquells anys era costum que els diumenges al matí i a la plaça d'Estudi arribés un carro amb vela, tirat per una bona mula, que portava com a mercaderia per vendre 25 o 30 garrins petits, que anaven degudament encaixonats, sobre el carro especial, que tenia una

sèrie de petits departaments on s'hi veien els porcs, amb un pes aproximat d'entre 8 a 15 quilos i que es posaven a la venda als compradors interessats. Normalment aquest venedor era de Sta. Coloma de Queralt i era portador de bon bestiar. Llavors, a la Plaça, es veien homes, pares de família i sovint acompanyats de les seves mullers, que anaven a fer el tracte de compra d'un garrí, per fer-lo engreixar d'una manera casolana i poder arribar al final, amb la matança del porc. Es regatejava: el venedor treia el porc de dins del carro, l'aguantava per una pota i feia la propaganda corresponent de la seva mercaderia, i amb un xic de "tira i arronsa" en el preu, aquell pagès sarralenc i la seva muller s'emportaven a casa seva el mamelló i el col·locaven a una soll.Com aclariment direm que normalment cada família tenia als baixos de casa seva, o en un corral a prop, un petit

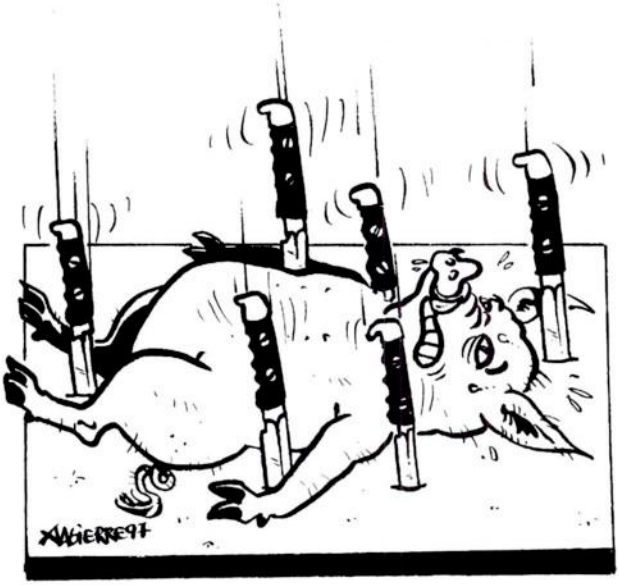

estatge: soll, corralina o cort, més o menys adequat perquè el nou "estadant pugués anar menjant, dormint i engreixant-se; al mateix temps sempre hi havia dins de la soll un sostre de palla per eixugar els excrements de "l'estadant", que de tant en tant es netejava traient-li aquella palla convertida en fem, que anava a constituir una bona part del femer, imprescindible en tota casa pagesa, junt amb l'establada de la mula o matxo, que eren els únics "tractors" d'aquell temps.

¿Quina classe de menjar es donava a aquell porquet? Doncs bé, com en molts actes de la vida rural es resolia amb matèries pròpies de la producció pagesa: farina d'ordi, segó que sortia de la motllura del blat per fer farina, calderes de patates cuites (deixalla i trossos que quedaven després de les dedicades al consum familiar) i, amb tot, la mestressa de casa aprofitava alguna deixalla vegetal pròpia de l'alimentació familiar que en una galleda amb aigua s'amassava, i constituïa un dels àpats a la soll. (El nom de patates baconeres també es va convertir en un dels plats que les famílies rurals i en temps de necessitats servien per apaivagar la gana de les famílies. Eren patates senceres, bullides i després pelades; se servien a taula i recorden els temps de la Guerra Civil).

D'aquesta forma el porc anava passant els dies i alguns mesos (4 o 5) i l'animaló es convertia en un bon exemplar per poder-lo sacrificar ben aviat.

Al mateix temps que anàvem arrencant els fulls del calendari, el fred anava arribant, i normalment al mes de gener, es decidia fer la matança del porc. Les nits amb gelades de l'hivern eren molt aprofitades per la bona conservació dels embotits, pernils, cansalades i altres elements que es treien de la seva carn.

Quan s'observava que el porc ja feia un bon pes, segons les necessitats familiars (entre 80 i 90 carnisseres. 1 carnissera era una mesura de pes, corrent a principis de segle i que equivalia a 1200 grams); llavors es decidia senyalar data per aquesta festa familiar i reunir-se tots i portar a la pràctica la matança del porc.

S'anava al bosc a fer un bon feix d'argelagues de tal manera que quan el pagès en portava al seu carro un feix cap a casa, no podia fallar: el dia de la matança ja era a prop i la convocatòria de grans i petits de la casa i familiars estava oberta.

La mestressa de casa també feia els seus preparatius: anar a comprar budells, pebre, un sac de sal, emparaular la màquina de trinxar i embotir, que la proporcionava un botiguer o tociner que la usava per al seu comerç. També es procurava tenir una dona especialitzada o mandonguera per fer i dirigir les operaciones encaminades a la bona marxa de la conversió de tot aquell animal en la diversitat de productes casolans i familiars (botifarres, pernils, cansalada, xoriços, brou, etc.)

S'emparaulava amb els matadors, que normalment eren una parella de veïns que es dedicaven a fer aquesta feina; ja tenien "la banca", els ganivets, destrals, ganxos, pedres d'esmolar, la romana per pesar, etc.

De bon matí, el dia assenyalat tota la família estava ja dempeus esperant que vinguessin els matadors, que segurament aquell dia també tenien altres matances. El feix d'argelagues estava a punt al carrer, esperant el moment d'encendre-les; encara no s'hi veia gens i les petites bombetes de la llum dels carrrers, a penes servien per veure qui anava per allí, però sí que se sentia el trepig d'esclops de fusta que portaven els matadors. Tots els valents de la família ajuda-

ven als matadors a treure el porc de la soll i conduir-lo a "la banca", que estava situada al carrer, davant de la portalada de la casa, i allí uns a les potes, els petits a la cua i els matadors amb el ganxo clavat al morro del porc, col·locaven dalt de la banca la víctima innocent: grinyols, espetecs de potes, etc. feien que el senyal de començar la festa ja havia arribat. Després d'una bona i certera ganivetada al coll, la mocadera amb un bon girbell, recollia la sang de l'animal fins a l'última gota (aquesta sang servirà després per fer la botifarra negra). Donats ja els últims suspirs de vida, un matador encenia la primera argelaga i començava a socarrimar tot el pèl del porc, de tal manera que amb la paciència i després d'anar rascant tot el cos pelut, amb ganivets apropiats, mentre s'anava ajudant amb aigua calenta sobre la pell de l'animal, quedava ben pelat i net. Les argelagues anaven cremant i també servien per escalfar la mainada de la família, que no volia perdre's l'ocasió d'aquell acte.

Damunt la "banca es col·locava la víctima, de bocaterrosa i d'esquena enlaire, se li feia amb un bon afilat ganivet la famosa clenxa, o sia que s'obria tota la cansalada de l'esquena, es treia la budellada i altres òrgans interns, i llavors fora la carcanada quedava el porc partit en dues meitats, i un dels matadors feia portar un somaler aguantat per dues persones de la casa i es procedia a penjar i pesar amb la romana cada una de les dues parts obtingudes de l'animal, també per al pes s'hi ajuntava la carcanada i el llom.

La mandonguera i les dones de la casa netejaven la budellada amb aigua calenta, i així aquests budells estaven a punt de poder-los fer servir per embotir.

Els matadors tallaven un tros petit de magre i el donaven al cap de casa perquè el portés, ell personalment, a casa del

sr. veterinari perquè analitzés la bona sanitat de la carn porcina, sense perill de triquinossis. Els matadors feien una copeta de licor o vi ranci, menjaven unes galetes o un tros de coca i desapareixien desitjant un bon profit de tota la matança. Davant de la portalada de la casa, quedava un reguerol de sang al carrer i la cendra de la cremada de les argelagues. La primera part de la matança estava acabada. Ara començava tot l'enrenou i la festa familiar.

El foc de llar, foc a terra, estava ben encès, donava calor i llum al mateix temps que escalfava una caldera gran d'aram, i diversos tupins i olles. Amb les brases, tothom començava el primer tast, a base de cansalada virada, fetges, trossos de magre, segons el gust de cadascun, es cuidava de col·locar sobre graelles o directament sobre les brases, i petits i grans feien la primera menjada amb l'esmorzar, ben regat amb vi de la collita.

La mocadera i les dones de la casa anaven classificant els trossos de porc, segons la seva utilitat, ja sigui per fert embotits (botifarra blanca, negra, xoriços, o llonganissa) o pel pernil corresponent, o cansalada fresca per guardar. Fem esment aquí, que el porc era un animal quasi totalment aprofitat comestiblement, era poca la matèria que no tingués alguna utilitat culinària familiar.

Un parell de persones es cuidaven de trinxar el magre i cansalada, amb la màquina adient, que servia per dues finalitats, segons si es col·locaven petits tallantets o un "bisenfí" per anar embotint tota classe de botifarres i xoriços. Les botifarres anaven a parar a la caldera on tot bullint al foc, cuidaven sempre de punxar-les amb una agulla d'una manera suau perquè no es reventessin. Altres comensals portaven els pernils al lloc apropiat, i allí ben coberts de sal i amb un bon

pes (pedra o altre objecte) col·locat damunt per aplastar ben bé la sal i es deixava allí, que es sequés, fins al moment de poder-lo penjar i esperar a l'estiu per encetar-lo.

El dinar, normalment, es feia una mica tard, ja que esperaven tastar els embotits sortits de la caldera. Del suc de la caldera, cuits ja els embotits, en quedava el brou, el llar i el segí.

Com que no havien arribat encara els congeladors ni les neveres, i perquè la mosca no fes de les seves, molts embotits es penjaven en quartos o dependències que tinguessin alguna finestra, tapada amb tela mosquitera i així passés l'aire fresc per secar-ho i al mateix temps quedés aïllat de qualsevol dípter.

L'endemà del dia de la matança es portava als familiars, amics i veïns directes, un present que consistia en una botifarreta petita i algun tros de cansalada o altra part del tocino, com a obsequi del dia de la matança.

Passades unes setmanes, es feia la tupina que consistia a fregir bona part de costella, llonganissa i llom i es col·locava en gerres de ceràmica, amb el mateix oli que s'havia fregit. Així es conservava molt bé i durant el temps de segar i batre, es podia fruir de bona part del porc.

Com annex i final d'aquest escrit, veiem que el subministrament de la majoria d'aliments càrnics, durant aquesta primera meitat del segle XX, a les famílies rurals i pageses de la nostra vila, eren el porc, juntament amb les gallines, galls, conills i coloms, que en moltes cases criaven, ja sia en corralets a part, en les golfes de les cases i fins i tot en les entrades del mateix habitatge pairal. Jo, particularment, en recordo encara una al carrer Major i una altra al carrer Eres, que segurament foren les últimes. Per poder entrar a la casa havbies de retirar una porta bastiment de filat i allí campaven

les aus i algun conill. De bon matí, el cant del gall s'estenia per tots els indrets dels carrers. No molestaven a ningú.

La feina de matar un conill i despellugar-lo, o matar una gallina, plumar-la i fer-la a trossos era una feina ben normal, que feien les nostres mestresses de casa d'aquell temps. Crec que avui, per a la majoria de dones, aquestes feines no són massa del seu gust, perquè la comoditat de la vida d'avui eximeix de moltes accions i activitats familiars que tenien les nostres àvies. Una altra mostra de l'economia familiar en aquell temps és que les pells de conill, que es guardaven penjades a casa, quan eren ben seques es venien a un pellaire ambulant, que a canvi i com a pagament, donava a la mestressa de casa unes dotzenes d'agulles de cap, o uns pocs metres de beta blanca o negra que després servia per utilitzar-la per apedaçar o confeccionar la vestimenta familiar.

I RECULL DE TREBALLS EL BALUARD
SARRAL 1997

Marta Fontanals Torroja

L'HOME PRIMITIU PROP DE LA NOSTRA VILA

Introducció

Quan es parla històricament del nostre passat hi ha una tendència general a ignorar els nostres orígens; em refereixo als primers humans que van habitar el nostre planeta i a partir dels que, en un procés lent de milers d'anys es va anar estructurant la societat actual. Estic parlant dels nostres inicis, de l'home prehistòric i la seva forma de vida, en conjunt, de la Prehistòria.

La Prehistòria (com el seu nom indica) és l'època anterior a la història, i això vol dir, el període del nostre passat del que no en tenim cap referència escrita, fet que obliga a estudiar-lo únicament mitjançant l'arqueologia i els seus recursos.

Les causes del desconeixement d'aquesta part del nostre passat són diverses ja que al poc atractiu que resulta en general a la gent el tema s'hi ha d'afegir l'escassa informació que se'n té degut a la dificultat de localització dels jaciments i a la parcialització de les troballes fetes en aquests, junt amb les creences religioses de bona part de la gent. Efectivament, hom no acostuma a pensar o creure que nosal-

tres estem emparentats amb els primats, i que provenim de l'evolució d'un grup d'aquests fa milions d'anys, sinó que es tendeix a creure, ja sigui per l'educació religiosa rebuda o per l'entorn social, que l'home el va crear un déu tot poderós en un dia. No és la meva intenció desqualificar les creences religioses de ningú, al contrari, tothom és lliure de creure el que vulgui i en qui vulgui. I precisament per aquest motiu, en l'escrit que presento a continuació reflecteixo la meva convicció que el nostre origen, el del homes, està a l'À-frica, fa milions d'anys, quan a la zona centre oriental d'aquest continent (Tanzània, Kenia, Etiòpia i Àfrica del Sud) es va produir una evolució lenta "del mono a l'home"; d'aquí en sorgirien els primers homínids que acabarien poblant tot el planeta. Potser molts de vosaltres em direu que això que exposo i exposen els prehistoriadors és fals, però el que és clar és que aquestes teories no estan elaborades sense cap base, darrera aquests raonaments hi ha una sèrie de troballes compostes d'ossos humans, cultura material, hàbitats etc... que recolzen les formulacions dels prehistoriadors i confirmen aquest passat de l'home.

Tampoc no és la meva intenció en aquest escrit discutir sobre l'origen de la humanitat, ni fer un recorregut per l'evolució de les primeres poblacions del planeta; la meva finalitat és, un cop exposat el meu punt de vista, mostrar-vos com vivien un grup d'aquests homes primitius a la zona on actualment està ubicat el terme de Montbrió de la Marca.

Com ja he indicat abans, les afirmacions dels prehistoriadors es basen en troballes arquològiques que s'han fet a diferents zones d'Àfrica, Àsia i Europa principalment, i jo, si us parlo d'un grup d'homes i dones que vivien al nostre terme, també ho faig basant-me en "proves" materials obtin-

gudes del jaciment de la *Font Voltada*, situat al Barranc de la Torrentera, prop de Montbrió de la Marca. A partir de la informació que va aportar aquest jaciment i també d'altres investigacions en jaciments de l'època he elaborat el ja citat tema del meu escrit.

L'home primitiu prop de la nostra vila

Fa entre 10.000 i 11.000 anys, al jaciment de la *Font Voltada* hi van habitar un grup d'homes i dones molt primitius; aquest grup, però, tot i l'antiguitat, ja tenien el rostre i l'anatomia com nosaltres i el tamany del cervell era també molt semblant al nostre, també articulaven diferents sons i tenien possiblement un llenguatge per entendre's. Tot i que aparentment eren com nosaltres, hem de pensar que el seu entorn i en conseqüència el seu mode de vida era completament diferent al que actualment tenim nosaltres.

Aproximadament fa uns 11.000 anys la terra experimentava un canvi climàtic, ja que sortia d'una època de glaciacions (la glaciació de Würm) per anar entrant en un període de clima no tant fred, així els homes i dones que habitaven la zona de Montbrió vivien en un clima molt més fred i humit que l'actual, de fet la vegetació que hi havia a l'època en aquesta zona (coneguda a través de l'anàlisi dels carbons de la llenya dels focs que es feien a l'interior de l'abric) era principalment de *Pinus sylvestris* i *Juniperus* (pi blanc i sabina), espècies que ara viuen en els boscos del centre i nord d'Europa i zones muntanyoses. Amb aquest ambient més fred, és lògic pensar que, sobretot a les nits, buscaven un refugi per dormir, menjar etc..., i això és precisament el que és la *Font Voltada*, una mena de cavitat no massa gran, però

que és més ampla que llarga, i els permetia tenir l'aixoplug d'una cova i alhora l'avantatge d'ésser més ampla, és el que s'anomena un abric.

Aquestes comunitats vivien exclusivament de la caça i la recol·lecció, fet que també s'ha pogut constatar a la *Font Voltada*; per la caça, com que aquests homes i dones eren nòmades, el que normalment feien era anar desplaçant-se d'un lloc a altre en busca d'espècies animals que poguessin caçar i normalment, seguir els animals en les seves rutes per buscar ferratges i aliments. D'aquesta manera la *Font Voltada* era un abric que van fer servir, no d'una manera continuada, sinó que possiblement s'hi instal·laren durant setmanes o mesos, fent-lo servir com a un campament, i abandonant-lo quan els animals de la zona emigraven o s'extingien i ja no era possible l'obtenció de recursos; així, sembla que fa uns 11.000 anys, prop d'on actualment es troba Montbrió, hi havia una zona molt apta per la caça i la recol·lecció, i que posseia doncs, una gran energia ecològica, perquè hem de pensar també que aquests homes (eren els homes els que es dedicaven exclusivament a la caça, i les dones a les tasques de recol·lecció de fruits i plantes), no podien gastar molta energia en caminar lluny, per anar a buscar les seves preses, sinó que l'havien de reservar pel moment de la persecució i cacera, per tant s'ha calculat que l'assentament base, és a dir, el campament, hauria d'estar, com a màxim, a uns 10 Km, o unes dues hores de caminar, per poder compensar les calories gastades amb les obtingudes de l'animal que es caça. Hem de tenir en compte que l'home primitiu era un gran caçador, doncs la ramaderia encara no existía i havia de sortir cada dia al bosc a caçar les seves preses. Tot i la importància de la cacera, la seva

dieta continuava sent omnívora, i part del temps el dedicaven a la recol·lecció de grans i fruits del bosc. Els ossos que es van trobar durant l'excavació del jaciment de la *Font Voltada* corresponien principalment a cabra i cérvol (el cérvol era un animal que antigament habitava tota la Península, doncs era capaç d'adaptar-se a tot tipus de clima), aquestes, entre altres eren les espècies que caçaven. Les tècniques de cacera podien ser molt variades: a l'aguait, mitjançant projectils (fletxes, llances, fones...), persecució, paranys..., s'utilitzaven una o altres depenent del lloc on es produia la cacera. Un cop mort l'animal, aquest s'havia de dur al campament o hàbitat pel seu posterior tractament pel consum. Hi havia animals que es podien transportar sencers, com les cabres o els cérvols, però d'altres, degut al seu tamany i pes, eren trossejats i portats els trossos amb més boimassa. Una vegada al jaciment, les diferents parts de l'animal eren processades; primer s'extreia la pell, que era curada i aprofitada per vestir-se i tapar-se del fred, posteriorment l'animal era descarnat per a consumir-ne la carn i els ossos eren sistemàticament fracturats per tal de consumir-ne el moll. Si després d'haver menjat encara restava carn, aquesta era tractada per tal de conservar-la i endur-se-la a un altre abric, com a tècnica de conservació s'emprava el fumat.

Quan finalitzava la jornada de cacera i recol·lecció, o en els dies, que per les circumstàncies que fossin, la comunitat es quedava a l'abric, aquí s'hi donaven una sèrie d'activitats complementàries i relacionades directament amb la supervivència d'aquest grup d'individus. D'aquesta manera a la *Font Voltada* es van poder detectar, amb les excavacions, diferents tipus d'activitats: algunes relacionades amb el foc, com és la cocció d'aliments i carn, també per a escalfar-se o fer

llum; també la recol·lecció i talla de sílex, doncs aquest material era la base de totes les eines que fabricaven aquests individus i que utilitzaven tant en tasques domèstiques (agulles, eines per curtir la pell, ganivets..), com per la cacera i recol·lecció (puntes de fletxa, raspadors, llances...), les eines de sílex tenien i tenen la propietat de tallar molt, i eren vàlides, doncs, per qualsevol tipus d'activitat; recol·lecció de llenya i preparació de matèries colorants, com és el color ocre, que és el més abundant, també colors vermellosos i blanquinosos; els colorants pot ser que s'empressin per pintar o també en algun ritual funerari.

En definitiva, l'home que vivia per les nostres contrades fa uns 11.000 anys, estava marcat per la supervivència; hem de pensar que convivia amb altres animals i que les úniques armes per defensar-se d'ells eren les que ell mateix elaborava amb sílex. Per altra banda havia de buscar el seu aliment a l'entorn i anar movent-se d'un lloc a l'altre en busca d'aquests aliments que només li proporcionava el bosc. Eren comunitats reduïdes, amb una vida d'uns 30 a 40 anys.

Així era la vida fa onze mil·lenis, en l'essència igual que ara, la lluita per la supervivència, la recerca de menjar i protegir-se del fred, és que nosaltres en el fons no fem el mateix?

Agraïments:

Des d'aquestes pàgines vull agrair l'ajuda d'en Jordi Amorós i també d'alguns membres del Laboratori d'Arqueologia de la Universitat Rovira i Virgili per l'interès i la col·laboració en el contingut de l'escrit.

Bibliografia:

Allué et alli: *Abric Romaní: l'origen d'un poblament a l'Anoia.* Laboratori d'Arqueologia de la Universitat Rovira i Virgili. 1994.

P.Canal; E.Carbonell: *Catalunya Paleolítica.* Girona 1989.
Cypsela x. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. 1993.

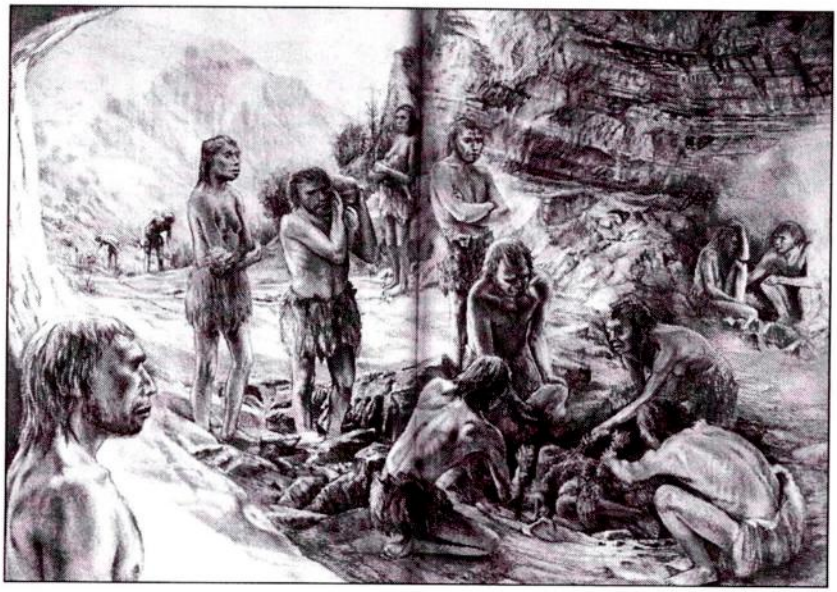

Josep M.T. Grau Pujol - Roser Puig

FELIU ARGIMON, ESCRIVÀ DE LA CÚRIA DEL BATLLE DE SARRAL (1659)

La documentació notarial de Sarral conservada avui es troba dispersa en diversos arxius. Els escassos manuals notarials de l'escrivania comuna (a càrrec de l'Església), salvats de les guerres, són a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona[1]. La notaria civil es reparteix en dos centres públics, l'Arxiu Històric de Tarragona (del 1672 al 1800)[2] i l'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc (a partir de 1801)[3].

Si deixem de banda les notaries rurals de les parròquies a la Conca –a més de Sarral hi havia les de Montblanc, l'Espluga de Francolí i Santa Coloma de Queralt–, la darrera de les quals és la més important per nombre de volums i abast cronològic.

En el segle XVIII, la notaria de Sarral tenia una àrea d'atracció limitada al seu entorn més immediat : Montbrió de la Marca, Vallverd i Rocafort de Queralt, Biure, Conesa, Savellà, Forès, Belltall, Ollers, Barberà de la Conca, i Cabra i el Pla de Santa Maria, del Camp. En menor mesura també destaquen alguns pobles de la Conca més allunyats, com Solivella, Blancafort, Pira, la Guàrdia dels Prats, i d'altres de l'actual Urgell (Rocallaura, Nalec...)[4].

La migradesa d'escrits sobre Sarral en el segle anterior, tant municipals com parroquials o notarials, fa que la localització de documents tingui especial interès com a font històrica. És per això que la nostra senzilla aportació radica en la presentació dels manuals d´un notari tarragoní, Feliu Argimon, que exercí l'ofici d'escrivà de la cúria del batlle de Sarral l'any 1659.

Argimon s'intitula des del principi de la seva activitat (16 de gener de 1656) notari públic de Tarragona, el 1658 és escrivà de la cúria del veguer de Tarragona, i del 1662 al 1664 ho serà de la cúria del batlle de Cambrils. Els seus manuals inclosos a la notaria de Tarragona arriben fins el 1693. A través dels seus encapçalaments sabem que és notari per autoritat apostòlica i reial, a més de ser prevere i beneficiat de la Seu tarragonina. En el seu signum notarial podem llegir el seu cognom (vegeu il·lustració).

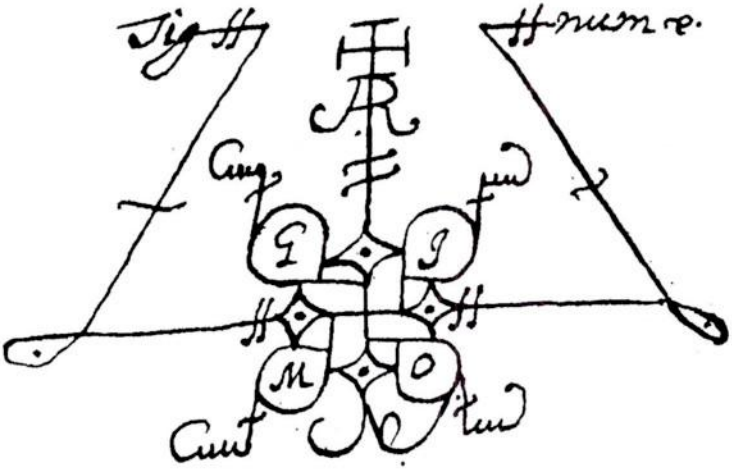

SIGNUM NOTARIAL DE FELIU ARGIMON

Els volums que fan referència a Sarral són dos. El primer abasta diversos anys, del 1656 al 1660, amb 165 fulls numerats, a més d'un índex o rúbrica (20 folis), el format és en quart i l'enquadernació és feta en pergamí, i el seu estat és bo. La part de Sarral ocupa els folis 43-122, de gener a juliol de 1659 Feliu Argimon hi escriptura una trentena d'actes, dels quals en apèndix en fem una breu relació; ocasionalment es desplaça a pobles de la rodalia per a fer algun treball (Cabra, Barberà, Solivella, Pira).

El segon llibre amb escriptures de Sarral és un manual de 1659-1664, també en quart i amb índex, però amb la relligadura dels quaderns desfeta.

Esperem que la publicació d'aquesta informació ajudi els investigadors a descobrir noves dades sobre el passat de Sarral.

APÈNDIX

Escriptures notarials atorgades pel notari Feliu Argimon el 1659, essent escrivà de la cúria del batlle de Sarral.

"Manuale instrumentorum..." 1656-1660. AHT Fons notarial de Tarragona. Núm. 202, caixa 162.

1659, gener, 6: Venda d'un hort a la partida de la Quadra del Dijous que fan Rafael Potau, paraire, i la seva muller Magdalena, a Josep Badia, pagès, tots de Sarral.

1659, gener, 6: Venda d'un jornal de vinya i campa a la partida Pedrenyà, que fa Josep Ferrer, pagès, d'Alcover a Rafael Potau, pagès, de Sarral.

1659, gener, 24: Poder de Pere Panós, prevere, de Talladell.

1659, gener, 28: Venda d'una casa al Raval que fa Joan Potau, paraire, a Narcís Soldevila, ferrer, tots de Sarral.

Ídem: Debitori del comprador al venedor per la referida casa.

Ídem: Poder de Maria, muller de Rafael Vellet, pagès, de Sarral.

1659, febrer, 2: Cabra del Camp.

1659, febrer, 3: Debitori de 10 quarteres de blat que fa Pere Foguet, pagès de Prenafeta, a Jaume Miró, paraire, de Sarral.

Ídem: Presentació del privilegi de cavaller de Miquel de Potau.

1659, febrer, 6: Conducta de metge que fa la Universitat de Sarral al Dr. Josep Gimbert.

1659, febrer, 11: Renúncia de plet de Jaume Civit, pagès, de Sarral, i la seva muller Magdalena.

1659, març, 6: Pira.

1659, març, 16: Àpoca de Francesc Boquer, prevere de Vallclara, com a procurador de Joan Boquer, pagès de Vallclara.

Ídem: Debitori de 20 lliures que fan Magí i Joan Contijoc, pagesos de Rocafort de Queralt, a Francesc Boquer, prevere, de Vallclara.

1659, març, 26: Àpoca de les despeses d'execució de béns contra Rafael, Joan i Josep Potau, pagesos, Rafael Potau, paraire, i Jeroni Martí, apotecari, tots de Sarral.

Ídem: Conducta de metge que fa el Comú de Forès al Dr. Josep Gimbert, Ciutadà Honrat de Barcelona, veí de Sarral.

1659, març, 28: Rafael, Joan i Josep Potau, pagesos i Rafael Potau, paraire, de Sarral, fan debitori de 335 lliures a Antoni de Potau, donzell, veí de Barcelona.

Ídem: Els mateixos Potau fan promesa a Jeroni Martí, apotecari, de Sarral.

1659, abril, 11: Àpoca de 39 lliures i 8 sous de Rafael, Joan i Josep Potau, pagesos, i Rafael Potau, paraire, a Jeroni Martí, de Sarral.

1659, abril, 18: Poder de Celdoni Mateu, del Mas del Cogul, al reverend Miquel Dionís, prevere, de Sarral.

1659, abril, 20: Venda d'una peça de terra erma a la partida Anguera que fan Rafael Potau, pagès, i Rafael Potau, paraire, com a curadors dels hereus de Pere Fuster, a favor de Macià Carbonell, ferrer, tots de Sarral.

Ídem: Debitori de 40 lliures de Josep Serra, paraire, a Gaspar Espinac, negociant, ambdós de Sarral.

1659, abril, 30: Solivella. Joan de Llorac i Guimerà, senyor de Solivella, com a procurador de Francesc de Orosco i Ribera, Marquès de Mortara i senyor de Sarral i Capità General de Catalunya, arrenda per 300 lliures durant tres anys (1659-1662) els delmes, censos, lluïsmes i altres drets de les viles i termes de Sarral i Cabra a Pere Ferrer, major, i Pere Ferrer, menor, espardenyer, de Sarral.

Ídem: Protesta de Jaume Oliver, pagès de Sarral.

1659, maig, 1: Poder d'Antoni de Potau, donzell, veí de Barcelona.

Ídem: Relació de visura de Jaume Carbonell, mestre de cases, de Sarral.

1659, maig, 15: Evicció de Maria, muller d'Antoni de Potau.

Ídem: Debitori de Gaspar Espinac, revenedor, a Rafael, Joan i Josep Potau, pagesos, i Rafael Potau, paraire, tots de Sarral.

1659, maig, 20: Àpoca de Maria, muller d'Antoni de Potau, a Jeroni Martí, apotecari, de Sarral.

1659, maig, 23: Censal de Maria, muller d'Antoni de Potau, al seu fill Joan de Potau, donzell, de Cabra del Camp.

1659, maig, 24: Àpoca de Maria, muller d'Antoni de Potau, donzell, a Jeroni Martí, apotecari, de Sarral.

Ídem: Resolució de Rafael, Joan i Josep Potau, pagesos, i Rafael Potau, paraire, tots de Sarral.

1659, juny, 2: Poder de Joan Rabassa, de Sarral.

1659, juny, 7: Poder de Caterina, muller de Joan Vellet, pagès, de Sarral.

1659, juny, 16: Els Omells de Na Gaia.

1659, juny, 17: Poder de Jaume Folques, retorcedor de llana, veí de Sarral, a un altre Jaume Folques, veí de Terrassa.

1659, juny, 30: Valls. Poders de Rafael Bou, carlà del poble de Cabestany, veí de Sarral.

1659, juliol, 20: Poder de Teresa, muller de Jeroni Ribes, pagès, de Sarral.

1659, juliol, 21: Poder d'Elisabet, muller de Jeroni Ribes, pagès, de Sarral.

"Manuale instrumentorum..." 1659-1664. AHT Fons notarial de Tarragona. Núm. 203, caixa 163.

1659, març, 6: Venda de 4 jornals de terra campa i oliveres a la partida Pedrenyà que fan Joan i Francesc Puig, pagesos de Sarral a Antoni Foguet, per 100 lliures. Continua l'àpoca.

Ídem: El comprador anterior encarrega un censal de 100 lliures a favor dels venedors.

1659, març, 12: Requisició al batlle de l'Espluga de Francolí.

1659, març, 28: Jeroni Martí, apotecari, com a procurador d'Antoni de Potau, ven una peça de terra campa i oliveres a Rafael Potau, paraire, Rafael, Joan i Josep Potau, pagesos, de Sarral, per 335 lliures. Segueix l'àpoca.

1659, abril, 11: Venda d'un hort d'un quartà d'extensió a la partida Horta de Baix, que fa Jeroni Martí, procurador d'Antoni de Potau, a Isidre Badia, pagès, de Sarral, per 48 lliures. Segueix l'àpoca.

Ídem: Evicció de Rafael i Joan Potau, pagesos, i Jeroni Martí, apotecari, a Isidre Badia, tots de Sarral.

1659, maig, 15: Venda de 5 jornals de terra campa i oliveres a la partida de la Plana de Na Ponsa, per 300 lliures que fan Rafael Potau, paraire, Rafael, Joan i Josep Potau, pagesos, i Jeroni Martí, apotecari, a Gaspar Espinac, revenedor, tots de Sarral. Segueix l'àpoca.

1659, maig, 16: Evicció de Francesc Boquer, prevere de Vallclara.

1659, maig, 24: Venda a carta de gràcia de l'anterior peça que fa Maria, muller d'Antoni de Potau, a Gaspar Espinac, de Sarral. Segueix l'àpoca.

Ídem: Lluició de Rafael Potau, paraire, Rafael, Joan i Josep Potau, pagesos, i Jeroni Martí, apotecari, tots de Sarral.

1659, maig, 19: Jaume Terés i Jaume Cortés, teixidors de lli, de Barberà, i Antoni Tarragó, pagès, de Sarral, com a curadors de Ramon Miró, pagès de Sarral, venen a carta de gràcia un jornal de terra campa i oliveres a la partida de la Sallida, per 40 lliures a Joan Potau, pagès, de Sarral. Segueix l'àpoca.

Ídem: Evicció de Maria, muller d'Antoni de Potau.

Tots els actes referits, si no s'indica, són realitzats a la vila de Sarral.

Notes

1.- Vegeu l'*Inventari dels protocols notarials de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona* per S. RAMON i M. FUENTES. Barcelona 1987, pp. 184-185. Únicament es conserven quatre manuals notarials de Sarral, tres del segle XVI i un del XVII.

2.- J. CUBELLS: "Arxiu Històric de Tarragona", a Guia dels arxius històrics de Catalunya, 2 (1987): 35.

3.- J.M. PORTA: "Arxiu Històric Comarcal de Montblanc", a Guia dels arxius històrics de Catalunya, 2 (1987): 122.

4.- Vegeu el nostre article "Una estimació quantitativa de les àrees de mercat al segle XVIII: el fluxe notarial (el cas de la Conca de Barberà)", a *Pedralbes* (Barcelona), 8 (1988), vol. 1, pp. 557-572.

I RECULL DE TREBALLS EL BALUARD
SARRAL 1997

Valentí Gual Vilà

SARRAL, 1582-1583. UN ANY EN LA HISTÒRIA DE LA COMUNITAT

Introducció

La present col.laboració a l'efemèride de la revista *El Baluard* vol contribuir al coneixement de la vida quotidiana del Sarral de fa més de 400 anys. En conseqüència, insistirem sobre un tema i una font documental que ha estat objecte del nostre interès, encara que amb un tractament menor, en diferents números de la revista (59, 69, 70, 72 i 73) i que ha suscitat diverses conferències.

Es tracta d'extractar una per una les actes compreses entre el 13 de febrer del 1582 i el 12 de febrer del 1583 –un any– i conservades al manual notarial núm. 13 de l'escrivania pública de la rectoria de Sarral. El prevere i beneficiat Joan Miró en tingué cura, amb caligrafia minúscula i aplicada, en nom del rector Joan-Agustí Vincens, membres, els dos, de la nodrida i activa Comunitat de Preveres de Sarral. Les actes en qüestió abasten del foli 18 recte (el primer conservat del manual) fins al 135 vers del manual dipositat a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

Com es pot suposar, l'article s'estructura sobre una part mínima de la gran quantitat d'escriptures aixecades. De cara

a aconseguir un treball homogeni i mínimament interessant, hem centrat l'atenció en la creació de fundacions, els arrendaments privats i públics, un inventari post mortem, les compra vendes de casa i els béns venuts a encant públic. Lateralment, també, ens han atret les compravendes de peces de terra, només pel que fa a la toponímia, al nom de les partides.

Ha quedat al tinter, doncs, tot un altre món tant o més fascinant: la creació de censals (i el paper del préstec hipotecari com a mecanisme de diferenciació interna de la comunitat pagesa per mitjà de l'endeutament), els rebuts de dot i de llegats testamentaris, els debitoris per bestiar (ases, mules, matxos, bous, cabres), els reconeixements de deutes per productes tèxtils (llana, cànem) i per forment, les concòrdies, els canvis o les permutes de terra, els nomenaments de procuradors, les deixes gracioses de diners, les cessions d'accions, la immigració occitana i francesa... Temps i oportunitat hi haurà, esperem, de reprendre el fil.

Passem, doncs, a efectuar un viatge a través del tunel del temps i situem-nos en el Sarral de fa més de 400 anys. Un petit món efervescent, ple de persones que exercien oficis de la branca tèxtil i el sector lògic de pagesos, amb alguns occitans en situació precària, amb un gran moviment del mercat de la propietat immoble, amb censals encadenats fins a formar una xarxa inextricable i interminable, amb deutes, amb problemes, amb concòrdies, amb religiositat dels més ben situats... Conegueu, sarralencs de soca-rel o nouvinguts, una mica del vostre passat, entrellucat gràcies a una petita escletxa oberta a un temps pretèrit on tot era diferent i, a la vegada, semblant.

Presentem les actes notarials de cada apartat seguint l'ordre cronològic ascendent, sempre que no hi hagi una escriptura que faci referència posterior a la que hagi estat oferta.

La pietat, qüestió de mercaders

El 30 de març del 1582, el mercader de Sarral Onofre-Clement Talavera, resident a Barcelona, atenent a la molta devoció que tenia per l'església parroquial de Santa Maria, en record dels seus parents allí soterrats i per a la redempció de la seva ànima, efectuava una sèrie de fundacions prou interessants.

En primer terme, unes completes perpètues a cantar tots els dissabtes de l'any en honor del Roser i a la capella homònima. Si no hi havia el permís de l'Arquebisbe per fer-ho allí, donava llicència perquè fossin cantades al cor.

En segon lloc, estipulava la celebració de matines en totes les diades de la Verge Maria: Purificació, Assumpció, Ascensió, Naixement i Concepció.

En tercer terme, instituïa un aniversari perpetu per l'ànima del seu germà Rafael-Clement, prevere i canonge de la Seu de Barcelona. L'aniversari havia de ser cantat cada any per Sant Eloi, amb presència de diaca i subdiaca. També encomanava un nocturn de difunts la vigília de Sant Joan Baptista.

Per a la celebració de totes les disposicions, el mercader cedia a la Comunitat de Preveres de Sarral un total de 158 ll. de censal de propietat, amb pensió anual de 158 ss., pagadors per la Pasqua de Resurrecció. Sabem que Joan-Agustí Vincens era el rector; Gabriel Tomàs, el vicari; Damià Forner, Joan Veciana, Bartomeu Ferrer, Pere Canela, Pere Alió, Andreu Agramuntell, Pere Joan, Joan Miró i Jaume Berart eren els preveres i beneficiats.

La procedència de les 158 ll. de censal era la següent: 100 ll. que li feia Jaume Moles, hostaler, de la casa que tenia al

raval, extramurs, doncs; 30 ll. dels hereus de Gabriel Pons, també per una casa al raval; i 28 ll. que requeien sobre els béns de Talavera.

El mateix dia, la Comunitat acceptà la donació i ho anotà al llibre de les entrades, davant els testimonis Onofre Alió i Pere Castelló, paraires de llana, i Joan Pasqual, pagès.

Gràcies a les notes marginals, sabem l'evolució de la fundació del mercader. L'1 d'octubre del 1587, Talavera consignà altres dos censals en substitució dels anteriors: un de 100 ll. i un altre de 50 ll. per a matines, misses i completes de la seva mare Margarida. El de 100 ll. el prestava el notari de Sarral Jaume Valmanya i el de 50 ll. Joan Foguet, del carrer de l'església. A més, aportà 44 ll. al comptat. Onofre-Clement recobrà la possessió dels censals de Jaume Moles i Gabriel Pons.

El 17 de març del 1597, Rafael Talavera se n'encarregà de tot. Foren presents a l'acte Rafael Vinader, pagès, i Pere Alió, moliner.

El 2 de novembre del 1582, Joan Miró, prevere, regent de la notaria pública de l'església de Sarral pel reverend Joan-Agustí Vincens, prevere, rector i notari públic de dita església, fou demanat per Lluïsa, vídua del mercader de Rocafort Pere Bou, i Jeroni Carbonell, de Rocafort, i Joan Verdera, de Santa Coloma, marmessors de l'ànima de Pere segons les disposicions del seu darrer testament. Tot amb testimoniatge de Montserrat Pasqual, sastre, i Jeroni Segura, sombrerer.

Joan Miró començà a intimar -assabentar, preguntar, demanar- diversos particulars sobre si toleraven que els censals que satisfeien a Pere Bou passessin a ser cobrats per la Comunitat de Preveres de Santa Coloma. Tocà el torn, primer,

a Antoni Alió i la seva muller Isabel, filla i hereva universal del difunt Sebastià Pasqual, pagès. Calia saber si acceptaven que el censal de 20 ll. que Sebastià havia contractat a Pere Bou el 3 de gener de 1547 i a pagar per Reis (acte en poder de Pere Joan, notari) pogués passar a ser cobrat per la Comunitat de Preveres colomina.

En segon terme, foren demanats Magí Pons i Joana, cònjuges, filla del difunt Pere Torner, pagès de Sarral. Es tractava d'un censal que Bernat, avi de Joana, va vendre en favor de Pere Moix, de Blancafort (acte en poder de Bartomeu Ferrer, rector de Montbrió, el 30 d'abril del 1543). Aqueix censal, Onofre Moix, estudiant, fill i hereu de Pere, l'havia cedit a Pere Bou. La pensió era liquidada per Tots Sants. La propietat o el preu del censal era de 20 ll., la pensió de 20 ss.

En tercer lloc, fou presentada la requesta a Pere Torner, pagès, fill de Joan, difunt, sastre, sobre un altre censal de preu de 16 ll., a pagar 16 ss. de pensió anual per Santa Magdalena a Pere Bou. En Torner l'havia venut a en Bou el 20 de setembre del 1541, segons acta en poder del rector de Rocafort Antoni Esteve.

Finalment i quart, el dia 6 fou intimat Bartomeu Soldevila, pagès, fill i hereu universal del difunt Joan, pagès, sobre un censal de preu 60 ll., pensió de 60 ss. pagadors per la Mare de Déu d'agost, que Bartomeu havia venut a en Bou.

La destinació de tots els censals era una missa perpètua a la capella del Roser de Santa Coloma, cada dissabte de l'any, per l'ànima de Pere Bou.

Tots els enquestats digueren que els era igual pagar als hereus de Pere Bou que a la Comunitat de Preveres de Santa Coloma.

El 23 d'agost del 1582, els membres de la Comunitat de Preveres de Sarral, Pere Alió, i Pere Canela, preveres, reberen 10 ll. d'Ursula, vídua de Miró, de Vallverd, per celebrar cinc misses perpètues per l'ànima de Miró. Testimonis del breu acte foren els pagesos sarralencs Bartomeu Soldevila i Jaume Bover.

Els arrendaments

Els arrendaments privats

El 17 de febrer del 1582, Sebastià Miró, paraire, principal, Llorenç Bover, pagès, i Bernat Miró, també paraire, confessaren deure a Andreu Nou, hostaler de Sarral, 25 ll. pel preu de l'arrendament de la taverna de dins la vila per un any. Prometien donar compliment de vins a tots els de la vila i als forasters. Foren testimonis Gabriel Pasqual i Joan Miró, paraires de llana.

El 27 d'abril del 1582, Andreu Llambart, mercader, de Sarral, arrendà a Jaume Moles, hostaler, també de Sarral, tota l'heretat, composta de terres, oliveres i vinyes. El termini era de 6 anys.

Del contracte n'exceptuà diferents parts de terra, la majoria horts, i es reservà una facultat. Així, en quedaren fora l'hort d'en Pou i d'allà del noguer que era d'en Veciana tant quan talla l'hort del pubill Vellet; les dues parades de l'hort de l'abeurador del bosc; l'hort des del carreró de l'hora, que era de mossèn Andreu Llambart; l'hort de la font d'en Sarter, de dalt a baix; totes les parades i les terres de prop de la casa de l'hostal (arrendador i arrendatari eren veïns); l'hort

clos del pou davant l'hostal; poder batre a l'era tot el blat (facultat reservada); l'oliverar d'Anguera que era de l'oncle, Alfons Llambart; la vinya de Sant Pere; la del farraginal i tota la que fou de Lluís Teserachs.

Els pactes eren els següents: l'arrendatari havia de conrear les terres a ús i pràctica de Sarral i de bon pagès, tant els guarets, com les vinyes i les oliveres; l'any 1582, l'arrendatari podria collir els raïms i les olives, però del blat havia d'esperar fins al sementer del 1583; el darrer any dels sis, Moles havia de deixar les terres tal com les havia trobat; hi hauria sis collites de verema i d'oli, però només tres de forment (aqueixes seran alternes).

El pagament estipulat fou que de tots els grans –blat, ordi, mestall– l'arrendatari havia de pagar el terç en garba i al tros (com un sistema d'evitar l'ocultació de part de la collita); també havia de satisfer el terç de les olives (dues mitgeres per a l'arrendatari i una per a Llambart), mentre que la verema i les fruites serien totes per a Moles, qui havia de donar, però, una mitgera d'ametlles al mercader. Si Moles feia cànem seria tot per a ell i havia de "goretar-lo" segons pràctica, és a dir, entrecavar i femar.

Joan Moles acceptà les condicions i obligà els seus béns mobles i immobles en complir-les. Actuaren de testimonis Damià Forner, prevere, i Amador Pasqual i Bartomeu Soldevila, pagesos, de Sarral.

Una nota marginal informa que l'11 de setembre del 1582 l'arrendament fou cancel.lat de voluntat de les dues parts. Amador Pasqual i Joan Torner serviren de testimonis i Llambart ho recuperà tot. Per tant, el contracte no tirà endavant i abans de la verema havia quedat en paper mullat.

El 2 de maig del 1582, Joan Briançó, pagès, menor, i Bartomeu Vellet, paraire de llana, tutors i curadors assignats per la cúria del batlle dels fills i béns de Cristòfol Monseny, difunt, arrendaren a Francesc Guerau, teixidor de lli, per temps de sis anys que començaven a comptar el mateix dia i per preu de 3 ll. 4 ss. cada any (a pagar la meitat per la Concepció i la meitat per Santa Magdalena), un tros de terra dels pubills al terme de Sarral, a la partida del Domenge.

Els pactes contrets eren força breus: conrear a ús i pràctica de bon pagès, no tallar cap arbre fruiter sinó era per esporgar i no assocar cap reboll.

Francesc donà com a fermança el seu germà Pere i actuaren de testimonis Joan Miró, paraire de llana, i Pere Montserrat, sabater.

El 31 de juliol es produí un doble arrendament que també tingué com a protagonista un membre de la nissaga Llambart, Alfons. Va arrendar al paraire Pere Pasqual (a) "de davant els forns", un hort, al terme de Sarral, a la quadra del dissabte. El termini era de quatre anys, des de Santa Magdalena del 1582 a la mateixa data del 1586. El preu, 7 ll. cada any.

Segons els pactes, Pasqual havia de restoblar la meitat de l'hort amb cànem i l'altra meitat amb blat; pagar per Santa Magdalena si no volia que Llambart fes empara dels fruits; el darrer any, encara que fos passada la diada, Pasqual podria arrencar el cànem i, finalment, si Pasqual tenia l'hort sembrat de blat o cànem i el volien fer fora, podia collir l'esplet.

El mateix dia, idèntic arrendador signà arrendament d'un hort, a la quadra del dimarts, en favor de Francesc Veciana,

paraire, i Onofre Casanova, boter. El termini era el mateix i també les dates, així com els pactes primer i segon (no en figurava cap altre). Les diferències eren en el preu anual (4 ll. 1 ss.) i en el fet que les parts cancel.laren l'acte el 22 de setembre del 1583, molt abans d'exhaurir el termini.

Els testimonis dels dos actes foren els paraires sarralencs Montserrat Martí i Joan Miró.

El 4 de setembre del 1582 es va produir un rearrendament o subarrendament doble que guarda relació amb el de 27 d'abril. Així, l'arrendatari de llavors, l'hostaler Jaume Moles, rearrendà a Baltasar Coloma, pagès, una part del farraginal d'Andreu Llambart per temps de 6 anys. Els pactes eren els mateixos que els llavors establerts, excepte que de les olives n'havia de rebre la meitat.

L'altre rearrendament fou fet a Joan Briançó, pagès, amb les mateixes condicions, llevat que el guaret existent aquella collita aniria a mitges i en les altres cinc al terç i que el darrer any l'arrendatari quedava facultat per deixar la terra amb rostoll. Al farraginal hi havia dues oliveres.

Del primer acte en foren testimonis Joan Miró, paraire de llana, i Jaume Miró, teixidor de lli. Del segon, els pagesos Onofre Vinader i Joan Miró.

El 4 de febrer del 1583, Llorenç Segarra, teixidor de lli, de Sarral, tutor i curador triat per la cúria del batlle dels béns i fills de Francesc Martí, pagès, arrendà a Gabriel Potau, paraire de llana, per quatre anys que començaven aquell dia, tota una vinya que els pubills tenien al terme de Sarral, partida Escanceta, pel preu de 24 ss. pagadors cada any per la Mare de Déu de setembre. Pacte únic: llaurar i cavar a ús

de bon pagès. Foren testimonis Vicenç Alió, pagès, i Joan Monseny, fuster.

Els arrendaments públics

El 21 de febrer del 1582, Antoni Potau (a) "de la volta", pagès, com a principal, Pere Pons, major, pagès, i Jaume Monseny, ferrer, admeteren deure als jurats de Sarral (Amador Pasqual, Vicenç Alió, Pere Veciana i Joan Guàrdies) 73 ll. 16 ss. per l'arrendament que havien fet del pes del safrà per espai de tres anys, des de Sant Mateu del 1582. Pagament concertat de 24 ll. 12 ss. per any. Foren testimonis Joan Briançó, major, pagès, i Bartomeu Uguet, mestre de cases, de Sarral.

El 23 de febrer del 1582, Pere Alió, prevere i beneficiat de Sarral, abans rector de Figuerola, confessà que Joan Bover, mercader, de Valls, arrendatari de part dels fruits de la parròquia de Figuerola, li havia donat 40 ll. procedents del llavors rector del poblet, Jaume Granell, i rebudes de mans de Pere Martí, paraire de llana de Sarral (a qui retrobarem com a arrendatari de les rendes reials a Sarral i Cabra). De les 40 ll., 17 eren de pensions degudes i 23 per part de les 30 del termini que havia vençut el Nadal del 1581. Encara en quedaven 7 per satisfer. La paga total era de 60 ll. que Granell havia de fer efectiva cada any per raó de la parròquia de Figuerola. Foren testimonis els preveres sarralencs Andreu Agramuntell i Pere Canela.

El 31 de gener del 1583, i amb els mateixos actors, el rebut fou de 67 ll. 10 ss., de les quals 60 foren per les pensions del 1582 (Sant Joan de juny i Nadal) i 7 ll. 10 ss. per

ròssecs -recordem el deute anterior de 7 ll.-. Testimoniaren Pere Balanyà, sombrerer, i Pere Ferrer, paraire de llana.

El 2 de març, Pere Ferrer, com a general, Joan Cantó, difunt, principal, i Bartomeu Ferrer, fermança, els tres paraires de llana, devien als jurats 21 ll. 11 ss. pel preu de l'arrendament de la meitat de la fleca. Era per un any, de Sant Mateu a Sant Mateu. Foren testimonis Bartomeu Segarra, pagès, i Jaume Verniol, de Sarral.

El mateix dia, el deute de la mateixa quantitat per la meitat de la fleca restant i pel mateix termini fou reconegut per Eloi Briançó, principal, i Joan, germà seu, pagesos, en favor dels jurats. Foren testimonis Bartomeu Ferrer, paraire, i repetí Verniol. El 16 d'abril, Eloi Briançó renuncià l'arrendament en favor de Jaume Llambart, paraire de llana, amb pacte que Llambart fos obligat a pastar i tenir la vila proveïda de pa. Testimoniaren els paraires de llana Pere Martí i Joan Miró. Quedà cancel.lat el 16 de desembre del 1582.

El 13 d'abril del 1582, Antoni Potau (a) "de la volta", principal, i Antoni Potau (a) "de la plaça nova", Bartomeu Moles (a) "de la casa nova" i Joan Potau (a) "de la casa nova", confessaren deure als jurats 200 ll. pel preu de l'arrendament de la imposició de la carn. Foren testimonis Joan Ivorra, pagès, i Joan Miró, paraire de llana.

El 20 d'abril del 1582, Andreu Llambart, mercader de Sarral, en nom del Batlle General de Catalunya, arrendà per tres anys (des de l'1 de maig) a Pere Martí, principal, i Pere Castellar, paraires de llana, de Sarral, totes les rendes reials i fruits d'aquelles que el Rei tenia als termes de Sarral i Cabra, per preu de 90 ll. a l'any i pagament per terces.

Quedava fixat que els arrendataris havien de donar fermances a coneguda de Llambart i pagar per terces el preu, amb totes les despeses, no entenent-hi les quèsties. Els arrendataris havien de satisfer mig marc d'argent de valor 50 ss. a Llambart, 20 ss. al notari i 10 ss. al nunci. Havien de liquidar 10 ll. anuals al monestir de Poblet, 10 ss. al notari, 16 ss. al missatger i 20 ss. a l'advocat. L'arrendatari havia de rebre la meitat dels lluïsmes, després d'anunciar al venedor. No podia establir cap "a vagant" i havia de cobrar delmes i censos segons costum. Testificaren Antoni Berart, sastre, i Joan Teserachs, calceter.

En relació amb aqueixa acta, el 4 d'agost del 1582, Pere Martí, paraire de llana, subarrendava a Jaume Bover, paraire de Cabra, totes les rendes de la Batllia General a la vila i terme de Cabra, per espai de tres anys (des de l'1 de maig) i per preu de 26 ll. a l'any, pagadores en tres terces el 15 d'agost, el 15 de desembre i el 15 d'abril. El subarrendatari acceptà davant els paraires sarralencs Montserrat Martí i Bernat Potau.

El 30 de maig de 1582, Bernat Traver, Pere Miquel, major, i Pere Miquel, menor, paraires de llana, confessaren deure a Baltasar Amill, mercader de Pira, 33 ll. 1 ss. per raó del preu de l'arrendament de les menuderies del terme de Barberà que havien fet per un any. Foren testimonis Pere-Joan Vinader, teixidor de lli, i Joan Miró, paraire de llana.

El 4 de maig del 1582, Gabriel Potau, pagès, principal, i Aparici Pasqual, sabater, prometeren als jurats que proveïrien la vila de Sarral tot l'any de carn de moltó bona i menjadora, segons els pactes de l'arrendament.

El mateix dia, amb els papers de principal i fermança canviats, prometeren donar tot l'any bona provisió de carn de crestó i altres carns, bones, honestes i menjadores.

Foren presents en els dos actes Miquel Pasqual, paraire de llana, i Jaume Verniol, de Sarral.

El 28 de desembre del 1582, Francesc Briançó, pagès, principal, i Jaume Balanyà, paraire, devien als jurats 16 ll. per l'arrendament del fornet el dissabte. Foren testimonis Francesc i Joan Veciana, paraires, de Sarral.

Jaume Talavera, principal, i Joan Alió, pagesos, devien als jurats 5 ll. 16 ss. per l'arrendament del fornet el dilluns i el dimarts. Testimonis: Frances Mas, moliner, i Onofre Savit, pagès.

El 17 de gener del 1583, Pere Pasqual, paraire de llana (a) "davant els forns", i Jaume Veciana, pagès, devien als jurats 6 ll. 1 ss. per l'arrendament del fornet el dimecres. Cadascun es comprometé a pagar-ne la meitat. Prometeren d'allenyarlo bé i degudament. Testimoniaren Jaume Monseny, ferrer, i Baltasar Coloma, pagès.

Miquel Mas, principal, i Francesc Mas, germà, adeutaven 6 ll. per l'arrendament del fornet el dijous. Testimonis: Jaume Talavera i Joan Alió, pagesos.

Joan Miró, pagès, principal, i Jaume Miró, germà, teixidor de lli i Pere Coloma, major, cunyat, teixidor de lli, devien 11 ll. 19 ss. als jurats per l'arrendament del fornet el divendres. Testimonis: Pere Pasqual, pagès, i Pere Ferrer, paraire de llana.

Joan Savidó, principal, i Bartomeu Moles, (a) "de la casa nova", pagesos, devien als jurats 32 ll. 19 ss. per l'arrenda-

ment el divendres i el dissabte del forn gran. Testimonis: Montserrat Martí i Bernat Torner, pagesos.

Bernat Torner, principal, i Bartomeu Moles, (a) "de la casa nova" i Montserrat Martí, pagesos, devien 51 ss. per l'arrendament el dilluns del forn gran. Testimonis: Pere Torner, paraire llana, i Joan Savidó, pagès.

Pere Torner, teixidor de lli, principal, i Jaume Moles (a) "davant l'església de Sant Joan de l'hospital" i Jaume Moles (a) "pubill", paraires de llana, devien 7 ll. 1 ss. per l'arrendament del forn gran el dimecres. Testimonis: Joan Teserachs, calceter, i Domènec Ribes, cisteller.

Montserrat Martí, principal, i Jaume Vellet (a) "avella" i Bartomeu Palou, pagesos, devien 6 ll. 10 ss. per l'arrendament del forn gran el dimarts. Testimonis: Montserrat Martí i Bernat Oliver, paraires de llana.

Francesc Veciana, principal, i Joan Veciana, nebot, paraires de llana, devien als jurats 9 ll. per l'arrendament del forn gran els dijous. Testimonis: Jaume Talavera, pagès, i Jaume Torner, paraire de llana, de Sarral.

Inventari post mortem

El 4 de gener del 1583 fou practicat un complet inventari dels béns mobles i immobles dels pubills d'Antoni Ferrer, (a) "del cantó", difunt. Fou rebut pel curadors el primer de setembre del 1594, en la notaria de Sarral.

Es tracta de l'inventari de la casa i dels béns del difunt Antoni Ferrer, pagès, (a) "del cantó", de Sarral, a instància i requeriment de Bartomeu Ferrer, paraire de llana, i Jaume Soldevila, fuster, de Sarral, i Lluís Capdevila, pagès, de Pira, tutors i curadors testamentaris dels béns i persona de Jaume

Ferrer, fill i pubill d'Antoni. Fou escripturat amb intervenció del batlle Antoni Potau i de Joan Miró, prevere, regint la notaria pública de l'església de Sarral per Joan-Agustí Vincens, prevere i rector. Actuaren de testimonis Joan Ivorra i Pere Veciana, pagesos, de Sarral.

Una casa, dins la vila de Sarral, en el carrer dit de la plaça nova, al cantó. Afrontava amb la plaça nova i el carrer dit d'en Morell. Amb les portes bones i tancadura.

A l'entrada: una escala llarga amb els seus escalons i tres cèrcols d'àlber per a bóta grossa.

Al pastador: una pastera, sis escaletes, dos sedassos, un càvec gros, una aixada estreta, dues destrals, unes grapes, un rascle, una caldereta grossa.

Al celler: vuit portadores, un carretell buit de cabuda d'una portadora, una bóta grossa plena de vi most de cabuda de 36 portadores, una altra bóta buida grossa de fusta de cabuda de deu sesters, una bóta de fusta prima plena de remost de cabuda de vuit portadores.

A la botigueta de l'oli: quatre alcolles plenes d'oli (creuen que hi ha 50 quartans d'oli), dues posts d'àlber ja tallades.

A la sala: una taula llarga amb els seus capitells, dues calaixeres, drap de taula de mitja llana, una altra taula llarga, tres cadires de costelles i una de cuir, una taula rodona, dos bancs llargs amb els seus petges, un cofre gran buit per tenir el pa, quatre sacs i mig plens de blat porgat, mig sac de llavor de cànem, una caixa bona de tall de monja dins la qual s'ha trobat un mantell de contrai bo, unes faldetes argentades, una gonella de fetge d'àngel, una gonella d'escarlatí, una gonella groga, una altra de morada, una altra de mescla roja, un arruelo de contrai nou amb gira de vellut,

una cota de contrai bona, un saiet amb mànigues amples de contrai guarnit de vellut, un altre saiet d'estada guarnit de vellut, un altre de raixa guarnit de vellut, un altre de saia guarnit de setí, un de contrai tot pla, unes calces de contrai trepades, un barret de dona guarnit de vellut, dos cossos de contrai amb les mànigues justes, un cos de grana amb mànigues guarnit de vellut, un llençol de bri bo amb el qual està embolicada la dita roba.

Un cofre gran dins el qual s'ha trobat el següent: una gonella groga bona, una altra de contrai pèl rasa, una altra de burell bona, un mantell de dol i usar, un saio de contrai dolent, una coteta argentada del pubill, un gipó de bri amb les mànigues picades, un farcellet de trossos de morat, un abrigall verd, unes calces trepades de contrai, un saiet de mescla roja, un cos gros sense mànigues ja aldà, un cos de contrai sense mànigues ja usat, dues faixes de drap setzè bones, un cos morat sense mànigues, un cos de saia amb mànigues justes ja usat, dos bancals, un bo i l'altre usat, un davant de llit tot de ret i altre guarnit de bri amb benes de ret, una panera d'empall dins la qual hi ha onze vels crespats, una bossa de núvia del temps antic, cinc camises d'home ja aldanes, quatre camises de dona ja usades, més en el dit cofre quatre tovalles de pinte estret i unes de pinte ample ja usades, una caixa de noguer dins la qual s'han trobat quatre draps de pastar aldans, dues tovalles de pinte estret aldanes i unes de pinte ample de bri de França, dos llençols (un de bri i l'altre de pare i mare), tres tovalles de drap de França ja foradades, dues tovalles de bri randades ja usades, un eixugamans de bri.

Més, a la dita sala, dues ballestes amb els seus buiracs, penjades en claus, dues gorres dolentes penjades en un clau,

un corter de cansalada de l'espatlla, l'escudeller guarnit de cànters, plats escudellers i tot l'altre menester.

Dins la cambra que treu finestra al carrer d'en Morell, s'ha trobat: un llit amb bancs, posts i màrfega, dues flassades blanques usades, dos llençols de pare i mare usats, un travesser, un pedrenyal dolent de mida amb el seu flascó, 77 lliures d'estopa crua amb rams, 5 lliures de bri cru amb rams, unes tovalles de pinte ample usades, 74 alnes i mitja de bri nou sense canejar, una peça de bri ja canejada de sis alnes.

També s'ha trobat en dita cambra un mig cofre on hi ha: un cos de grana guarnit de setí, un saiet de contrai usat, un jaqueta blanca de dona amb mànigues d'escarlatí, un cos de contrai amb mànigues d'escarlatí, un cos argentat amb mànigues de contrai, dos parells de mànigues grogues, una gonella de fetge d'àngel sotil, una gonella de vernoi ja usada, una robeta de collaret usada, un llençol de bri amb el qual és embolicada la roba.

A la cambra del mig de la sala: un llit, bancs, posts, màrfega, travesser, dues flassades dolentes, dos llençols sotils, un cofre gran de noguer dins el qual s'han trobat 16 alnes de bri blanc molt prim, vuit alnes i mitja de tovalles de pinte estret blanques, quatre estovalles de pinte ample, cinc llençols de bri i un de randat, dues tovalloles de bri, dues camises de bri noves d'home i una de tela usada, un gipó de bri aldat, un davantal pintat, una tovallola de bri, una cana de tela de sou el pam, un drap de paret de bri, quatre camises de dona i dos manegacossos brodats de seda negra i altre vermella, un pentinador blanc, una coixinera de bri, un pentinador de tela brodat de seda negra, sis pams de tela, un cabeç de tela i altre cabeç de tela, molts capells i cami-

sons i vels tot embolicat, un cos de saia amb mànigues de cotonia blanca, una coixinera amb vuit lliures de cabdells de fil de bri, 11 alnes de bri blanc, 27 lliures de bri pentinat amb dues coixineres juntament amb les coixineres.

Dins d'una caixa de fusta pintada quadrada s'ha trobat: una corretja amb el parge vermell amb els caps de plata i deu platons, quatre anells d'argent i dos orellols de la corretja, una cadena d'argent amb quinze canons i quinze grans rodons amb un crist d'argent, uns collarets d'argent amb els grans rodons que són 39 parells de grans amb la seva patena, dos orellals d'argent, tres capçons de seda amb els caps d'or, tres capsons amb flocadures, dos capells d'or (l'un amb perles i l'altre sotil), dos vels de cotó, dos cossets d'or, un sinadero de seda verda, un boliquet de gornierons d'or ja velles, una gandalla vermella de floquets sotil, tres capells vermells, tres mocadors de tela, un rast de collars de coral on hi ha 172 parells de grans i tretze parells de grans d'argent.

A la cambra del foc: un llit amb banc, posts, màrfega, matalàs i travesser, una flassada aldana, tres llençols, unes tovalles de pinte ample ja foradades, quatre camises d'home sotils, un cofre gran buit i dolent, dues camises d'home aldanes, una caixeta de pi buida i dolenta, una caixtora vella, una ballesta vella, tres sacs buits, tres carretells (un ple de vi blanc, l'altre de vinagre i l'altre buit), dos cabassos de faneca, set alnes de borràs de sacs, una quartera d'ametlles en un sac, un morter de coure amb la seva mà de coure.

A la cuina: un escarn, uns clemàstecs, dos cossins grans (un engastat), quatre llumeners, tres paelles, dos asts, una pala de ferro, uns molls, dos llevers de ferro, tres banquetes i olles en una post.

A la cambra que puja al terrat: quatre camises d'home aldanes, quatre tovalloles de pinte estret aldanes.

Dalt al terrat: dos o tres calçons en una caixota, tres fals, una caldereta vella tinguda d'una cassa, dos botans de coixineres, dues calderes grans (una de cinc cànters i l'altra de quatre), 27 lliures de cànem espadat, cinc posts de noguer, un martell d'arrancar guix, dues panistres grans, tres cistelles, dos cabassos, un sac dolent, dos cabdells de borres, tres armelles d'aladre.

A la cambra del terrat: un llit amb bancs, posts, màrfega i travesser, una caixa gran en la qual hi ha una quartera d'ametlles, un quartà de fesols, un quartà de cigrons, dos o tres trossos de sagins salats, un eixell gros dolent, vuit alnes i mitja de borres de màrfegues.

A l'altra cambra del terrat: un llit amb els seus bancs, posts, màrfega i travesser, una sotana de coixí i una borrassa.

A la cambra de mossèn Bartomeu Ferrer, prevere, difunt, oncle del pubill: un llit ras, màrfega, dos matalassos, dues flassades (una vermella i l'altra blanca), una vànova blanca, un travesser, dos coixins, dos llençols i un pavelló guarnit de randa de ret amb el seu pom.

Un oratori en el qual està pintat el sepulcre de Crist, uns alambins de plom, dos cavalls de ferro, un cabàs de llibres vells, dues ampolles guarnides de sarja i una sense guarnir amb aigua-ros, una caldereta de fer absoltes el dia dels morts, una llanterneta.

Un mig cofre dins el qual: una cloixa negra forrada de pells, un parell de mitges calces negres, una cloixa de pebret aldana, un llençol, una enera ja aldana amb una faltriquera on hi havia un mocador, una sotana de contrai usada, altra

sotana d'estamenya bona, quatre camises de bri i dues de tela, unes calces de contrai, un arruelo de contrai pell ras, un saio d'estamenya dolent, un gipó d'osteda dolent, una sotana dolenta de contrai, dos parells de mitges calces dolentes, sis mocadors de tela.

Una arquimesa amb el seu armari de dues portes per peu on s'ha trobat: un paner de figues, un altre de panses, un cabasset de nous, una olla envernissada dins la qual hi ha vuit lliures i tres unces de safrà bo i sequet.

Dins l'arquimesa s'han trobat dues tasses d'argent de peu, tretze culleres d'argent.

Dins un saquet de llens s'han trobat 219 ll. 12 ss. de moneda blanca i les cartes i actes de censal següents: 231 ll. de preu que fa la universitat de Sarral; 50 ll. que fa la universitat de Pira; 15 ll. que fa Bernat Soldevila, teixidor de lli, de Sarral i que abans era de Joan Miró, del carrer de l'hospital; 20 ll. que fa Jaume Savit, batlle d'Ollers, fill de Vicent, i fermança Pere Tomàs, de Sarral; 80 ll. que fa la universitat dels Omells de na Gaia; 20 ll. que fa Francesc Vidal, fill de Llorenç, de Sarral; 25 ll. que fa Vicenç Alió, de Sarral; 300 ll. que fa la universitat de Sarral; 25 ll. que fa Pere Pasqual (a) "de l'abulló" i Joan Pasqual, de la plaça nova, de Sarral; 20 ll. que fa Rafael Vallet, fill de Bernat (a) "pubill", de Sarral; 10 ll. que fa Marc Cases, teixidor de lli (era de 44 ll. i havia estat reduït); 20 ll. que fa Pau Torner, pagès, de Sarral; 20 ll. que fa Pere Llorac, pagès, de Sarral i l'ha encarregat pel tros de Pedrenyà; 100 ll. que fa la universitat de Sarral; 10 ll. que fa la pubilla de Joan Soldevila, paraire, difunt, de Sarral; 43 ll. que fa la universitat de Cabra; 40 ll. que fa Gabriel Tomàs, prevere, per la casa (era de 70 ll. i havia estat reduït); 19 ll. que fa Sebastià Miró, paraire, de Sarral; 100 ll. que fa la uni-

versitat de Sarral i 100 ll. que fa la universitat de Rocafort (els dos actes els ha restituït mossèn Bartomeu Ferrer, rector de Guimerà, perquè el seu oncle homònim els hi havia donat fins que no tingués de què viure, segons testament; ara ja no és el cas).

Relació dels deutes contretes per diverses persones amb Bartomeu Ferrer, difunt: 105 ll. que deu el seu nebot, el rector de Guimerà, segons consta en albarà volador; 90 ll. degudes pel mateix com es mostra en albarà volador fet de mà de Bernat Oliver, paraire, oncle de Bartomeu Ferrer, rector de Guimerà (Oliver les havia pres per compte del seu nebot per restituir a mestre Font, calceter de Barcelona, que les havia pagades per les butlles de la rectoria de Sarral); 10 ll. que deu el mateix, les quals havia pagat mestre Jaume Soldevila, fuster, per dit Ferrer, difunt, dels diners que Soldevila tenia del mossèn mort; 14 ll. 4 ss. 2 d. que deu Jaume Soldevila, fuster, nebot seu, són de resta de les 40 ll. deixades pel mossèn mort, segons es mostra en el llibre de Soldevila, cartes 24 i 39.

S'ha trobat en l'arquimesa un llevador dels sobredits censals de full de quart, que comença "fas memoria yo barthomeu ferrer prevere", on hi ha moltes cartes blanques i la darrera pàgina és escrita en llatí.

Hi ha un altre llevador al mateix quadern que comença "trasllat del capbreu" on hi ha moltes cartes blanques i la pàgina darrera diu "ha pagat per lo any 1581".

Pugen i sumen totes les pensions dels sobredits censals cada any 80 ll. 4 ss. 2 d.

Les actes de censal del pubill són les següents: 15 ll. que fa Jaume Vellet (a) "avella", pagès, de Sarral; 20 ll. que fa Antoni Alió, pagès, hereu, de Sebastià Pasqual, de Sarral.

S'ha trobat un cofre amb un feix d'actes de compra de les possessions de dit pubill.

Els deutes que ha de cobrar el pubill són els següents: deu Bartomeu Ferrer, paraire, oncle i curador del pubill, tots els comptes fets entre Bartomeu i Antoni Ferrer, difunt, el seu germà. Fets en presència dels altres curadors (Capdevila i Soldevila, queda a deure 13 ss.).

Pere Ferrer, paraire, el seu oncle, i gendre de Joan Ivorra, de Sarral, li deu 7 ll. Les hi havia deixat el difunt Antoni, germà de Pere.

Fins a 10 ll. 10 ss. li deu Llorenç Bover, pagès, així com dues mitgeres de blat vell i altres dues de mestall prestades pel difunt Antoni.

S'ha trobat a la botiga de la volta del costat de Llorenç Guerau tres mitgeres i mitja de blat vell, 13,5 mitgeres de mestall i 13,5 mitgeres d'ordi. Tot ha estat mesurat en una cambra.

S'han trobat dos graners que treuen boca a la sala, plens de blat vell. No s'han mesurat. Estan segellats i es mesuraran quan es treguin.

Les possessions que té per avui el pubill són les següents: Un corral amb el seu cobert de sostre i teulada, situat dins la vila de Sarral, al carrer que va al castell vell. Afronta amb els tres carrers que van al castell vell i amb el corral d'Onofre Vinader. Dins el corral hi havia dues gallines, un gall i dos pollastres, una escala llarga, una arreu amb jou i rella, tres bigues curtes i llenya.

Un hort clos, situat al calciner i sèquia de terracors. Afronta amb els dos camins que van a l'abeurador del bosc

i amb l'hort de mossèn Pere Alió. L'hort de mossèn Bartomeu Ferrer, difunt.

Un hort situat a la part anomenada el buforn. Afronta amb la sèquia jussana i amb l'hort de Jaume Canela. També era de mossèn Bartomeu Ferrer.

Un hort a la quadra del dissabte. Afronta amb el torrent de la vila i amb l'hort d'Andreu Lambart.

Un tros a la Rovira. Afronta amb el camí de Rocafort, amb el torrent de la vila i amb Montserrat Forner.

Un altre tros a la mateixa Rovira. Afronta amb el camí de Rocafort, amb el torrent de la vila i amb Jaume Canela.

Un tros al prat d'en Meda al mas d'en Avella. Afronta amb dit Vellet o Avella i amb Mateu Talavera.

Un altre tros al prat d'en Meda. Afronta amb Pere Vellet i Bartomeu Soldevila.

Un tros a la font d'en Ponç Andreu. Afronta amb el camí de Forès i amb la vinya de Bartomeu Ferrer.

Una parada allí mateix. Afronta amb la vinya de Bartomeu Ferrer i amb el camí que va a Rocallaura.

Un tros a Sant Pere de Pedrinyà. Afronta amb Pere Llorac i amb el camí del coll de Lara.

Un altre tros a Sant Pere de Pedrinyà. Afronta amb el camí que va d'Ollers a Forès i amb Onofre Moles.

Un altre tros a Sant Pere. Afronta a cada cap amb Pere Ferrer.

Un tros, vinya, oliveres, corral i masia a la mateixa part de Sant Pere. Afronta amb el camí de Sant Pere i amb Bernat Oliver.

Un tros a la Celada. Afronta amb el torrent de la Celada i amb la vinya de mossèn Agramuntell.

Un tros i vinya a Torre Milans. Afronta amb el camí de Montblanc i amb el sastre Pasqual i amb la vinya de Jaume Ferrer, sabater.

Un tros a Anguera. Afronta amb Jaume Monseny, amb Joan Ivorra. Era de mossèn Bartomeu Ferrer.

Un tros al collet Roig. Afronta amb el camí de Tarragona, amb Bartomeu Vellet i amb Pau Torner.

Un tros i oliveres a la Coma. Afronta amb en Jaume Moles, a tres parts.

Un olivar, sobre la font del Villars. Afronta amb Gabriel Potau i Francesc Canti.

Un altre tros i oliveres, o sigui dues parades, als Villars. Afronta amb en Magí Pasqual i amb en Bartomeu Ferrer.

El 4 de gener del 1583, acceptaren l'inventari.

Vendes de casa o de part de casa

Encara que la mostra sigui exigua, les actes relatives a la compra-venda de cases ens serven interès, car informen de la nomenclatura dels carrers sarralencs a finals del segle XVI i contenen alguns pactes que mereixen notícia.

El 22 de febrer del 1582, Bernat Ferrer, mestre de cases, i Isabel, muller, vengueren a Antoni Barrulles, teixidor de llana, i Joana, cònjuges, per 56 ll., la meitat d'una casa que tenien al carrer d'en Pere Guàrdies (per més detall, la part que donava al corral de Llorenç Segarra), des de terra fins al cel. L'afrontació més interessant era la de la cara nord: l'empriu o el carrer que en temps passat arribava al carrer dit de la torre de Santa Maria. La meitat de casa no era obligada a cap tipus de cens.

Els Barrulles pagaren 30 ll. al comptat, i per la resta crearen censal mort de 26 ll. en acte escripturat el mateix dia. Obligaren la meitat de casa al pagament de les pensions. Actuaren de testimonis Bartomeu Savidó i Pere Vellet, teixidors, el primer de llana i el segon de lli.

El 18 d'abril del 1582, Joan Duc, sastre, i Tecla, cònjuges, confessaren deure a Montserrat, vídua de Bernat Contijoc, paraire de llana, 52 ll. per la compra de la casa de Bernat que havien fet els pubills del difunt Andreu Contijoc i que pertocaven Montserrat en raó de dot. Defensaren pagar per Sant Joan de juny del 1582 i obligaren la casa, al carrer dels forns (on hi devia haver el fornet i el forn) que tenien en precari. Malgrat la promesa, l'acte no fou cancel.lat fins el 28 de març de 1583. Del reconeixement de deute en foren testimonis Joan Carbonell, pagès, i Pere Talavera, paraire de llana.

En íntima relació amb l'acte anterior, el 23 de maig del 1582, el mateix Joan Duc, sastre, devia a Jaume Moles, paraire de llana (a) "davant Sant Joan de l'hospital", i Pere Balanyà, sombrerer, tutors i curadors dels béns d'Andreu Contijoc, 13 ll. 2 ss. 8 d. per resta del preu d'una casa que els havia comprat i que era de Bernat Contijoc, difunt, situada al sarralenc carrer dels forns. L'1 de maig del 1583 havia de pagar 6 ll. 11 ss. 4 d., i en la mateixa data del 1584, 7 ll. 11 ss. 4 d. Foren testimonis Pere-Joan Bover i Bartomeu Uguet, menor.

El 2 de juliol del 1582, Caterina-Susanna Oluges Çarovira, castlana del castell i lloc de Barberà, es manifestava satisfeta dels drets que li podien pertocar per la compra d'una part

de casa que Bernat, pare del pagès barberenc Joan Poblet, havia fet a l'anterior castlà Joan Vives, per 9 ll. 10 ss. Li tocaven 50 ss., però va quedar satisfeta amb mitja lliura de safrà i féu gràcia de la resta. Davant els testimonis Joan Corts, donzell, de Besalú, i Baltasar Oliver, porter de la Reial Audiència.

El 17 de juliol del 1582, Andreu Martí, pagès, de Sarral, vengué a Bernat Potau, paraire de llana, per 80 ll., tota una casa a Sarral, a la placeta de la palma. De les 80 ll., només 13 havien estat rebudes al comptat: 7 ll. havien de ser satisfetes per Sant Bartomeu, 8 ll. per la Concepció i les 52 ll. restants havien de servir per liquidar diversos deutes contrets pels venedors. Paga la pena de conèixer-los: 38 ll. 14 ss. als jurats de Sarral per blat degut a la vila; 7 ll. 16 ss. a mn. Calderó; 2 ll. 4 ss. a Gabriel Potau, pagès i 3 ll. 6 ss. a Pere Castellar, paraire. Per tant, Andreu Martí tenia hipotecats bona part dels diners que havia de rebre de la venda. Actuaren de testimonis de tot plegat el paraire de llana Bartomeu Ferrer i el pagès Gabriel Potau.

L'1 de setembre del 1582, el daguer Onofre Martí vengué al prevere Bernat Castelló (que actuava com a laica i privada persona) per 21 ll. una part de casa a Sarral, al carrer de Narmes (respectem l'ortografia original). O sigui, l'entrada tinguda d'una alna, de la paret del carrer fins al pilar del mig de l'entrada. El pacte era que les manxes poguessin estar com eren. També li venia del primer sostre en amunt fins al cel l'espai per poder obrar una xemeneia o cuina (això és, des de la paret del carrer fins als pilars del mig de la sala, guardant lloc per poder passar en Martí). El comprador tenia

afrontació amb la part venuda. Testimoniaren Bartomeu Ferrer, paraire de llana, i Joan Teserachs, calceter.

El 17 de setembre del 1582, Joan Comes, treballador, de Sarral, vengué a Bartomeu Casamitjana, teixidor de lli, de Sarral (de fet, els dos eren occitans), per 72 ll. 10 ss., tota la casa que havia comprat al seu germà Joan, situada al carrer de Montpaó. Li féu la venda franca. Testimoniaren el mestre de cases Francesc Miró i el teixidor de lli Bartomeu Segarra. Onze dies després l'escriptura fou novament anotada, afegint-hi el sistema de pagament: 35 ll. al comptat, 7 ll. 10 ss. per la Concepció, 10 ll. per Santa Magdalena del 1583, 10 ll. per idèntica diada del 1584 i el mateix per la del 1585. Hi hagué definició el 18 d'agost de 1585, davant el batlle Onofre Vinader i el pagès Pere Alió. El 25 d'agost, Joan Comes havia venut al treballador Pere Rull, per 26 ll., la meitat del corral o pati amb casa que havia comprat al seu germà homònim a Montpaó. Rull encarregà 13 ll. a censal mort i les altres 13 les havia de satisfer en dues pagues, 9 ll. per Santa Magdalena i 4 ll. per Nadal. Rull obligà en el compliment tota una eixarmada que havia fet al tros d'en Vidal, al terme d'Anguera, partida "les comes". Foren testimonis Francesc Miró, mestre de cases, i Pere Monicot, "straneus".

El 26 d'octubre del 1582, Jaume Moles, paraire de llana (a) "pubill" vengué al seu homònim en nom, cognom i ofici (a) "davant l'església de Sant Joan", el seu avi, per 28 ll., una part de la casa que tenia a Sarral, al carrer de l'església de Sant Joan de l'hospital. És a dir, tot el celler i la cambra de damunt del celler fins al segon sostre, reservant-se el vene-

dor del segon sostre fins al cel. Assistiren a l'acte Andreu Llambart i Pere Potau, pagesos de Sarral.

El 7 de febrer del 1583, Bartomeu Verdú, sabater, i Caterina, naturals de Sarral i residents a Tarragona, vengueren a Miquel Pasqual, paraire de llana, per 141 ll., una casa al carrer major i de Sant Joan que va als forns. En l'afrontació nord era consignada del primer sostre en amunt la casa de Francesc Vidal i en avall la botiga dels pubills Monseny. Pasqual pagà 61 ll. al comptat i per les 80 ll. restants s'encarregà de diversos censals. En primer terme, un de 40 ll. que els venedors feien a Pere Llambart (sense data d'acte); en segon lloc, un altre de 15 ll. al mateix (acte de 29 d'abril del 1577); i, darrer, un de 25 ll. que prestaven primer a la Comunitat de Preveres i després a Llambart. Els censals no foren liquidats fins més de mig segle després, el 1646!!. El document inicial fou signat per Onofre Rabassa, paraire, Joan Teserachs, calceter, i el nunci Pere Ribes.

Acompletem la informació de la venda d'immobles amb la d'un corral traspassat el 4 de maig del 1582 pel paraire de llana Joan Potau en favor del notari Joan Valmanya, per 7 ll. 15 ss i que era al carrer que anava de la plaça nova al corral d'Antoni Potau, al castell vell. Menció interessant aqueixa, acompletada amb la presència del "straneus" Antoni Canti, treballador, i Joan Miró, paraire de llana.

Vendes de peces de terra

Disposem de vora 70 actes de compravenda relatives a peces de terra. A excepció d'algun cas de compravenda d'hort, mai coneixem l'extensió de la peça i tampoc les pre-

cisions respecte al tipus de conreu són freqüents: apareix l'esment reiterat al tros de terra (sembradura?), vinya, horta, oliveres i alguna que altra referència a règim de conreu combinat.

No durem pas a terme una prolixa relació de les peces comprades i venudes, amb nom i cognom de comprador i venedor, diners pagats i sistema, ni afrontacions. Ens acontentarem amb oferir una relació de les partides que apareixen en les vendes, distingint per termes. Cal tenir present que l'esment a la terra és constant i apareix en les obligacions dels censals, en les actes de rebuda de dot i de testament.... Aquí ens limitem, insistim, a les actes de compravenda.

Les partides que hem documentat del terme de Sarral el 1582 són, per ordre alfabètic i amb absolut respecte a la grafia original: "la costa", "lo domenge", "lo farraginal", "la font y rentador del picayre", "les gorseres", "horomir" (també "oromir"), "pedrinya" (o "coll de les bragues"), "la plana de na ponsa", "la plana jussana", "los plans de comanrera", "puig lladró" (o carrer del raval), "lo reboll gros", "lo reguer", "la rovira", "la serra", "lo solà", "squanzeta" (i "torrent de la squanzeta"), "toçall den bonet", "torre milans" i "torrent danguera". Pel que fa als horts, "la quadra del dimarts" (o "buforn"), "la quadra del divendres", "la quadra del dissabte".

Al terme d'Anguera: "anguera", "lo collet roig" (o "la coma"), "la costa", "Sant Jaume", "los villars". A destacar la gran presència de l'olivera en les diferents partides del terme d'Anguera.

Dues vendes tingueren centre en el terme de Vallcervera, per al qual no hi ha esment de denominació específica. Tam-

bé tenim "coma ugueta" (terme de Vallverd); "camí de Conesa", "camí de Solivella" i "rocachorba" (terme de Rocafort); "torrent den florit" i "font de na barona" (terme de Solivella); "caors" (terme de Belltall) i "torrent danguera" (terme de Barberà).

La venda a encant públic

En l'any de documentació notarial que hem estudiat se n'han conservat dues mostres relatives a Sarral. Demostren la situació extrema a què podien arribar les famílies, la intervenció dels poders públics i un sistema de realització de l'encant que mereix la pena de conèixer.

El 14 de març del 1582, Joana, vídua del pagès Miquel Carbonell, com a senyora major i usdefructuària, i Joan Ivorra i Francesc Briançó, pagesos, curadors dels fills de Miquel Carbonell, es trobaven amb la necessitat d'obtenir diners per a pagar el dot de 50 ll. promès a Joana, filla dels Carbonell i muller del teixidor Antoni Barrulles -en primer terme-, acabar de pagar 10 ll. a Gabriel Tomàs, prevere, germà del difunt Jeroni, procedents d'una compra que havien fet d'un tros de terra a carta de gràcia -en segon lloc- i, encara, satisfer als questiers o clavaris 10 ll. de blat que els pubills Carbonell havien hagut de menester per a menjar.

Per aconseguir les 70 ll. volien posar a encant públic un tros de terra, plantat parcialment d'oliveres, que els pubills tenien al terme d'Anguera, partida "les comes". Demanaren llicència al batlle, Antoni Potau, i el nunci -pregoner- Pere Ribes l'encantà durant 30 dies i crema de candeles. Qui en va donar més, 73 ll. 11 ss., fou el calceter Bernat Ferrer.

Actuaren de testimonis Pere Pons, pagès, major, i Bartomeu Talavera, paraire de llana. L'endemà, els Barrulles cobraven les 50 ll. promeses en capítols.

El 16 de novembre del 1582, Jaume Savit (a) "pubill", d'Ollers, Jaume Moles (a) "del carrer del raval", hostaler, Baltasar Coloma i Joan Miró, pagesos, tutors i curadors dels fills del difunt Antoni Miró, paraire, per socórrer les necessitats dels pubills i de la vídua de Miró (casada en segones amb Francesc Terès) posaren a encant una vinya, al terme de Sarral, partida "squanceta". Hi hagué, és clar, el consentiment del batlle i la intervenció del nunci. Qui més va oferir fou Jaume Moles, paraire de llana, (a) "davant l'església de Sant Joan de l'hospital": 30 ll. La venda fou rematada en presència dels paraires Bernat Potau i Agustí Verdú.

Conclusions

Les conclusions del treball d'investigació sobre el fons notarial de Sarral seran limitades a una recapitulació dels aspectes que creiem més rellevants en relació amb els sis punts d'interès: fundacions, arrendaments, inventari post-mortem, vendes de casa, vendes de peces de terra i encants públics.

Quant a les fundacions, observem com l'encarregament de completes, matines, aniversaris perpetus i misses perennes era pràctica dels mercaders. El sarralenc Onofre-Clement Talavera i el rocafortí Pere Bou ho deixaren ben clar en esmerçar 158 ll. i 116 ll. de censals en celebracions de temps llarg i mitjà per a la salvació de la seva ànima. Les comunitats de preveres de Sarral i de Santa Coloma anotaren als lli-

bres d'entrades respectius els deutes contrets, via censal mort, pels mercaders en les darreres alenades de vida. Molt lluny els quedà en Miró de Vallverd. Caldria estudiar els testaments dels sarralencs per tal de poder oferir més notícies sobre la pràctica.

Hem donat detall de vuit actes d'arrendaments privats: un la taverna (pot ser es tracta d'un subarrendament, tot i que l'escriptura en cap moment ho explicita) i els altres set sobre peces de terra (tot un conjunt, horts, vinyes). Els terminis són curts, de quatre o de sis anys, i els pagaments van repartits entre els que són en diner -quatre casos- i amb espècies -tres ocasions-. Pel que fa als satisfets en metàl.lic, el preu menor l'assoleix la vinya, mentre horts i tros de terra denoten valors semblants. És clar que ignorem un factor tan important com l'extensió de la peça arrendada. Les parts de fruits oscil·len entre el terç i la meitat, essent interessant el pacte de fer-les en garba i al tros en relació amb els cereals, de cara a evitar l'ocultació per part de l'arrendatari.

En els arrendaments públics hi desfila l'ampli repertori de monopolis municipals: el pes del safrà, la fleca, el fornet, el forn, la imposició de la carn, el moltó, el crestó. El proveïment de pa i de carn, vet-ho aquí. A destacar el valor paritari assolit pel pes del safrà i la meitat de la fleca, una dècima part del de la imposició de la carn. El fornet, arrendat per dies, obté, com el forn, valors màxims en divendres i en dissabte (no n'hi havia el diumenge) i mínims el dilluns, també com el forn. Sobresurt l'arrendament de les rendes reials de Sarral i de Cabra (les primeres valen dues terceres parts del total, a jutjar pel subarrendament controlat) i la dels fruits de la modesta rectoria de Figuerola.

En els arrendaments públics consten els noms i cognoms de fins a 49 arrendataris. Són 7 les persones que repeteixen presència documental: Bartomeu Moles (a) "de la casa nova" -en 3 actes diferents-, Antoni Potau (a) "de la volta", el mercader Joan Bover, el paraire Pere Martí, el pagès Montserrat Martí, el també pagès Gabriel Potau i el sabater Aparici Pasqual. Per tant, hem d'obtenir l'ofici de 41 persones, atenent la reiteració de Moles. Només en dos casos no ens consta i per als 39 restants sabem de 18 pagesos, 15 paraires, 3 teixidors de lli i 1 ferrer, mercader i sabater. L'equilibri entre paraires i pagesos és remarcable i segurament que tindria traducció en el global de la societat sarralenca. Afegim a això que en 3 oportunitats figuren germans com a arrendataris d'un mateix servei: es tracta dels Briançó, Mas (d'ofici incògnit) i Miró.

El complet inventari post-mortem que hem detallat permet de conèixer una important nissaga sarralenca. Ho diem perquè la casa disposa de molts elements (entrada, pastador, celler, botigueta de l'oli, sala, cambra, cambra del mig de la sala, cambra del foc, cuina, cambra que puja al terrat, terrat, dues cambres al terrat, cambra de mossèn Bartomeu Ferrer –amb oratori–), perquè la relació de censals comprats –és a dir, a cobrar– no és pas petita, com tampoc ho resulta la dels deutes pendents de percebre i la riquesa immoble de rústica (tres horts i disset trossos de terra). Si hi afegim l'existència de joies i d'un nodrit guarda-roba, podrem suposar que els Ferrer no devien ocupar pas els darrers graons de la piràmide social sarralenca.

És interessant de precisar que el prevere Bartomeu Ferrer cobrava vint censals diferents, els quals, segons els nostres càlculs, sumaven una propietat o preu de 1.248 ll. És una

xifra molt important que pressuposava el cobrament d'unes pensions que ascendien a més de 100 ll. cada any. Més en detall, vuit dels vint censals havient estat venuts per universitats (ajuntaments) de la contrada: quatre per la de Sarral (731 ll.) i un per la de Cabra (43 ll.), els Omells de na Gaia (80 ll.), Pira (50 ll.) i Rocafort (100 ll.). De la dotzena de censals que havia de cobrar de particulars, tots menys un pertocaven gent de Sarral i cap arribava a depassar les 40 ll. de propietat. El restant havia de satisfer-lo el batlle d'Ollers.

Les propietats immobles també eren considerables: un corral; tres horts (un al Calciner, un altre al buforn, un més a la quadra del dissabte); onze trossos "a seques" (tres a Sant Pere de Pedrenyà, dos a la Rovira, dos al Prat d'en Meda, un a la font de Ponç Andreu, un a Anguera, un al Collet Roig, un a la Celada), un olivar als Villars; una parada a la font de Ponç Andreu; un tros, vinya, oliveres, corral i masia a Sant Pere de Pedrenyà; un tros i vinya a Torre Milans; i dos trossos amb oliveres, als Villars i a la Coma.

Les escriptures de compravenda de cases informen dels noms dels carrers (de Pere Guàrdies, de la torre de Santa Maria, dels forns, de Narmes, de Montpaó, de l'església de Sant Joan de l'hospital, major, de Sant Joan que va als forns) i places (nova, de la palma, de l'estudi) del casc urbà sarralenc. El preu de la casa és molt oscil.lant, segons situació, estat de conservació, superfície i altres factors que no queden ni molt menys clars en la documentació: en dades extremes, una casa podia valdre 141 ll. o la meitat, 72 ll. 10 ss.

Els noms de les partides seran d'interès per a molts lectors, que les podran comparar amb els actuals. Per la seva

buirac: caixa o beina per a portar-hi les fletxes.

cabeç: la part superior d'una túnica, camisa... on hi havia l'obertura per passar el cap.

canejar: acanar.

carretell: boteta d'uns 30 litres.

cassa: instrument compost d'un recipient de metall, relativament profund, unit a un mànec llarg, que serveix per treure matèria líquida o semlíquida.

cloixa, clotxa: túnica.

contrai: classe de tela que des del segle XV es fabricava, a imitació dels teixits de Courtrai (Flandes), i que serví per a fer diversos vestits.

cos: la part del vestit que cobreix l'ossa.

cotonia: teixit de cotó semblant a la lona però més prim.

crestó: boc (mascle de la cabra) crestat o castrat.

cuera: part de l'arreu de muntar que reté unida la sella a la cua de l'animal.

eixell (aixol): espècie d'aixa, però més petita, que els fusters empren per rebaixar la fusta.

empall: palla sense batre.

escarn (escorn, escon, escó): banc llarg i de respatlla alta.

faltriquera: butxaca.

gandalla: lligadura de seda amb una borla a la punta.

guaret: terra de conreu que hom deixa de sembrar durant un o més anys perquè reposi.

moltó: mascle de l'ovella crestat.

orelló: peça que surt d'un objecte a manera d'agafall.

osteda: nom d'una classe de tela.

paraire: persona que es dedica a qualsevol de les operacions a què és sotmesa la llana. Inicialment, el paraire tenia cura de les feines preparatòries de la llana abans de la fila-

banda, els encants públics ofereixen el valor afegit de demostrar el grau i els motius de l'endeutament d'algunes famílies. La primera mostra n'és paradigmàtica: dot, compra de tros de terra, blat degut a la vila. Per damunt de tot, hi plana l'ombra d'una societat que rarament liquida els deutes al comptat, que encarrega censal mort molt sovint i que assenyala els terminis de pagament (sovint incomplerts) en coincidència amb les dates més assenyalades del calendari litúrgic.

Abreviatures

(a) = àlias. Els casos d'homonímia eren molt freqüents, fins i tot a viles, com Sarral, d'un pes demogràfic no menystenible. Conèixer a les persones per un renom, molts cops segons l'emplaçament del seu habitatge en el teixit urbà, no era una vel.leitat sinó una necessitat indefugible de cara a evitar confusions.

ll. = lliura; ss. = sou ; d. = diner. Una lliura, moneda de compte, tenia 20 sous. I cada sou, 12 diners.

Glossari

aladre: arada.

alcolla (ancolla): vas de forma d'alfàbia o gerra de terrissa o de vidre.

aldà, aldana: antic, vell, gastat per l'ús.

arruelo: capa curta usada als segles XV a XVII.

bolic: conjunt de coses embolicades.

borràs: la part més vasta de l'estopa de cànem sense netejar.

tura, o sigui, el rentat, el pentinat, l'emborrada i la carda de la fibra. Activitat peculiar del paraire era també l'abaixament del drap un cop teixit i el perxat. Com a comprador i distribuïdor de llanes, l'ofici de paraire tingué una dimensió comercial que va facilitar l'ascens econòmic dels paraires de més recursos.

parge (parxe): la part de tela o de pell d'una corretja o cinturó.

petge: cadascuna de les barres o peces que en nombre de tres o més serveixen de suport a la part principal i més voluminosa d'un moble, com taula, banc, calaixera.

pinte ample: teixit d'una vegada perquè el pinte tenia prou per a l'amplària de la peça.

pinte estret: tela obrada en dues o més peces, en no haver-hi prou llargada de pinte.

randa: punta de fil gruixut.

remost: vi obtingut tirant aigua a la brisa.

restoblar: repetir (en un terreny) la sembra de cereals dos o més anys seguits / fer dues collites abans de la fi d'un contracte de conreu.

saia: tela prima, feta de diverses matèries, que servia per fer calces i peces de vestir lleugeres.

saio (castellanisme): peça de vestit que cobria el cos des del coll fins més avall de la cintura i era ampla i sense botons.

sarja: lligat de curs quadrat de tres o més fils i passades amb les evolucions dels punts d'encreuament disposades obliquament.

sementer: cada part d'una terra de conreu que se sembra d'un producte determinat.

setzè (drap setzè): tela de llana en l'ordit de la qual es compten 16 passades.

sotil: baix de qualitat, de poca vàlua.

venda a carta de gràcia: venda amb possibilitat de redimir, a diferència de la perpètua. El comprador quedava obligat al retorn de la peça si el venedor li abonava un altre cop el mateix preu.

Era, doncs, un mecanisme de crèdit àmpliament usat des de l'edat mitjana i fins al segle XVIII, popularment conegut com a empenyorament. El retorn del capital es podia produir dins uns terminis pactats, passats els quals la cosa venuda quedava per al comprador. L'interès eren els fruits o rèdits produïts per la cosa venuda. El preu de la venda solia ser inferior al de mercat, cosa que generava la figura de l'adició de preu: el comprador afegia diners per acostar-se a la compra perpètua.

vernoi: classe de roba.

I RECULL DE TREBALLS EL BALUARD
SARRAL 1997

Antoni M. Marsal Bonet

SARRAL, VILA DE REIS. UN ESTUDI SOBRE L'ORIGEN I L'ACTUALITAT DEL NOM DE SARRAL

I. Introducció i intencions

Sarral és, en el seu origen, una vila de reis, una vila reial. De la seva noblesa en donen fe nombroses fites històriques –i també fets llegendaris. Efectivament, sabem, per exemple, que fou el rei d'Aragó i Comte de Barcelona, Alfons I el Cast, qui atorgà el lloc anomenat *Saduc* als seus habitants a finals del segle XII; la franquícia reial redefinia el nom d'aquesta població situada sota el castell de Forès com *La Reial*. La Vila de Sarral ha estat, gairebé sempre, part integrant del patrimoni dels reis des de la seva fundació en què hi hem d'entendre la voluntat de reserva, per part del Comte-Rei, de Sarral com a dominicatura. Aquesta circumstància ha contribuït al fet que Sarral s'hagi vist honorat amb diversos privilegis i prerrogatives. En destaca el fet que l'Infant Joan, primogènit de Pere II, concedís a la reial Vila el 1383 l'ús com a propi de l'escut de Catalunya; en el mateix segle, sabem que, per gràcia de Jaume II, a Sarral s'instituí una sotsvegueria, independent de la de Montblanc.

Quan en els fets reportats, però, apareixen personatges de tan alta estirp, tot sovint la brama del poble tergiversa i fins i tot mitifica aquells amb el pas dels anys. És el conte llegendari que neix de fets realment històrics i versemblants. Aquest és el cas de l'etiologia del topònim Sarral (o Sarreial, o Sarreal, o...) que alguns havien volgut buscar en la fusió de dos adjectius: *sa* (és a dir, *guaridor*, antònim de *malalt*) i *reial* (és a dir, relatiu al *rei*). L'historiador local Tomàs Capdevila, tanmateix, ja va desmentir categòricament la contalla segons la qual el rei Martí l'Humà, en refer-se d'una malaltia a la nostra Vila, afegí el qualificatiu *Reial* al nom del poble que era *Sa*; una altra etiologia anàloga a l'anterior, també sense base filològica i històrica, és la que es basava en el guariment a les nostres contrades del fill del llegendari Cossetus, l'heroi epònim dels cossetans o antics pobladors prerromans d'algunes comarques tarragonines.

Avancem ja en aquestes línies introductòries que el mot *Sa* que informa el nom de Sarral no és en absolut l'equivalent a *guaridor*. Raons simplement històriques i, sobretot, filològiques, desmenteixen aquestes etiologies llegendàries que, malgrat tot, sempre ocuparan un lloc destacat en la cultura popular. En el capítol III ens hi endinsarem. Per la seva banda, l'element *Reial*, que sempre ha format part del nostre topònim, s'explica fàcilment d'ençà dels fets esdevinguts en el segle XII que comentarem en el capítol II.

L'objectiu primordial d'aquest treball, doncs –el qual hem amanerat amb cura al llarg d'aquest tardor-hivern–, és posar llum a l'origen del nostre topònim. Amb tot, els motius que ens han portat a confeccionar aquest breu estudi passen també per l'actualitat del nom de Sarral. Volem presentar,

estudiar, discernir i demostrar, a l'aixopluc de criteris filològics i històrics, la validesa o no de topònims tan nostres com *Sarral, Sarreal o Sarreial*. Tot plegat, doncs, unes intencions que poden semblar trivials: el perquè, el com i l'ara d'un dels elements que uneix tots els sarralencs, el nom de la Vila. Nosaltres, modestament, hi hem posat tota la nostra il·lusió i coneixements perquè aquest breu opuscle no només aclareixi dubtes –o susciti debats– entre els vilatans d'aquí i els absents, sinó que, ben al contrari, voldríem que la lectura d'aquest estudi –que l'hem pensat justament de bon llegir, lluny de l'academicisme de les notes i les bibliografies exhaustives– contribueixi a l'acreixement de la nostra identitat com a poble, com a pertanyents a una Vila que té aires i nom de reina. Tanmateix, també cal dir que som conscients que els grans descobriments no hi tenen cabuda en aquest treball i que molt del que direm tampoc serà axiomàtic; ans al contrari, l'etimologia –llengua i història dels mots– no sempre esdevé allò que semblava i sovint deixa caps per lligar, punts foscos.

En aquest primer capítol és on hem de fer constar l'agraïment a les persones i institucions que ens han ajudat: el primer guiatge de l'historiador Valentí Gual, la lectura de la col·lega Carme Bruno, la col·laboració de l'Institut d'Estudis Catalans i dels Arxius on ens hen dirigit i, sobretot, l'emmirallament i profunda admiració que sempre havia provocat en mi Joan Coromines, el més gran filòleg, traspassat el 2 de gener d'enguany. A ell dediquem aquest estudi.

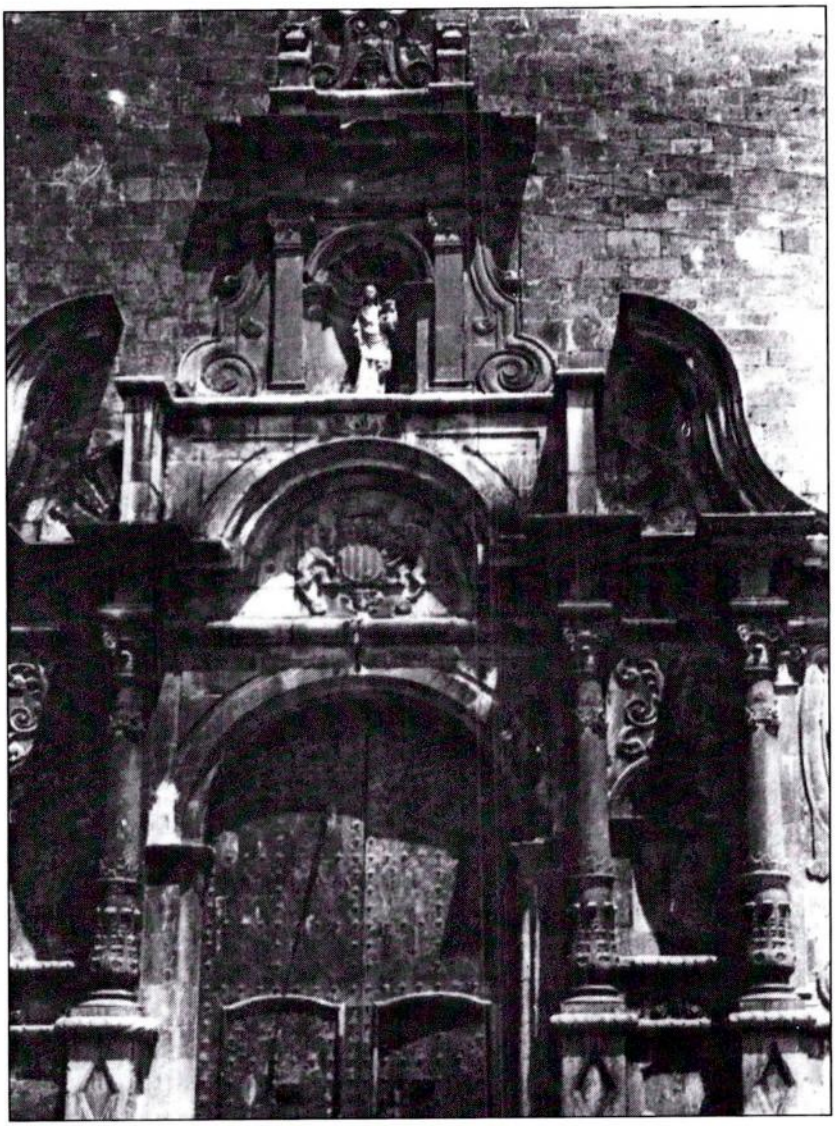

FAÇANA DE L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA DE SARRAL ABANS DE LA GUERRA CIVIL. EN ELLA S'OBSERVA EL MAGNÍFIC ESCUT AMB LES QUATRE BARRES I LA CORONA REIAL.

II. DE SADUC A REIAL

2.1. El segle XII

L'objectiu d'aquest primer capítol és fer copsar, en el context adequat, l'origen de la part més important que forma el topònim Sarral i, amb el concepte i l'etimologia explicats, arribar a les conclusions que s'exposaran en el capítol cinquè. No estranyi al lector, doncs, que ara, en lloc de parlar de Sarral, ho fem de la Catalunya del segle XII. Certament, cal parar atenció al context històric que envolta la donació de la nostra Vila als seus habitants l'any 1180 per entendre plenament l'etiologia d'aquest topònim.

El segle XII és, com el XIV o el XIX, un espai històric enormement transcendental per a Catalunya. En aquest període es produeix la unió del Regne d'Aragó i del Comtat de Barcelona i es repobla l'anomenada Catalunya Nova després de l'expulsió dels sarraïns. El procés de feudalització independent que havia arrencat amb la negativa de vassallatge cap al rei franc per part de Borrell II, Comte de Barcelona, a finals del segle X, posarà els fonaments de les grans conquestes de Jaume I (segle XIII) i de l'expansió mediterrània de Pere III El Cerimoniós (segle XIV); fites que solament s'aconseguiran gràcies a la magna obra de Ramon Berenguer IV i d'Alfons I El Cast durant el segle XII, els vertaders artífexs de la fi de la reconquesta de Catalunya.

a) Precedents

D'ençà de l'ocupació musulmana de la península entre els anys 711 i 713 els francs, que havien hagut de sortir al pas de l'escomesa sarraïna Gàl·lia endins, encapçalaren l'avanç

cristià de la reconquesta. Després de la victòria a Poitiers l'any 732 els francs van delimitar la frontera franco-musulmana al Pirineu. Més tard, Carlemany ultrapassava aquest límit i ocupava, ja a les acaballes del segle VIII, el nord de l'actual Catalunya: Girona, la zona de l'Urgell, dels Pallars i de la Ribagorça; son fill Lluís el Piadós conqueria Barcelona a principis del segle IX.

El territori limitat pel Llobregat-Cardener-Segre Mitjà-Conca de Tremp restava lliure del poder sarraí i ja formava part del poder carolingi: és la justament anomenada Catalunya Vella, l'embrió del que un dia havia de ser la nació catalana.

El segle X, per la seva banda, és l'escenari de l'alliberament del poder franc sobre els comtats catalans i l'assoliment de la independència. El Comte de Barcelona, Guifré el Pelós, qui aconseguí la concentració de comtats en el seu poder i fundà la dinastia del Casal de Barcelona, deixava Catalunya –en frase de Soldevila– al caire de la independència respecte al poder franc. Un dels seus successors, Borrell II, en no rebre ajuda del rei de França per fer front als atacs dels sarraïns a Barcelona, i atenent al fet que mai aquell va fer cap acte de vassallatge envers el rei franc, el 986 aconseguia la independència dels Comtats catalans i oferia als futurs comtes la possibilitat de l'expansió peninsular i occitana: la reconquesta de la Catalunya Nova i l'intent de penetració pel migdia francès.

Els Comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Ramon Berenguer III (segles XI i XII respectivament) empenyeren la política d'expansió cap a terres occitanes, fins al punt que el segon es casà el 1112 amb Dolça de Provença. La reconquesta de la Catalunya Nova trobà en la figura de Ramon

Berenguer III un avanç molt important: l'alliberament de Balaguer (1106) i la restauració de l'arxidiòcesi de Tarragona i la consecució de la independència eclesiàstica (1116-17). L'hora de la conquesta de Tortosa, el Camp de Tarragona i les terres de Lleida s'acosta. Aquesta magna empresa, però, estava reservada a Ramon Berenguer IV.

b) Ramon Berenguer IV i Alfons I el Cast

La gran obra de Ramon Berenguer IV té dues vessants, ambdues interessants per comprendre aquest primer capítol: la unió de Catalunya amb Aragó i la decissiva campanya de reconquesta per terres de Lleida i Tarragona. El primer fet el provocaren les ambicions –fins i tot la bel·ligerància– del regne de Castella, el qual pretenia annexionar-se el reialme d'Aragó i Navarra, atès el testament d'Alfons el Bataller segons el qual llegava aquests regnes als ordes militars, i feia saber que Alfons VII de Castella era renét del rei Sanç el Major de Navarra. Per evitar aquesta unió Ramir el Monjo, que havia succeït en el tron aragonès el Bataller, lliurava la seva filla Peronella al comte català Ramon Berenguer IV, el prestigi del qual creixia cada cop més. Efectivament, l'11 d'agost de 1137 el Comte català pren per esposa Peronella i esdevé rei d'Aragó, no com a fruit d'un pacte transitori sinó amb tot el dret.

Ara, amb la frontera castellana garantida i al capdavant dels dos pobles de la conca de l'Ebre, Ramon Berenguer IV desplegarà els seus projectes: l'acabament de la reconquesta de Catalunya i l'expansió cap a Occitània. La segona fita tindrà el seu apogeu en la figura del seu fill, Ramon Berenguer V –al qual Peronella va canvia el nom per Alfons (I de Catalunya i II d'Aragó). Pel que fa a la lluita contra els

sarraïns, Ramon Berenguer IV va reexir notablement: la conquesta de Tortosa es produïa el 1148 i obria el camí de l'alliberament de Lleida, que es duia a terme un any més tard. Al començament de la segona meitat del segle XII, la conquesta de Miravet, les muntanyes de Prades i Siurana permetia l'alliberament i repoblació de les comarques del camp de Tarragona i la Conca de Barberà. Mentre que en llocs com Santa Coloma de Queralt, l'Espluga de Francolí i Valls el procés de repoblació ja s'havia engegat durant la primera meitat del segle XII, altres viles tarragonines rebien carta de població i franquícia, és a dir, donacions de llocs a un conjunt de persones perquè els repoblin, edifiquin i conreïn, després de la franquícia de Tarragona el 1149: Montblanc el 1150, Vimbodí el 1151, Vilanova de Prades el 1152, Reus el 1154, Falset el 1168, Ulldemolins el 1175... Sarral rebria la carta de població i franquícia el 1180, en temps del Comte-Rei Alfons I el Cast.

Alfons I (1162-1196) va recuperar la plena sobirania sobre la terra de Provença i permeté que Catalunya esdevingués el centre d'un imperi mediterraneocontinental. Alfons I, Rei d'Aragó, Comte de Barcelona i Marquès de Provença, tenia el terreny favorable per assolir el relligament interior de Catalunya, consolidar la reconquesta amb el procés de repoblació i expandir encara més el poder enllà dels límits sarraïns. Amb la unió dels Comtats de Rosselló i de Pallars Jussà, la conquesta de la comarca del Matarranya i la població de viles a les ribes dels afluents de l'Ebre, s'assolien definitivament els límits historicogeogràfics de Catalunya i quedava lliure el camí cap a València i Mallorca, places que no s'aconseguirien fins al segle XIII amb Jaume I el Conqueridor.

En aquest context de reconquesta acabada a la Catalunya Nova amb l'alliberament l'any 1154 de la localitat estratègica de Siurana de Prades, últim reducte sarraí del Principat, és ol cal situar la repoblació de les terres de la Conca de Barberà, el Camp de Tarragona i les contrades de la Ribera de l'Ebre. Alfons I el Cast donarà als seus habitants la nostra Vila mitjançant una carta de població i franquícia datada el 12 de setembre de 1180; Sarral, però, encara es deia Saduc (del llatí tardà *sabucum*, variant de *sambucum*, aquest topònim indica una mena d'arbust, probablement abundant a la zona on s'ubicava la població; compareu Poblet, del llatí *populum*, és a dir, *pollancre*).

2.2. La Carta de població i franquícia de Sarral

Com ja hem explicat en l'apartat 2.1. la reconquesta de Catalunya anà seguida per la repoblació de les terres. Aquesta obra es realitzà mitjançant les cartes de població afranquidores (*carta populationis, franquitatis*), documents segons els quals el senyor d'un lloc el donava a un conjunt de persones amb obligació que el repoblessin. S'asseguraven així la segura expansió catalana i les noves limitacions al possible redreçament del poder sarraí.

a) Saduc, propietat del senyoriu de Forès

Situada a la part occidental del Comtat de Barcelona, la reconquesta i repoblació de la Conca de Barberà podia trencar el triangle de dominació musulmana format pel Camp de Tarragona-Tortosa, les serres de Prades i Siurana, i les terres de Lleida. A la Conca, el cim de Forès devia ésser un segur alcàsser natural que podia ajudar a consolidar la recon-

ANNEX 1: Donació del terme de Forès l'11 de gener de 1058. Document citat per Capdevila, pp. 33-34 i Morell pp 16-17.

En nom de Crist: Jo Ramon, per la gràcia de Déu comte de Barcelona, i Almodis, la meva esposa, comtessa, ens ha plagut i ens plau amb tota joia fer-te a tu Mir Foguet i al teu nebot Bernat Llop, aquesta carta de donació de les terres ermes que tenim tocant als dominis moros, on no hi habita ningú, ni es veu cap junyida de bous que llaurin, per tal que allí hi construïu una fortalesa i feu donar fruit a la terra inculta, batallant contra els pagans, i si Déu ho permetés contra tots aquells que us en vulguin arrabassar. Per tant us donem aquella punta apel·lada Forès, que essent dins del Comtat de Barcelona, és a l'extrem del domini de Manresa. I us donem el lloc esmentat amb tots els seus termes, prats, ramats de bestiar i amb la total jurisdicció:

I jo Ramon, comte, junt amb la meva muller Almodis, ens retenim el dret, cas de morir vosaltres sense descendència directa, de tornar a heretar els termes esmentats. El territori que que us donem està comprès dintre d'aquests límits: Sortint de Vallfogona, puja cap a Orient, serra amunt, fins damunt mateix de Segura, baixant després fins a tocar a Conesa i a Turlanda, marxant d'aquí en direcció cap al riu de Rocafort de Queralt, que el segueix fins a arribar prop d'Ollers, pujant llavors el tossal i seguint dret fins a Solivella, per a ascendir al cim del Tallat, a partir del qual, seguint fins al límit del castell de Guimerà, retorna a Vallfogona. Tot quan hi ha de territori dintre d'aquests límits us el donem amb la condició que no pugueu elegir altre senyor que Nós...

questa. Efectivament, sabem que en temps de Ramon Berenguer I (1035-1076) el puig de Forès era temptador d'ésser convertit en un nucli d'especial fortificació en la marca cristiana que anava avançant. Per aquest motiu, el Comte-Rei dóna Forès l'11 de gener de 1058 a Miró Foguet i al seu nebot Bernat Llop, després de repoblar Conesa (1043) i Tàrrega (1057). Segons el text que cita Tomàs Capdevila i que incloem en l'annex 1, el terme de Forès, de gran extensió, inloïa Vallfogona de Riucorb, Turlanda, Belltall, Passanant, Glorieta, Rocallaura, Solivella, Guimerà, Rocafort de Queralt; Sarral (o Saduc), pel fet de quedar a la riba dreta de l'Anguera, també hi era inclòs. Els comtes, però, apunta Sans Travé, s'havien reservat una partida d'aquest terme, Pedrenyà, com a dominicatura. Sembla, tanmateix, que una vintena d'anys després, els senyors i castlans de Forès no diferenciaven entre allò que eren els seus feus i els de la dominicatura reial. Esclatava així l'any 1178 una discòrdia entre el Comte-Rei Alfons I el Cast i els senyors de Forès per la possessió dels municipis; la disputa s'acabarà a favor del rei i aquest marcarà noves fites a la dominicatura: la vila de Pedrenyà, sota Forès, i la incipient vila de Saduc, tocant a l'Anguera. Dos anys més tard el rei Alfons atorgarà la carta de població i franquícia a Saduc i l'anomenarà Reial.

b) Saduc, patrimoni del rei.

El rei, hem vist, disposava ja de les viles de Pedrenyà i Saduc sense estar condicionat pels senyors i castlans de Forès. La carta afranquidora de Saduc, doncs, s'ha d'entendre com un desig del rei Alfons d'instituir, a més de Montblanc, una altra vila reial de gran puixança. Saduc serà, a partir del 12 de setembre de 1180, La Reial, topònim que ha originat, com veurem, Sarral.

ANNEX 2: Carta de població i franquícia de Sarral. ACA Can. Alfons I núm. 298. citat per Font i Rius p. 222, Miscel·lània pp 44-49 i Morell pp 261-265.

1180, setembre 12

En el nom de Crist. Sigui de tots conegut que jo Alfons, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, dono, defineixo i concedeixo a tots els habitants, tant els actuals com els futurs, la població de Reial, que abans era anomenada Saduc, amb totes les seves terres, conreades i ermes, amb les fustes, aigües, pastures, arbres, pedres i pedreres, entrades i sortides, i amb totes aquelles altres coses que poden ésser útils als homes. Dono, doncs, la dita població, amb tota llibertat i descàrrec, als seus habitants sense cap mena de cens ni cap usatge de tal manera que puguin lliurament i pacíficament vendre i empenyorar les seves coses i propietats, donar i cedir en vida i en mort a qualsevol persona de la seva classe, i si ho volen podran llegar al cavaller aquelles coses de tipus militar.

Retinc, però, per a mi i els meus els molins i els forns i la ferreria i les justícies amb les seves entrades; no els requeriré, però, exòrquies ni intestacions, ni el dret d'acolliment ni tampoc les cugúcies, i en aquest cas només exigiré que hom que cometi el dit crim sigui passejat per la vila, segons el costum d'aquesta terra, sense cap altre dany ni pena per raó de la cugúcia.

La dita població limita per orient amb Montclar; a migdia amb Valldorsera, anomenat també Espades, i d'ací segueix per la mateixa serra fins a la guàrdia ano-

menada Coscol, i segueix per la mateixa serra fins al Coll de la Portella, i segueix la mateixa serra fins al coll de l'Alzmaven, prossegueix pel camí i continua d'espona en espona, i per serres i per valls i per planes fins a Ollers, fins a arribar al torrent; limita d'occident amb el puig de damunt d'Ollers Gissar, i després continua de puig en puig, i per les serres i les valls i les planes fins al puig de damunt de Solivella, i segueix per espones, serres, planes i valls fins a la roca anomenada Llamp. De ponent segueix la mateixa serra fins a la bassa de Forès, i continua per l'espona fins a la guàrdia d'Oromir i d'ací a la guàrdia de Les Piles, continuant, no obstant, per tota la serralada fins al castell anomenat Montclar.

Tot el que resta inclòs dins els dits termes i fites, tot us ho defineixo i dono, segons ha estat dit i segons convé al vostre bé...

Aquesta carta de població comprèn, a més de la donació del nucli habitat amb el seu terme, la concessió de franquícies i llibertats. El rei, llevat de reservar-se alguns monopolis com els molins i el forn, eximeix als habitants de qualsevol cens així com d'exòrquies, intèsties i cugúcies. Aquests privilegis i exaccions havien d'esperonar als habitants de Saduc a residir-hi. Vegem un fragment molt rellevant de la carta que incloem en l'annex 2: "Jo Alfons, per gràcia de Déu rei d'Aragó, Comte de Barcelona i Marquès de Provença, dono, nomeno i concedeixo a tots els pobladors, tant els actuals com els futurs, la població de Reial, que abans era anomenada Saduc..."

Del fragment que hem traduït del llatí hi ha dos mots que són vertaderament importants per a aquest estudi de toponímia: "nomeno" i "Reial". Alfons I no només dóna la població als seus habitants sinó que, a més, defineix el lloc Saduc com a Reial, és a dir, patrimoni del rei; Reial o la Reial esdevé el 1180 el nom de la nostra Vila.

2.3. Etimologia

L'origen de l'element principal que informa el topònim Sarral creiem que resta ben explicat a partir del primer document escrit sobre la Vila i també ben contextualitzat amb el subcapítol 2.1.: Reial. L'element *Sa*, menys rellevant semànticament però no menys digne de consideració trobarà la seva explicació lingüística en el proper capítol. Per entendre ara el pas de Reial (o *Reyal*, com apareix en el text llatí de la Carta de Població) a Real o Ral, cal ajudar-nos de la fonètica històrica, i això vol dir del llatí.

a) Del llatí vulgar al català. Llatí medieval i català preliterari.

La llengua catalana és, com l'espanyola, la francesa o la italiana, romànica o neollatina, és a dir, una llengua resultat de la implantació del llatí en els territoris conquerits per l'Imperi Romà. Efectivament, la superioritat i prestigi de la cultura romana i el domini multisecular de la capital del Laci sobre la Península Ibèrica provocaren la substitució de les llengües que es parlaven a Catalunya al segle III aC pel llatí. La base lingüística sobre la qual es formà el català, doncs, és el llatí anomenat vulgar, és a dir, el nivell popular i familiar de la llengua llatina diferent del llatí clàssic o literari. La romanització actua durant segles i durant segles es parla i

s'escriu en llatí. L'esfondrament de l'Imperi Romà al segle V dC, però, trencarà la unitat d'aquesta llengua llatina –sotmesa justament per aquesta condició de col·loquial a canvis– i, segons la intensitat major o menor que va tenir la romanització, o bé l'evolució pròpia i espontània de cada zona, i també segons el grau d'assimilació dels superstrats germànic i àrab, el llatí avançarà cap a la seva fragmentació i conseqüent naixement de les llengües romàniques. El període que va del segle V al VIII aC, per tant, és crucial per a la formació de les llengües filles del llatí, el català entre elles.

Quan es produeix, però, l'aparició del català? És realment difícil –per no dir impossible– afirmar quan podem parlar de dues llengües diferenciades en lloc de dues modalitats o variacions d'una mateixa llengua. El cert és que en els dominis francs, segons la famosa disposició del Concili de Tours de l'any 813, hom mana als bisbes que tradueixin els sermons a la llengua vulgar perquè el poble ja no entén el llatí (*transferre in rusticam romanam linguam*). Certament, en el segle IX el llatí, mercès a la reforma carolíngia, havia esdevingut una llengua escolaritzada, cada cop més palesament diversa d'allò que el poble parlava i entenia: el romanç, l'embrió de cada una de les futures llengües romàniques, a casa nostra, el català preliterari. Vegem-ne algunes característiques.

El català parlat durant el període que va dels inicis del segle IX a finals del segle XI l'anomenem preliterari o incipient perquè estava limitat al nivell oral. Hem de pensar que tots els textos oficials s'escrivien en llatí i també en totes les activitats públiques i formals orals la llengua de Roma era la usada (misses, predicacions, ensenyament...). És una situació de diglòssia: es parla en romanç però s'escriu en llatí.

En els documents escrits en llatí, sobretot legislatius, trobem justament paraules en romanç que l'escrivà o bé no sabia traduir al llatí o bé volia que allò que escrivia s'entengués bé. En aquest sentit, en textos anteriors al segle XII observem, per exemple, els següents fenòmens: l'assimilació dels grups llatins *-mb-* i *-nd-* en *-m-* i *-nn(n)-* respectivament: *cumba>comella, gerundense>geronnense*; la pèrdua de la vocal final llevat de la a: *dente>dent, auricula>orella*; formes verbals ja clarament nostres com *seré*; la fricatització de consonants sonores i la posterior reducció entre vocals és un fet testimoniat ja en llatí vulgar i que explica l'etimologia de Sarral que comentem en el proper apartat.

Els primers textos escrits en català no apareixeran fins als segles XII-XIII quan cada cop més es va consolidant un públic lector que desconeix el llatí: una versió catalana del *Forum Iudicum* (a mitjans segle XII) i les *Homilies d'Organyà* (finals del XII o principis del XIII).

b) Explicació fonètica de Reial/Real/Ral.

En l'apartat anterior hem presentat uns grans trets sobre el llatí medieval i el català preliterari: el mot Reial (Real/Ral) que informa el nostre topònim s'ha d'entendre en aquell context.

Reial, és a dir, relatiu al rei, és un adjectiu que prové del mot llatí *regale*. La fonètica històrica del llatí i del català permet comprovar que la consonant sonora intervocàlica ja havia esdevingut fricativa i sovint s'havia reduït en llatí vulgar; en inscripcions llatines del segle I dC apareix *habyas* (<*habebas*) o solyas (<*solebas*); altres exemples: del llatí vulgar *maester* (<*llatí clàssic magister*) tenim cat. *mestre*, cast. ita. *maestro*; *CIL VIII* 1163 *vinti=viginti; llatí ligare*>cast.

portu. *liar.* En el cas de l'oclusiva gutural o velar *g* intervocàlica, aquesta es pot conservar o perdre's: davant de *a*, la *g* quan va abans de l'accent es perd (*rumigare>rumiar, reginam*>cat.antic *reïna, reina*); en canvi, quan va després de l'accent es manté (*castigat>castiga, regat>rega*). La primera possibilitat és la que afecta justament el mot *regale* el qual dóna, després de la desaparició de la velar intervocàlica *g* i de l'apòcope de la *e, real.* Ara bé, el hiatus que es produeix en aquest mot *(e-a)* provoca l'aparició d'una *i* anomenada antihiàtica: *reyal, reial*; el creuament fonètic entre *reial* i *rei* és una altra explicació adduïda. Un altre mot semblant a aquest que ens ocupa és *lleial <legale*, també amb l'aparició de la *i* antihiàtica o per creuament fonètic amb *llei.*

El text llatí de la carta de població és prou diàfan: "...ipsam populationem de Reyal...", on el mot escrit *Reyal* permet observar la ja consolidada pèrdua de la *g* intervocàlica i la conseqüent aparició d'una *i* antihiàtica que l'escrivà representa amb *y.* En aquest sentit cal dir que en l'època medieval la forma *reial* és ja una forma ben consolidada (Llull, Eiximenis, Muntaner...)

Ara bé, el manteniment d'aquesta *i* antihiàtica no és constant i, així, veurem com històricament aquesta també despareix i provoca altre cop el hiatus *e-a* (Sarreal, Çarreal). La solució fonètica d'aquest la detallem tot seguit. És la tercera possibilitat: la fusió del hiatus en el timbre de la vocal que rep l'accent, la *a* (cfr. *antany<anteannum*); aquest és el cas de *Ral* (Sarral) i és un fenomen perfectament explicat i comparat en altres topònims o substantius comuns: La Ral (poble del municipi de Sant Pau de Seguries, al Ripollès), Mas Ral (masia del municipi de Malla, a l'Osona), Mont-ral (municipi de l'Alt Camp), camí ral (expressió patrimonial,

<*caminu regale*), coma-ral (partida del mateix terme de Sarral), ral (a l'edat mitjana, moneda del rei, per oposició a la moneda episcopal, comtal o local, cinc rals, ral d'ardits, ral d'argent...).

Els tres mots evolucionats del llatí medieval *reyal* (<llatí clàssic *regale*): *reial, real, ral* (no ens interessa ara la forma rial, que trobem documentada a principis del XIV) són, doncs, tres possibilitats fonètiques perfectament explicades. En el capítol quart veurem la fortuna de cadascuna d'elles en la formació del nostre topònim.

D'altra banda, cal aclarir que és diferent *reial* (*real, ral*) de *real* (>baix llatí *reale*, derivat culte de *res*, cosa), és a dir que té existència efectiva.

III. SA REIAL / LA REIAL

Hem vist com la Vila que s'anomenava Saduc, per voluntat expressa d'Alfons I, passà a anomenar-se "reyal". Amb aquest qualificatiu la població, com les partides de "Pedrenyà" o "Diumenge", era entesa com patrimoni del rei, una dominicatura reial. L'adjectiu, per altra banda, quan posseeix una forta càrrega semàntica, com *reial*, obscureix la del nom, més circumstancial, com *vila*; l'article, llavors, substitueix el nom que no és important i substantiva l'adjectiu: la *vila reial* > *la reial*. Aquí és obligat establir comparances amb La Bisbal (del Penedès, d'Empordà, de Falset), és a dir, del bisbe; o La Canonja (al tarragonès), on el topònim testimonia el fet que a l'edat mitjana el capítol (corporació formada per canonges com a consell del bisbe a les catedrals) de Tarragona tenia una residència de repòs en aquest antic Mas de la Canonja.

3.1. L'article en llatí medieval

El llatí, el clàssic si més no, no tenia article. Amb tot, no és menys cert que l'aparició d'aquest, a partir del relaxament dels demostratius en la fase vulgar i romànica, estava ja anunciada en els textos clàssics. Certament, els demostratius *ille* (pronom de 3a persona, *aquell*) i ipse (pronom d'identificació, *ell mateix, ell en persona*) són en l'època medieval uns vertaders "articuloides" atès que han perdut la possibilitat de concretar l'espai de l'objecte que determinen; la pèrdua d'aquesta concreció espacial els convertirà en articles que acompanyen el nom.

Dels dos demostratius que hem esmentat, *ille* és el que ha conegut més fortuna, ja que aquest ha prevalgut, en general, en gairebé totes les llengües romàniques: cat. i cast. *el*, fran. *le*, ita. *il*. Per la seva banda, *ipse* s'ha mantingut com a article en algunes zones arcaïtzants (Sardenya i Gascunya) i, justament, en certs sectors del domini lingüístic català: alguns llocs de la costa de l'Empordà i la Selva, en el subdialecte mallorquí de Tàrbena i a les Balears usen *es, sa, sos i ses.*

3.2. L'article ipsa

Del breu apartat anterior se'n desprèn, doncs, que els dos demostratius llatins *ille* i *ipse* van originar sengles articles en català. L'etimologia de l'article és la següent: *ipsu > so > s >es, ipsa> sa>s, ipsos>sos>ets, ipsas>ses; illu>lo>l>el, illa>la>l, illos>los, illas>les.* Amb tot, la divisió del domini català en base a l'ús d'un article o l'altre no sempre ha estat tan definida com podria pensar-se. Efectivament, la llengua preliterària demostra que *ipse* fou l'article universal a tota la Catalunya Vella; d'altra banda, en els documents del segle XII podem observar una lluita entre les dues formes que, finalment, en el XIII, amb l'influx de la llengua de la Cancelleria, acabarà amb la superposició d'*ille* (*el, lo, la*) a *ipse* (*es, sa*).

D'aquest predomini d'*ipse* damunt *ille*, romanen avui, a banda de la persistència de l'article salat que hem comentat abans, una sèrie de topònims amb l'article *es/sa* aglutinat: Savellà, Salou, Solivella, Sant Joan Despí, Sant Just Desvern, Escornalbou, Collsacabra, Sarral... Efectivament, en el període de temps que va des de la concessió de la Carta de Po-

blació i Franquícia l'any 1180 fins a la consolidació del topònim, l'article *ipse* és el més freqüent. Aquesta primitiva universalitat d'*ipse* i, després, el fet de no desprendre-se'n, fa que resti aglutinat amb el nom de la Vila (Reial/La Reial/Ça Reial/Çar(r)eial).

Finalment, afegirem que les grafies *ç/s* (z, fins i tot) que apareixen en documents històrics sobre la Vila (Çarreial, Sarreial, Çarreal...) representen el mateix so fricatiu alveolar sord a principi de mot. La grafia *ç*, per la seva banda, és el resultat de l'evolució d'una forma de *z* usada en manuscrits hispànics.

IV. EL NOM DE SARRAL A TRAVÉS DELS SEGLES

Aquest és segurament el capítol més coix dels que conformen aquest treball. L'estudi desitjable –ben documentat i definitiu– seria més propi, però, d'una tesi que no pas d'una col·laboració en un Recull de Treballs. Després de regirar papers i documents de diverses èpoques de la història de Sarral i llegir els estudis més representatius referents a la Vila, hem confeccionat aquest llistat de noms per segles que ajudaran a donar llum a les conclusions del proper capítol.

4.1. Fons documentals.

Els fons documentals de què ens hem servit són alguns dels referents –o al·lusius– a Sarral que podem trobar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), l'Arxiu Històric de Tarragona (AHT), l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT) i l'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc (AHCM). Hem pouat informació de diverses obres de consulta que apareixen a la bibliografia, com són Font i Rius, Udina, Bofarull, Capdevila... i ens hem servit també, en la mesura de les nostres possibilitats i depenent sempre del grau de col·laboració que hem trobat –normalment altíssim–, d'arxius familiars i municipals o d'entitats (registres de l'Ajuntament i parroquial, cooperativa vinícola, testaments i escriptures particulars...), de publicacions periòdiques o esporàdiques (*El Baluart, El Baluard 2a època*, propaganda de festes, cinema, pamflets polítics...), etc.

Pel que fa a l'ACA, la documentació diversa i més important que es troba referent a Sarral s'escola bàsicament entre els segles XII i XV: Cancelleria Reial (pergamins comtals, re-

gistres i processos en quart) i Reial Patrimoni (batllia general i maestre racional).

L'AHAT, per la seva banda, només ofereix informació notarial dels anys 1525 al 1677 amb nombroses llacunes; Manual 1525-1540 (núm. 11), 1555-1557 (núm. 12), 1582-1583 (núm. 13) i Llibre de testaments 1667-1677 (núm. 14)

L'AHT ofereix documentació notarial del període que va del 1672 al 1800: manuals, capítols matrimonials i testaments 1672-1684, 1686-1719, 1705, 1747-1781, 1747-1754, 1759, 1747-1777, 1765, 1795, 1783-1789, 1784-1788, 1785-1800 i 1786-1800.

Finalment, l'AHCM ofereix els mateixos protocols que l'AHT microfilmats i els referents al segle XIX: 1801-1834, 1803-1807, 1841-1852, 1851-1862, 1863-1871, 1872-1884, 1886-1896 i 1897-1900

4.2. Exemples per segles

–Segle XII (1180). Carta populationis, franchitatis (ACA Can. Alfons I núm.298; Font i Rius, p. 222; Miscel·lània, pp 44–45): **Reyal** "...ipsam populationem de Reyal...

–Segle XII (1188). Permuta segons la qual Alfons I dóna al monestir de Santes Creus una quantitat anyal d'ordi a canvi de l'alou que l'esmentat monestir posseeix a la partida de Vilagrassa on s'havia emplaçat Sarral (ACA Can. Alfons. I perg. 477; Udina pp 301-302; Capdevila p. 37): **Areal** "in furno meo de ipso Areal". Nota: segurament fals tall en la cadena parlada en el grup nominal La Real/Sa Real>Lareal/Sareal>L'Areal/S'Areal>Areal; cfr. L' Adou del Bastareny per La Dou del Bastareny (Berguedà), Puig de Frau per Puig d'Afrau (Selva), El Cover per Alcover (Alt Camp)...

–Segle XII (1189). Donació d'un alou del terme de Sarral feta per Ramon de Bordell, batlle del rei, a favor d'Esteve Dulacco (ACA Can. Alfons I núm. 517; Font i Rius p. 253): **Regali** "...unam peciam terre eremam in termino de Regali in dominio regis...quos populatores de Regali tenent et habent in alodio..." Nota: a l'ensems que Regale, hipercorrecció de l'escrivà. La –g– intervocàlica ja s'havia perdut en llatí vulgar; la recuperació d'aquesta respon al desig de llatinitzar el topònim.

–Segle XII (1197). Sarral apareix com afrontació en una donació feta per Titborgis, filla de Berenguer de Santa Coloma (Dalmau p. 393 n. 143; Capdevila pp 27 i 40; Miret i Sans p. 223): **Regale** "in termino de Regale".

–Segle XIII (1204). Ramon Maluquer ven els drets que té sobre un molí de Sarral a l'orde del Temple (Capdevila p. 40): **Regale** "vendimus omnem directum de ipso nostro Molendino quod habemus cum domino Rege in Villa Regale..."

–Segle XIII (1285). Codicil de Pere III el Gran assenyalant el monestir de Santes Creus com lloc del seu enterrament; Sarral passava a ser propietat del senyoriu de Santes Creus en paga per les despeses per la tomba del rei (Cart. Santes Creus núm. 17, doc. LXXX, fol. 361; Morera, apèndix 50; Capdevila, p. 43): **Sarreal** "...cui monasterio dimitimus castra et loca nostra vocata Fores et Sarreal el Cabra". Nota: aparició del hiatus e/a.

–Segle XIII (1298). Processos sobre les actuacions d'Andreu Roig, Berenguer de Jorba i Berenguer Fabregat (Processos en quart, ACA, Canc. Reial 1298s1, s2 i s3): **Regali**.

–Segle XIV (1303). Batlle de Forès, Cabra i Sarral (ACA Can. Reial gratiarum Reg. 200, fol. 173): **Regali**.

–Segle XIV (1308). Concessió d'una sots-vegueria (ACA núm. 111, fol. 225, citat per Capdevila, p. 45, i aquest darrer citat per Dalmau p.404): **Sarreal** "ordenem i manem que en la dita vila de Sarreal hi hagi un sots-veguer".

–Segle XIV (1319). Sentència sobre jurisdicció entre els veïns de Forès i Sarral (ACA Can. Reial gratiarum Reg. 217, fol. 291): **Regali**, "homini de regali"

–Segle XIV (principis). Rentas, 42, citat per Català p.68: **ça Real**.

–Segle XIV (1359). Fochs Reyals, Vegueria de Montblanc (citat per Bofarull, XII, 42): **ça Reyal**.

Nota: aparició de la *i* antihiàtica; probable creuament amb rei.

–Segle XIV (1383). Carta de pere III adreçada al seu fill, l'infant Joan, per demanar-li que faci una permuta amb el monestir de Santes Creus; la vila torna a jurisdicció reial l'any 1383 (Creus, p. 183; Capdevila p. 47, el qual fa constar-hi també Çarreal): **Çarreyal** "è drets del Batlliu de Çarreyal,...è drets quel dit Monestir ha en los dits Lochs de Çarreyal, è de Cabra aixisque aquests Lochs de Çarreyal ab son terme".

–Segle XIV (1398). (ACA Reial patrimoni, maestre racional 2644/1 i 2644/2): **Ça Reyal** i **Çarreial** respectivament. Nota: vacil·lacions en l'ús de Ça com article o formant part del topònim aglutinadament.

–Segle XV (1393–1431). Rendes de Sarral i Cervera (ACA, maestre racional): **ça Reyal, Çareial, Çareal, Regali**.

–Segle XV (1462). La Generalitat de Catalunya contesta la demanda d'auxili dels sarralencs en motiu dels enfrontaments amb Joan II (Capdevila p. 52; Bofarull XXII, pp 405-406):

Çareyal "als molt honorables senyors los jurats e prohomens de la vila de Çareyal".

–Segle XV (1481?). Mapa anònim, citat per Català p. 68: **Lareal**. Nota: regressió de l'article cap a *illam.*

–Segle XV (1497). Carta de població atorgada a Savellà, citada per Capdevila, El monestir de Santes Creus, p. 166: **Çareal**, "...cum dicto Gabriele Mir et cum via qua itur a Çareal superius et inferius".

–Segle XVI (1506). Vendes a Rocafort de Queralt (AHAT Núm 15 Roc. de Q. 1506-1514): **Sareal** "fira de Sareal".

–Segle XVI (1508). Id (AHAT núm. 15 Roc. de Q. 1506-1514): **Çareal** "fira de Çareal".

–Segle XVI (1525-1588). Manuals notarials de Sarral (AHAT, núm. 11 (1525-1540), núm. 12 (1555-1557), núm. 13 (1582-1583)): **Regali** "ville deregali/ville de regali"

–Segle XVI (1582). Id. (AHAT, núm. 13): Çarreal "ville de regali...de **Çarreal**".

–Segle XVI (1587). Patrimo. 36, citat per Català, p. 68: **Real / Ça Real** "villa de real, aut Ça Real".

–Segle XVII (inicis). Hom afirma que Sarral pertany al sobirà (memorial citat per Montsalvatge, XIX p. 336; Dalmau, p.394 n.158): **Çarreal.**

–Segle XVII (1623/1626). Documents afegits al manual notarial núm. 11 de l'AHAT sobre Sarral): **Sarreal/Sarral** "Die 2 mensis octobris 1623 in loco de Montbrio...villa de Sarreal" / "Die 2 octobris 1626 in termino de la Vall Servera...villa de Sarral". Nota: hem contrastat opinions expertes i hem pogut corroborar que efectivament la grafia és Sarral. A l'ensems que altres topònims o mots patrimonials no és extranya la solució del hiatus *e/a* en *a* en el segle XVII. Justament, segons Coromines, en català oriental i a

gran part de l'occidental, ha quedat del temps del bandolerisme l'expressió "lladre de camí ral".

–Segle XVII (1667-1677). Inventari de testaments (AHAT Test. núm 14): **Çarreal** "villa/vila de Çarreal".

–Segle XVII (finals) i inicis del XVIII(1672-1719). Protocols notarials de Sarral (AHT/AHCM, Joan Pau Narcís 1672-1681, Josep Vidal 1686-1719, Josep Soldevila 1697-1700 i Josep Savidó 1705): **Çarreal.**

–Segle XVIII (1747-1767). Id. (id. Bernat Generés 1747-1756): **Çarreal**; id (id. Bernat Generés 1757-1767): **Çarreal/Sarreal.** Nota: a partir d'aquesta època es generalitza l'ús de la *s-* en lloc de la *ç-*; de fet, la tria no obeeix a una diferenciació de so.

–Segle XVIII (1772-1895). Id. (id. Francesc Molas 1772-1795, Josep Segura 1783-1789, Francesc Generés 1785-1800): **Sarreal.**

–Segle XVIII (1772). Escriptura de possessió de la Vila de Sarral per part del Marquès de Mortara (Capdevila p. 175): **Sarreal.**

–Segle XVIII (no s'especifica l'any). Escrit de la comanda hospitalera de Barberà de la Conca (ACA GP arm. 13, llg. 2, citat per Plaza i Bonet, El Baluard, núm. 34): **Sarral**, "La Real, o Sa Real, vuy Sarral". Nota: es tracta aquest d'un document especialment significatiu perquè reflecteix clarament la pronúncia popular de l'època.

–Segle XIX Protocols notarials de Sarral (AHCM. Francesc Farré 1801-1834, Casimir Foraster 1803-1807, Bonaventura Farré 1841-1852, Francesc Prat 1851-1862, Francesc Sanahüja 1863-1871, Jaume Ramon 1872-1884, Isidre Riera 1886-1896 i Francesc E. Sanahüja 1897-1900): **Sarreal.**

–Segle XIX (1811). Memorial de J Rodon, citat per Català, p. 68): **Sarral.**

–Segle XIX (més tard del 1800). Full religiós arromançat, citat per Morell, p. 41: **Sarral**, "Sarral...Nadal".

–Segle XIX (diversos anys): actes i registres de l'Ajuntament de Sarral: **Sarreal**.

–Segle XX (1905). notícia històrico-geogràfica (Morera p. 581): **Sarreal, Ça-real o La Real**.

–Segle XX (fins al 1933). (diverses fonts: "El Baluart", protocols notarials provinents d'arxius familiars, documentació de la Cooperativa Vinícola, de l'Ajuntament, etc.): **Sarreal**.

–Segle XX (1933). Llista de noms dels municipis de Catalunya. La Generalitat encarregà per Decret del 20 d'abril de 1931 a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans una revisió de la toponímia catalana. (Gener. de Catal. Llista...p. 27): **Sarral**, en lloc de la forma castellanitzant oficial de l'Instituto de Geografía y Estadística Sarreal.

–Segle XX (a partir del 1939). (diverses fonts: propaganda de festes, documentació notarial, de l'Ajuntament, de la Cooperativa, etc.): **Sarreal**.

–Segle XX (1980). Llista dels noms de municipis de Catalunya. La Secció Filològica de l'IEC proposa d'adoptar, seguint l'acord del Parlament de Catalunya del 2-10-1980, **Sarral** (IEC, Doc. pp 85-118; vegeu annex 3).

–Segle XX (1983 i en endavant). Ple de l'Ajuntament de Sarral celebrat el 8-3-1983 on s'acorda adoptar la forma Sarral. Atenció exhaustiva a tot tipus de documentació: **Sarral**.

ANNEX 3: Projecte de llei pel qual s'aprova la llista dels noms oficials dels municipis de Catalunya (reg. 1.610). Inclòs a IEC, vol. I, pp 116-118.

Els noms de lloc són part essencial del patrimoni d'un poble i contenen elements importants de la seva història i tradició. Per això en èpoques d'opressió els topònims són sovint deformats, i el restabliment de llurs formes tradicionals constitueix el recobrament d'un dels principals senyals d'identitat d'un poble.

Per aquest motiu la Generalitat de Catalunya, el 20 d'abril de 1931, encomanà per decret a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans la revisió dels noms dels municipis de Catalunya quant a l'ortografia i el restabliment de la forma catalana dels que havien estat castellanitzats. El 1939 els noms d'aquesta llista foren novament sotmesos a deformacions ortogràfiques i adaptacions al castellà, i els noms dels municipis que han resultat d'agregacions o segregacions de nuclis de població del 39 ençà presenten sovint formes arbitràries, allunyades de la tradició catalana.

El Parlament de Catalunya, en sessió plenària del 2 d'octubre de 1980, encarregà al Consell Executiu de la Generalitat d'obtenir de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans la llista dels actuals municipis de Catalunya, amb els noms adaptats a la correcta ortografia i a la tradició catalanes.

Atenent aquest encàrrec, la Secció Filològica ha dreçat una llista dels municipis de Catalunya, basada fonamentalment en la llista de l'any 1933 i que, com aquesta, comprèn dues menes de canvis: els de caràcter ortogràfic

i de restabliment dels noms castellanitzats, dels quals assumeix tota la responsabilitat, i uns altres, que es presenten com a proposta, amb canvis fets per distingir localitats homònimes o per acostar el nom oficial a la denominació popular.

Els canvis més importants vénen de modificacions de l'estructura municipal, com a resultat d'agregacions de nuclis de població (...)

El Parlament de Catalunya fa seva la llista dreçada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i considera que ha d'ésser reconeguda com a llista oficial dels municipis de Catalunya, salvant el dret dels Ajuntaments afectats pels canvis de nom d'iniciar –a partir del nom amb què el municipi figura en aquesta llista– un expedient de canvi segons els tràmits legalment establerts.

Per això fent ús de la iniciativa legislativa que l'article 32.6 de l'Estatut d'Autonomia atorga al Consell Executiu, es presenta el següent Projecte de Llei:

Article primer

S'aprova la llista dels noms oficials dels municipis de Catalunya, segons la relació adjunta.

Article segon

Als municipis de la Vall d'Aran serà, també, oficial el seu nom en versió aranesa.

Disposició final i única

Aquesta llei entrarà en vigor l'endemà de la seva publicació al Diari Oficial de la Generalitat

Barcelona, 22 de desembre de 1980

Jordi Pujol
President de la Generalitat de Catalunya

V. EL NOM AVUI: SARRAL O SARREAL

El reguitzell de noms –o millor dit, de grafies– que hem vist referent a la Vila de Sarral en l'anterior capítol es poden resumir, en un intent d'unificar la multiplicitat que hem pogut comprovar, i prenent com a base les tres solucions fonètiques que hem explicat en el subcapítol 2.3., en tres: Sarreial, Sarreal i Sarral. Les formes sense article (Real, Reial), o bé amb l'article *la* (La Real), no són, avui, representatives; els altres noms documentats, per la seva banda, constitueixen variacions gràfiques (ç/s/z i r/rr; presència o absència de guionet), llatinismes (Regale) o són fruit d'un fals tall en la cadena parlada (Areal).

De les tres formes representatives, la que podríem considerar més genuïna –no per això, més catalana– , més d'acord amb la fonètica històrica de la nostra llengua, és Sarreial; l'harmonia amb el mot primitiu *rei* i la similitud amb altres famílies de mots com són *lleial* i *llei*, han de ser aportades per ratificar-ho. Amb tot, des d'un punt de vista de la tradició, es fa difícil –per no dir impossible– trobar testimonejat Sarreial més tard del segle XVI i, abans d'aquest període, apareix sovint alternant amb la forma amb hiatus, Sarreal. Aquesta darrera forma, per la seva banda, és la que ha tingut més fortuna: alterna amb altres grafies a partir del segle XIII fins al XVI, mentre que en el període que va del segle XVII al XIX Sarreal és la forma que més apareix; durant el segle XX finalment, sobretot després de la guerra civil espanyola i al llarg del franquisme, aquesta forma és pràcticament l'única documentada. Aquesta forma amb hiatus, amb una fonètica més propera a l'espanyola que no pas a la catalana, demostra el creixent grau de castellanització de la nostra

llengua, circumstancialment d'ençà del segle XVI amb l'inici del període anomenat Decadència, continuadament a partir del segle XVIII amb la promulgació dels Decrets de Nova Planta, i decissivament d'ençà del 1939 amb la persecució i intent d'anihilació de la cultura catalana. Les circumstàncies historicopolítiques havien d'afavorir el topònim Sarreal en front de Sarreial, més arcaïtzant, o Sarral, més innovador. Pensem que la llista dels noms de municipis que dreça l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1933 respon, com ja hem vist, a la necessitat que tenia la societat catalana de normalitzar la toponímia, profundament castellanitzada; la dictadura no farà sinó recuperar el nomenclàtor "adulterat".

Just és l'adjectiu d'innovador per referir-se al nom de Sarral. Efectivament, la documentació d'aquesta grafia abans del segle XVII és una empresa realment difícil. Només tenim constància de la troballa del 1626 que hem inclòs en el capítol anterior i del document del segle XVIII sobre la comanda hospitalera de Barberà, ambdós aclaridors sobre la pronúncia popular de Sarral. Amb tot, avui –i seguint la tradició oral– des de la segona meitat del segle XIX, hom pot afirmar que aquesta és la forma oralment més viva. En l'actualitat, a més, d'ençà del 1983, la grafia Sarral és ja pràcticament l'única documentada, llevat de casos escadussers. L'ús de Sarreal, escrit o parlat, és sovint una falsa traducció castellana de Sarral i, en aquest sentit, solament alguns castellanoparlants l'empren desconeixent l'origen del mot i fent valer les dues grafies com nom i traducció –tal com hom fa sovint amb Lleida i Lérida, per exemple– quan en realitat es tracta de dues solucions fonètiques perfectament documentades i, per tant, catalanes. La tria d'una o altra forma ha de ser sobre terreny ferm, amb criteri filològic. Avancem ja que l'e-

timologia, però sobretot la fonètica popular ens permeten afirmar amb absoluta certesa que la grafia més correcta avui –per ser la més viva– del nostre topònim és Sarral. El detall d'aquests fonaments l'expliquem, a mode de conclusions, en el proper capítol.

VI. CONCLUSIONS

Hem escrit moltes línies per presentar el més explícitament possible no només l'origen del nom de Sarral, sinó també el context en el qual apareix aquest, no només la tradició de les grafies d'aquest topònim sinó també la seva actualitat. Les conclusions, com la resta, han de tenir també una certa extensió; han d'estar ben fonamentades i s'han d'explicar en el context adient, la normalització de la nostra llengua.

Criteris de normalització lingüística

Quan l'Institut d'Estudis Catalans publica el 1917 el *Diccionari Ortogràfic*, dirigit i signat per Fabra, la importància no rau només en l'obra en si, d'altra banda ingent, sinó també en el pròleg, un prefaci brillant de Pompeu Fabra on exposa sistemàticament l'ortografia adaptada i la justifica filològicament. Els criteris per a la fixació de l'ortografia són els següents:

1. Criteri foneticodialectal, és a dir, fer correspondre a cada lletra un so; per exemple, la distinció gràfica entre *b/v*, *o/u* i *a/e*, tenint en compte la pronunciació dels dialectes que distingeixen aquestes parelles.

2, Criteri etimològic, és a dir, recorre a la llengua mare, el llatí com hem vist, per a fixar la grafia correcta dels mots. Per exemple, apliquem aquest criteri en l'escriptura de les consonants oclusives finals (*p, t, c; b, d, g*), les quals, a final de mot sonen sordes: virtut (>ll. *virtutem*) i quietud (>ll. *quietudinem*); el mateix criteri s'aplica quan hom escriu la lletra *h* i la *p* de *compte*.

3. Criteri tradicional, és a dir, recorre a les fonts escrites. S'aplica a aquelles grafies que, en principi, no es basen en el criteri fonètic ni en l'etimològic, però que han estat habituals en un determinat període de la història de la llengua, de manera que han quedat incorporades a l'ortografia vigent. Un exemple: certes innovacions ortogràfiques introduïdes per autors de la Renaixença varen ser acceptades, com el dígraf *–ix–* a l'interior de paraula (*eixam*).

4. Altres criteris no tant decissius pel tema que ens ocupa són: l'harmonia amb les altres llengües cultes, les característiques evolutives de la llengua, la claredat i precisió i, per últim, la simplificació.

Dels tres criteris principals que hem explicat, fonètic, etimològic i tradicional, cal dir que l'ortografia catalana actual deu molt poc al darrer. L'explicació és òbvia: el català no posseeix –o millor, no posseïa quan Fabra engegà la seva obra– una tradició idiomàtica pura. Certament, la decadència de la cultura iniciada durant el segle XVI provocà una manca d'unitat en la tradició de la llengua, barrejada d'ençà d'aquella època amb grafies i trets lingüístics castellanitzants. La impossibilitat d'establir una continuïtat exempta d'impureses entre l'esclat literari del segle XV i la Renaixença iniciada a les acaballes del segle XIX, obligà Fabra a rompre, en certa manera, amb la tradició. Podem esmentar, per exemple, el cas de la *-c* final, que substituí la *-ch* tradicional (*Montblanc* i *Vic* pels tradicionals *Montblanch* i *Vich*).

Pel que fa als altres dos criteris, cal dir que el foneticodialectal preval normalment sobre l'etimològic. Aquest és el cas, per exemple, de la tria de *cantes*, en lloc de *cantas* (>ll. *cantas*), per tal com els dialectes occidentals diferencien les vocals àtones *e/a*.

D'aquests paràgrafs introductoris cal treure'n la conclusió que, per fixar l'ortografia, el lèxic –els topònims també, és clar– el criteri més important és el fonètic (és a dir, la llengua viva), el segon, l'etimològic i, en darrer lloc, el tradicional. En la toponímia, com veurem, en poques ocasions la fonètica és menys rellevant que l'etimologia. Criteris de claredat, precisió, simplificació i acord amb les característiques evolutives pròpies de la llengua catalana també han de prevaler per damunt del tradicional. Apliquem ara aquests criteris al topònim que considerem més adient, si més no més representatiu de la seva població, Sarral.

Criteris per normalitzar Sarral

Tradicionalment, hem dit que el topònim que més fortuna ha conegut és Sarreal. Perquè la tradició, però, sigui un criteri decissiu cal que vagi agermanada amb la fonètica, mai poden ser aquestes contradictòries. Aquesta simbiosi, com el lector prou sap, no es produeix en el cas del Sarral fonètic, que xoca amb el Sarreal que ens ha llegat repetidament la tradició. Comprendrà el lector, doncs, que no parem gaire atenció a aquest criteri ja que el topònim Sarreal documentat no reflecteix la llengua viva i, per tant, no pot ser legitimat per arraconar Sarral.

Etimològicament, el topònim Sarral és una evolució perfectament explicable de l'aglutinació de l'article *Sa* (>*llatí ipsam*) i l'adjectiu *Ral* (>cat. antic *Real / Reial* >*llatí regalem*). La llengua viva, amb les seves característiques evolutives pròpies –i aquest és un altre criteri a tenir en compte– , ha fet la resta. D'un primer adjectiu *Reyal*, que apareix a la Carta de Població i Franquícia, al qual s'hi avantposa per substan-

ANNEX 4: Nota de l'Oficina d'Onomàstica tramesa per Josep Morar a l'autor d'aquest treball el 20-6-96

Sarral (Conca de Barberà)

La forma Sa Real, aglutinada com Sarreal, correspon a la grafia antiga del topònim Sarral. Aquest topònim prové de l'adjectiu real precedit de l'antic article salat, és a dir del derivat d'IPSE. Posteriorment aquesta forma va continuar la seva evolució fonètica, de manera que, a més de soldar-se com a única unitat amb l'article quan es va perdre la consciència de la seva funció, es va reduir l'hiat ea>a, com és habitual en català (com camí ral a partir de camí real). D'aquesta manera, la grafia actual, Sarral, reflecteix la pronúncia viva d'aquest topònim.

tivar tan peculiar qualificatiu l'article *sa / ça*, parteixen els canvis fonètics que han de desembocar en Sarral: primer, l'aglutinació de l'article i adjectiu atesa la pèrdua de valor semàntic d'aquest article, –malgrat regressions degudes a l'aparició de l'article *la* (>*llatí illam*); després la desaparició i reaparició de la *i* que hem anomenat antihiàtica (*Sarreal / Sarreial*); finalment, la solució del hiatus en una monoftongació, Sarral. Estem davant d'una evolució fonètica ben pròpia de la nostra llengua, una evolució que apareix, com hem vist, en altres exemples patrimonials: Mont-ral, camí ral, ral d'argent... Recuperar topònims com *Regale*, o el mateix *Sarreial*, seria passar per alt les característiques evolutives pròpies de la nostra llengua. L'etimologia explica l'origen del

mot, fins i tot la seva evolució, però no pot ser legitimada per damunt de les lleis fonètiques.

El criteri decissiu, doncs, és, com hem avançat, el foneticodialectal. Certament, la llengua viva, l'autèntic barem de la validesa social d'un mot, és la que dóna arguments per afirmar que l'única forma emprada en context catalanoparlant –fins i tot, més esporàdicament, en àmbits castellanoparlants– és Sarral, no només d'ençà de l'inici de la normalització lingüística amb la fi del règim franquista, sinó que, gràcies ara al valuosíssim testimoni dels més vells de la Vila i de la documentació que ja hem esmentat, des del segle XVII.

Efectivament, aquest criteri de "popularitzar" un topònim fou el seguit, en el cas de Sarral, per Pompeu Fabra, Josep M. de Casacoberta i Joan Coromines, membres de la Ponència de Divisió Territorial que col·laborava amb la Secció Filològica de l'IEC per preparar la nomenclatura dels municipis catalans dreçada el 1933. Només en alguns casos excepcionals (Caldes d'Estrac i Ullastrell, per exemple) hom va tenir predilecció, en l'informe del 1980, per les formes que s'inclinaven a tornar als orígens, en detriment de les grafies populars (Caldetes i Ustrell). Ja en aquell moment, doncs, els tres savis filòlegs van fer valer el Sarral popular per damunt del Sarreal que, castellanitzat, havia adoptat l'Instituto de Geografía y Estadística. Vegeu l'informe de l'Oficina d'Onomàstica de l'IEC a l'annex 4.

L'aplicació d'aquests tres criteris, als quals podem perfectament afegir els de claredat, precisió, simplificació (Sarral, en front de formes menys clares i més complexes com són Sarreal i Sarreial), i acord amb l'evolució pròpia del català, haurien de ser suficients per donar fonament ferm a aques-

tes conclusions. Amb tot, ens permetrem d'afegir un quart requisit que tot topònim català ha de complir. Ens referim a les normes que l'Institut d'Estudis Catalans, la màxima autoritat en temes lingüístics del nostre país, dicta per fixar els noms de lloc (topònims, oròmims, hidrònims...) En el volum III dels *Documents de la Secció Filològica* publicat el 1996 apareix un informe sobre la forma gràfica de la toponímia (p. 165): "els noms de lloc, tant els que pertanyen a la toponímia major com a la toponímia menor, són unitats lingüístiques i, per tant, s'han d'escriure d'acord amb la normativa vigent del català... El topònim (és) un element de referència geogràfica que forma part de l'ús social de la llengua, per la qual cosa la seva forma ortogràfica està sotmesa a la normativa actual del català".

Si partim, doncs, del fet que la toponímia ha de ser un dels elements més importants d'identificació d'una comunitat, justament per la repercussió social que té (senyalització viària, cartografia, identificació comuna d'una nucli de població...), també hem de concloure que aquesta informació s'ha d'ajustar a la normativa vigent del català i, el més important, no pot oferir duplicitat de formes. El sarralenc, doncs, o aquell que vulgui conèixer la nostra Vila, no ha de dubtar entre dos topònims per a un mateix poble (Sarral / Sarreal).

Ja en un altre ordre de coses, no voldríem deixar d'esmentar la poca oportunitat d'adduir l'argument de la diferenciació de l'escriptura i la pronúncia que alguns volen veure en el cas de Sarral (pronunciat així i escrit Sarreal). Exemples d'aquesta inadequació fonètica a l'escriptura ja consagrats són Tàrrega (Targa), Guialmons (Guimons), Puigreig (Porreig). En els tres casos s'ha produït una síncopa de

la vocal medial en la parla quotidiana que fa el mot més curt i viu (la síncopa, l'apòcope, l'afèresi... són fenòmens lingüístics normals en la llengua familiar: Ton per Antoni, per exemple). Sarral, en canvi, creiem que no pot entendre's com una solució familiar de Sarreal. Dos motius: primer, perquè Sarral és de totes totes l'única forma oralment viva en àmbits catalanoparlants (ja hem esmentat abans, la falsa traducció Sarreal, que sorgeix en converses castellanoparlants), condició que ben bé no es compleix en els altres topònims esmentats, vius també en la seva forma plena. Segon, perquè el topònim Sarreal, com hem vist, no s'adequa plenament a les característiques evolutives pròpies de la llengua catalana (sí, potser, l'arcaïtzant Sarreial, paral·lel a *lleial*) sinó que presenta un hiatus més propi del castellà (com apareix a altres topònims coneguts com són Vilarreal, o El Real de Gandia). No tindria sentit, per tant, escriure Sarreal i pronuncià Sarral quan la primera forma ni és viva ni tampoc característica de la nostra fonètica.

VII. EPÍLEG

Sarral ha estat una Vila de Reis, una dominicatura, una vila originàriament reial; Sarral vol dir la (Vila) Reial. Aquesta condició que ostenta el poble d'ençà de la redefinició del Comte-Rei Alfons I és un goig que hem de saber estimar i fer conèixer tots els sarralencs sense excepcions. Dir i escriure Sarral, per la seva banda, no significa pas oblidar o enfosquir els orígens nobles de la Vila, com podria apuntar algun defensor de normalitzar Sarreal (o, més gratament, potser, Sarreial); dir i escriure Sarral senzillament és fer valer el nom viu del nostre poble, el símbol de catalanitat i reialesa que uneix els convilatans; Sarral és la grafia més diàfana, clara, simple i precisa, i és, sobretot, l'expressió més sincera del nostre ser, el nom viu. 817 anys després, per tradició, per orgull, per voluntat, La Reial, avui Sarral, és la nostra Vila. Fem-ho saber.

VIII. BIBLIOGRAFIA BÀSICA CONSULTADA

ALCOVER, A.: "L'article es i sa dins la toponímia catalana" dins *BDLLC*, vol. II Barcelona, 1905, pp 347-360.

"Els articles es i sa, s, dins la toponímia actual del Principat" íd. vol. IX Barcelona 1917, pp 349-352.

BADIA, A. Ma: *Llengua i cultura als països catalans*. Barcelona, 1964.

Gramàtica històrica catalana. València, 1984(3).

BASSOLS, M.; BASTARDAS, J (i altres): *Glossarium mediae latinitatis Cataloniae, voces latinas y romanas documentadas en fuentes catalanas del año 800 al 1100*. Barcelona, 1960.

BOFARULL, A. de: *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*. Barcelona, 1863.

BRUGUERA, J.: *Història del lèxic català*. Barcelona, 1985.

Diccionari etimològic. Barcelona, 1996.

CABRUJA, Ll.; CASANELLAS, P.; MASSIP, M.A.: *Història del català*. Barcelona, 1987.

CATALÀ, P.: *Noms de lloc i de sant de la diòcesi de Tarragona*, dins "Boletín de dialectología española", tom XL. Sant Cugat del Vallès, 1964.

CAPDEVILA, T.: *Notes històriques de Sarreal*. Valls, 1934 (edició facsímil, Barcelona, 1980).

El monestir de Santes Creus.

CARRERAS, F. *Geografia general de Catalunya*, vol. XI (a càrrec de E. Morera). edició facsímil 1980, pp 581-584.

COROMINES, J.: *Diccionario crítico y etimológico de la lengua castellana*. Madrid 1954-1957).

Estudis de toponímia catalana. Barcelona, 1965-1970.

Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana. Barcelona, 1980-1985.

Onomasticon Cataloniae. Barcelona, 1989 (en curs de publicació).

CREUS, T.: *Santes Creus*. Vilanova i la Geltrú, 1884

DALMAU (ed.): *Els castells catalans*, vol IV. Barcelona, 1973.

DIAZ, M.: *Antología del latín vulgar*. Madrid, 1985.

EL BALUARD (2a època), 1983-1997: vegeu sobretot els articles de Campà (números 28 al 35), Almenara (núm. 30), Torres (núm. 32) i Bonet (núm. 32 i 34).

FABRA, P.: *Diccionari ortogràfic.* Barcelona, 1917.

Gramàtica catalana. Barcelona, 1956.

la llengua catalana i la seva normalització. Barcelona, 1980.

FONT, J.Ma: *Cartas de población y franquicia.* Madrid-Barcelona, 1969.

GENERALITAT DE CATALUNYA: *Llista dels noms de municipis de Catalunya.* Barcelona 1933.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS: *Documents de la secció filològica I,* Barcelona 1990; II, Barc. 1992; i III, Barc. 1996.

LLADONOSA, J.: *la conquesta de la Catalunya Nova dins Història de Catalunya,* Barcelona, 1985.

MARCET, P.: *Història de la llengua catalana.* Barcelona, 1987.

MEMORIAL HISTÓRICO ESPAÑOL, XXII (Crónica de Miquel Parets, vol. III).

MIRET, J.: *Les cases dels templers i hospitalers en Catalunya.* Barcelona, 1910.

MISCEL·LÀNIA SARRALENCA (Vendrell, coord.): vegeu sobretot els articles de Morell, Vallet de Goytisolo, Sans i Iglésies. Sarral, 1981.

MONSALVATGE, F.: *Noticias históricas.* vol. XIX Girona, 1908.

MORELL, A.: *Història de Sarreal.* Montblanc, 1975.

MORERA, E.: *Tarragona Cristiana,* I. Tarragona, 1897.

NIERMEYER: *Mediae latinitatis lexicon minus.* Leiden, 1976.

NORBERG, D.: *Manuel pratique du Latin Medieval.* Paris, 1968.

PALAU, A.: *Guia de la Conca de Barberà.* Barcelona, 1932.

PLAZA, C.: *Història de Barberà a través dels noms.* Tarragona, 1990.

RECASENS, J.: *Guia turística de la Conca de Barberà.* Montblanc, 1996

RUIZ, F.: *Història social i política de la llengua catalana.* València, 1996.

SALRACH, J.M.: "El procés de feudalització" dins *Història de Catalunya,* vol.II Barcelona, 1982

SANS, J.M.: "Precedents històrics de la carta de població i franquícia de Sarreal". *Boletín Arqueológico,* època IV fasc. 121-124. Tarragona, 1973/1974 pp 51-60

SEGARRA, M.: "Sobre l'ortografia i pronunciació del català antic". *L'Avenç*. Barcelona, 1982.

Història de la normativa catalana. Barcelona, 1985

SOLÀ, J.: *Del català incorrecte al català correcte*. Barcelona, 1977

SOLDEVILA, F.: *Resum d'història dels països catalans*. Barcelona, 1979

Síntesi d'història de Catalunya, Barcelona, 1995.

UDINA, F.: *Llibre Blanch de Santes Creus*. Barcelona, 1947.

VÄÄNÄNEN, V.: *Introducción al latín vulgar*. Madrid, 1985(2).

I RECULL DE TREBALLS EL BALUARD
SARRAL 1997

Salvador-J. Rovira Gómez

UN NOU RETAULE D'ISIDRE ESPINALT I SERRA-RICA (1695)

Cap dels publicistes i investigadors que han descrit i investigat sobre els Espinalt en general, i Isidre Espinalt i Serra-Rica en particular, no mencionem el retaule de la Mare de Déu del Roser, de l'església conventual de Sant Francesc, de Tortosa, per la qual cosa el considerarem com a nou en el sentit que la notícia de la seva existència constitueix una aportació nova al coneixement que hom té de la vida i obra dels Espinalt.[1]

El retaule de la Mare de Déu del Roser el contractà el Dr. Josep Navés, ardiaca de Culla, en nom del bisbe de Tortosa Fra Sever-Tomàs Auther, l'1 d'agost del 1695.

Ambdues parts convingueren que l'obra restaria enllestida l'1 d'octubre del 1697 i que el seu preu, 750 lliures, seria pagat en tres terminis: el primer, de 200 lliures, en signar-se el contracte; el segon, de 250 lliures, a mig mes d'octubre del 1695, i les 300 lliures restants el dia del lliurament del retaule, que havia de ser l'1 d'octubre del 1697.

El retaule s'assentava sobre un plint de pedra d'un pam d'alçària i el presidia una imatge de la Mare de Déu del

Roser. Damunt de l'escultura de la titular i dins d'una fornícula figurava "lo misteri de la Anunciació en cos enter de bulto". Els diversos compartiments del retaule estaven separats per columnes salomòniques, entre les quals figuraven les estàtues de Sant Joaquim, Santa Anna, Sant Pius Vè i Sant Jacint, cadascuna dins d'una fornícula. Al peu del retaule i a banda i banda de l'altar, hi havia dos escuts amb les armes del bisbe Auther.[2]

Aprofitem l'avinentesa de parlar d'un retaule d'Isidre Espinalt i Serra-Rica per manifestar els dubtes raonables que tenim respecte de les afirmacions que es fan en el sentit que un Isidre Espinalt, de Sarral, treballà a la Seu de Tortosa pels volts del 1540 i que contractà l'altar major de la catedral, encara que només féu els de sant Agustí i Sant Ruf.[3] Creiem que tot és una confusió i que l'Isidre Espinalt cinccentista no és altre que Isidre Espinalt i Serra-Rica que, l'any 1689, havia rebut del bisbe Auther l'encàrrec de construir l'altar major de la Seu tortosina, per bé que no arribà a ser realitzat a causa de la mort del bisbe l'any 1699. Com que Espinalt havia cobrat el primer termini del retaule, restà deutor del capítol catedral tortosí fins l'any 1728 en què el deute fou liquidat en espècie, és a dir, amb l'execució dels altars de Sant Agustí i Sant Ruf.[4]

Notes

[1]Entre els articles dedicats als Espinalt, s'ha d'esmentar ben especialment el de Joan Fuguet i Sans, "Els escultors Espinalt de Sarral i el retaule de Sant Victorià de Barberà de la Conca", *Aplec de Treballs*, 3 (1981): 269-276, ja que és un estat de la qüestió de la investigació dels Espinalt l'any 1981. Amb posterioritat al treball de Fuguet han estat publicats els articles següents: Josep M. T. Grau i Pujol; Roser Puig i Tàrrech, "La nissaga dels escultors Espinalt, de Sarral, i la seva producció artística.

Algunes aportacions, *Quaderns d'Història Tarraconense*, VIII (1989) : 75-93. José Sánchez Real, "Más sobre el escultor Espinalt", *Quaderns d'Història Tarraconense*, XI (1992): 215-255. Carles Dorico i Alujas, "Noves dades sobre l'escultor Isidre Espinalt", en M.C. Mas; E.-A. Soler (eds.), *Recull Miquel Melendres i Rué (1905-1974)* (Tarragona, Estació de Recerca Bibliogràfica i Documental "Margalló del Balcó", 1995): 97-114.

[2]Arxiu Històric de Tarragona. Fons de Tortosa. Manual notarial núm. 2.043 del notari Josep Colomer, s/f.

[3]J. F. Ràfols, *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña* (Barcelona: Ed. Millà 1951). J. R. Triadó, *L'època del barroc, s. XVII-XVIII* (Barcelona: Edicions 62 1984). Pilar Llopart, "Espinal", GEC, vol. 7 (1974).

[4]José Matamoros, *La catedral de Tortosa* (Tortosa: Editorial Católica 1932): 114.

I RECULL DE TREBALLS EL BALUARD
SARRAL 1997

Jaume Teixidó Montalà

NOTÍCIA DELS POTAU DE SARRAL

El cognom Potau és un dels més antics documentats a la vila de Sarral. El trobem esmentat en el fogatge de 1497[1], amb tres caps de casa, i en el 1553[2], amb vuit caps de llar i un mossèn. Una branca s'ennoblí al llarg del segle XVII, i arribà a posseir títols nobiliaris en els primers anys de la divuitena centúria. Dins d'aquest llinatge ennoblit hi podem destacar quatre branques:

1a Línia de Sarral
2a Línia de Tarragona
3a Línia dels marquesos de la Floresta
4a Línia dels comtes i marquesos de Vallcabra

D'aquestes quatre vetes n'explicarem les informacions extretes dels manuals notarials de Sarral, Valls i Tarragona del període comprès, principalment, entre finals del sis-cents i en menor mesura alguns del segle XVIII[3]. Cal fer esment de la poca documentació (que es conserva) sobre la vila de Sarral, fet que limita molt l'estudi. Seguirem l'estudi genealògic[4] aportant noves dades dels personatges que han anat apa-

relxent en la documentació i esmenant algunes informacions. Gairebé sempre treballarem amb les línies d'hereus, només quan apareguin altres fills dels quals puguem aportar alguna notícia els mencionarem. També citarem altres autors que han tractat de passada membres d'aquesta nombrosa i important nissaga.

Totes aquestes branques tenen la seva casa pairal a Sarral, encara que unes se'n deslligaren més aviat, les cabaleres, restant només a la vila la línia d'hereus fins a la seva extinció a mitjan segle XVIII.

1a LÍNIA DE SARRAL

Començarem la genealogia des de mitjan segle XVI en la persona de Pere Potau, pagès de Sarral, casat dues vegades. De la seva segona muller, Caterina Company, tingué dos fills: Antoni i Josep (línia dels comtes de Vallcabra). Seguirà Antoni de Potau i Company, doctor en medicina, casat amb Paula Moles. Tenint per fill:

Antoni de Potau i Moles

Nascut a Sarral el 3 de març de 1603. Era conegut amb l'àlies de la plaça nova. Capità de l'exèrcit, va servir en les campanyes de Catalunya i de Portugal. El rei el va anomenar cavaller, el 2 de juny de 1656 des de Madrid, per mèrits realitzats durant la guerra dels Segadors. L'any 1659 estava domiciliat a Barcelona i un any després residia a Madrid[5]. Pocs dies abans de la seva mort, ocorreguda a Badajoz el 9 de desembre de 1662, ascendí al grau de mestre de camp d'infanteria espanyola.

Fou el capità de la companyia que la vila de Sarral envià, l'any 1639, a Salces per recuperar aquesta plaça que havia estat presa pels francesos[6]. També soldats sarralencs d'aquesta participaren en el setge de Cambrils de l'any 1640[7]. Va pendre part en la recuperació de les despulles del baró de Rocafort de Queralt, comandant de la plaça de Cambrils, que va ser penjat a les muralles d'aquesta població[8].

Es va casar dues vegades: la primera amb Jerònima Alió i tingueren per fill Antoni; i la segona amb Maria Jover, el 10 de maig de 1632 a Sarral, tenint per fills, entre altres, Joan (línia de Tarragona) i Jaume (línia dels marquesos de la Floresta).

Hem localitzat algunes vendes tal vegada motivades per dificultats econòmiques:

L'any 1659[9], actuant com a procuradora la seva muller Maria, ven a carta de gràcia 5 jornals part campa, part oliveres al terme de Sarral, a la partida de la plana de na Ponsa, a Gaspar Espinac, pagès de Sarral, pel preu de 300 lliures (ll.). El mateix any ven 1,5 jornals d'horta a Joan Potau (a) de l'hostal.

En el 1679[10], la seva vídua Maria, traspassa diferents censals que feien diversos particulars dels Omells de na Gaia a Joan Pau Sunyer, daguer de Barcelona, per a fer front a un deute de 35 ll.

Antoni de Potau i Alió

Hereu del seu pare visqué a Sarral, i es casà amb Serafina Civit.

Francesc de Potau i Civit

Domiciliat a Sarral, on va atorgar testament el 1674. Fou l'hereu del seu pare tal i com ho esmenta en la venda d'una

peça de terra[11]. Per descarregar-se de diversos censals aliena el 1679 un jornal d'oliveres que té en el terme de Sarral, en la partida d'Anguera, al rector de Montbrió de la Marca pel preu de 95 ll. Estava casat amb Àngela Andreu.

Els negocis no li devien anar massa bé perquè, a més de la venda d'aquesta peça de terra, reconeix deure l'any 1673 al reverend Josep Potau 60 lliures i un any més tard ven un trosset de casa de sis passes de llargada a Rafel Vallet, pagès de Sarral, pel preu de 4 ll. 10 sous (s.)[12].

Francesc de Potau i Andreu

Era prevere i beneficiat de l'església de Sarral, en l'altar de Sant Jordi[13]. Va morir entre el 1753, data del seu testament, i el 1755, data de l'inventari dels seus béns[14]. Amb la seva mort fineix la branca noble d'aquesta família amb residència a Sarral.

Pel seu testament sabem que volia ser enterrat dins l'església major de la vila, en el vas de la reverend comunitat de preveres, i anomena marmessors els procuradors de dita comunitat. Deixa a l'arquebisbe de Tarragona un morabatí (13 s. 4 d.); a Isabel (casada amb Josep Andreu, cirurgià), neboda, a Isabel Padreny i Andreu, reneboda, i a Francesca Andreu, donzella i neboda, un gipó i una caputxa de baigeta negra; a Francesc Andreu, nebot i cirurgià de Sarral, li deixa roba, les navalles i els botons de plata per posar a la màniga. També s'indiquen les persones que li deuen diners, 26 ll. i un encarregament de casa, i dos censals (de preu 9 i 12 ll., respectivament) que li fan dos particulars de Sarral, demanant que siguin aplicats per a misses resades. D'altres béns seus anomena hereu Déu nostre Senyor. Mort el prevere, els

marmessors passaran a inventariar els béns del difunt per a vendre'ls en encant públic i pel valor extret, fer-li dir misses i aniversaris.

Segons l'inventari (vegeu apèndix) els béns que tenia eren molt escassos. Només posseïa una casa prop el portal d'en Tàrrega i mig jornal d'horta al terme, a la partida de l'horta de Baix. En la seva casa no tenia cap objecte de valor, tret d'algunes joies de plata. Aquest fet pot indicar que l'economia dels de Potau de Sarral se n'havia anat per terra, venent-se les propietats.

2à LÍNIA DE TARRAGONA

Joan de Potau i Jover

Batejat a Sarral el 29 de gener de 1633, morí en aquesta vila el 31 d'agost de 1698, essent enterrat a la tomba dels Àngels situada en el paviment de l'església major de Sarral[15]. Fou capità del rei (1653) i en el 1670 era veguer de la vegueria de Montblanc.

Es va casar[16] a Cabra, el 14 de setembre de 1653 amb Paula Vidal i Morlans. Tingueren cinc fills nascuts a la població: el 30-11-1654, Llorença, Margarida, Maria; el 29-05-1659, Paula, Elisabet, Maria; el 18-10-1661, Maria; el 27-09-1666, Andreu, Damià, mort el 30-09-1666; i el 08-11-1667, Antoni, Joan, Carles. Van tenir més fills com l'hereu, Antoni, nascut a Valls el 1656, i d'altres que segurament degueren néixer a Sarral.

Segons els capítols matrimonials escripturats el 10 de setembre de 1653 en la rectoria de Cabra[17], Joan de Potau, fadrí, no era hereu, rep dels seus pares la quantitat de 1.000 ducats, a més de 2 jornals d'oliveres al terme de Sarral, a la

partida d'Anguera, amb la condició que no pugui reclamar res sobre els béns dels seus pares i del seu oncle Joan Potau, prevere i beneficiat de Sarral. Si no accepta aquesta donació i s'estima més reclamar els drets, només li donen 500 lliures. Paula Vidal, vídua de Diego Burrell, mercader de Barcelona, es dota amb tots els béns del seu oncle Jaume Vidal, corredor d'orella de Barcelona, i del seu pare Jacint Vidal, corredor d'orella de Barcelona, encara que aquest darrers se'ls reserva la seva mare (Llorença Margarida) que en tenia l'usdefruit. Per últim, prometen que tindran a la seva casa la mare de Paula.

Aquest matrimoni fou molt avantatjós per Joan de Potau, ja que Paula era el que podríem anomenar una pubilla rica. Segons unes vàlues de Cabra del 1696[18]; Joan de Potau declarava una casa i un corral (plaça de l'Església), 53,5 jornals de terra, un molí de farina, un molí de vent, dos corrals i una pleta situats en diferentes parcel.les del terme. En total se li estimaven béns per un valor de 5.091 lliures, essent la primera propietat del poble. A més, sabem que la seva sogra tenia diferentes propietats en el terme de Valls, que a la seva mort rebé la seva muller Paula.

Els negocis de Joan de Potau s'encaminaven a la venda d'animals de tir. Entre 1678 i 1679[19] ven set matxos i quatre mules que li reportaren 105 dobles i 4 rals de vuit (els matxos 55,5 dobles i 4 rals, i les mules 49,5). Els deu compradors de bestiar residien en poblacions de la Conca estricta, només dos (un de Rocallaura i l'altre de Montblanquet) no ho eren, encara que els seus pobles es troben molt a prop. També són remarcables les vendes de terres, a causa de descarregar-se de diferents censals amb què estaven gravades, almenys les tres primeres[20], amb la conseqüent creació de censal per part del comprador:

El 4-3-1674 ven 1 jornal al terme de Pira a la partida del Prat i 3 jornals al mateix terme a la partida de la Cornellana, a Joan Ferrer, pagès de Pira, pel valor de 60 ll. El comprador crea un censal pel preu de la venda.

El 15-12-1674 ven 1 jornal al terme de Cabra, a la partida de Carpi, a Damià i Pere Duc, pare i fill, pagesos de Cabra, pel preu de 22 lliures.

El 9-11-1676 ven 3 jornals part campa, part oliveres al terme de Pira, a la partida de Roques Blanques, a Jeroni Capdevila, pagès de Pira, pel valor de 50 ll. El comprador crea un censal per dit preu.

El 25-3-1680 ven 2 jornals al terme de Sarral, a la partida del Prat d'en Meda, al rector de Montbrió de la Marca, per la quantitat de 83 lliures. El comprador crea un censal pel preu.

També, juntament amb el seu fill, va vendre, l'any 1671[21], una casa a Pira, situada al carrer Major, a Bertomeu Amill, pagès de Pira, pel preu de 140 ll. El comprador va crear un censal pel total de l'import de la venta.

El 9-3-1681[22] ven, juntament amb la seva muller Paula, 2 jornals al terme de Cabra, a la partida de la Plana, a Jaume Tapiol, pagès de Cabra, pel preu de 30 lliures. Es crea censal per aquesta quantitat.

Només hem localitzat dos deutes[23] per haver deixat blat. El 24-8-1678, Macià Soler, pagès de Cabra, i Caterina, la seva muller, declaren deure a Joan de Potau, 17 ll. 10 s. per 5 quarteres de blat (a raó de 3 ll. 10 s. per quartera), més 1 ll. 14 s. per una quartera d'ordi, més 1 ll. 16 s. que els ha deixat, en total són 21 ll. El matrimoni crea un violari per aquesta quantitat, de pensió 3 lliures. El desembre de 1678, Andreu Queralt li reconeix deure 98 ll. 4 s. per diverses quarteres de blat i per pensions de violari endarrerides.

Fills del matrimoni, a part d'Antoni l'hereu, són:

-Carles de Potau i Vidal, prevere i beneficiat del Roser, titular de Santa Caterina[24]. L'11-5-1703, Joan Alforja, farmacèutic de Calaf, li deu 134 ll. que els hi havia deixades[25].

-Joan de Potau i Vidal, devia néixer després de l'any 1670, car en els capítols de l'hereu no se l'esmenta. Va fer testament, encara fadrí, el 31-5-1699[26]: anomena marmessors el seu germà Carles i els reverends procuradors de la comunitat de Sarral. Deixa 100 ll. al seu germà Antoni i dels altres béns fa hereu a Déu, perquè li siguin dites misses per ell i els seus pares.

-Cecília i Maria de Potau i Vidal: les dues foren monges del monestir de la Serra de Montblanc[27]. Cecília devia ingressar al convent cap a l'any 1685, fou abadessa l'any 1706 i vicària els anys 1702, 1719, 1728-1730[28]. En el 1689[29], Joan de Potau i el seu fill Antoni per satisfer els dots de les seves filles i germanes consignen al monestir l'arrendament de diferents peces de terra al terme de Valls: 4 jornals amb algunes oliveres a la partida d'Espinavessa; 2,5 jornals a la partida del camí del Bosc; i un hort clos a la davallada del portal Nou.

Antoni de Potau i Vidal

Va néixer a Valls el 15 de desembre de 1656 i devia morir a Tarragona cap al 1719, any que va fer testament[30]. Es va casar a Valls, el 28 d'abril de 1670, amb Tecla d'Osset i Brocà, de Tarragona. Participà en la guerra de Successió, amb la graduació d'oficial, al costat de Felip V.

Pels capítols matrimonials[31], realitzats cinc dies abans del casament, sabem que Antoni l'anomenen hereu, de tots els

béns dels seus pares després de la mort d'aquests. Tecla rep tots els béns dels seus pares (Joan, donzell, i Tecla), havent fet un inventari d'aquests, reservant-se per a ella la pensió de 50 ll. que li feia el monestir de Poblet. L'escreix donat a Tecla és de 1.200 ll. Per últim, una condició esmentada pels Potau: el nou matrimoni ha de residir a Valls o a Tarragona[32].

Per l'inventari[33] dels béns dels pares de Tecla d'Osset sabem que va aportar al matrimoni l'esposa: dues cases al carrer Merceria, una al carrer de Natzaret, una al carrer Granada, 3 jornals d'horta a la partida de Riudar, 1,5 jornals a la partida del molí dels Badocs, 1,5 jornals de secà amb tres enjups a prop de les muralles, tot a la ciutat i terme de Tarragona; una torre, casa i heretat al terme de la Pineda; la Cort del batlle de la Selva del Camp que estava en el carrer Major, i 2 jornals d'horta, a la partida del Dissabte, al terme de la Selva. A més rebia 90 censals amb un preu total de 8396 ll. 14 s. que li reportaven, anualment, unes 420 ll.

No totes les pensions d'aquests censals es pagaven: el desembre de 1670 firmen una capitulació, per termini de 4 anys, amb Pere Gai, botiguer de Reus, "per la cobransa dels censos i censals rossechs". Amb el pacte, entre d'altres, que s'han de partir les pensions que es deuen.

La família creiem que seguí el desig dels Potau que visquessin a Valls o a Tarragona. El 24 d'abril de 1671[34], Antoni de Potau, donzell domiciliat a Sarral, com a usufructuari, i Tecla d'Osset, com a propietària, compren a Rafel Joan de Rosselló, ciutadà honrat de Barcelona resident a Valls, com a marmessor de les últimes voluntats de Joan Voltor[35], mercader de Valls, una casa situada al carrer de la Cort d'aquesta població pel preu de 1.000 ll.. Ho paguen traspassant, a carta de gràcia, per espai de sis anys, el censal que feia el monestir de

Poblet, de la mateixa quantitat, a la pubilla. Si no recuperen el censal en aquest termini el traspassen definitivament.

No visqueren sempre a Valls, creiem que només els primers anys de casats, després anaren a residir a Sarral i més tard a Tarragona.

Els negocis d'Antoni de Potau eren:

Venda d'animals de tir[36]. Entre 1677 i 1679 en ven 17, repartits en 11 matxos (66,5 dobles, 3 rals de 8 i 34 ll. 8 s.), 5 mules (36 dobles i 1 ll. 8 s.) i 1 burro amb "sa albarda" (25 ll.). Els compradors eren pagesos de Montblanc o de pobles propers, d'allunyats només n'hi ha un de Valls i un de Fulleda (amb tres mules).

Deixa quarteres de cereals a pagesos. En la recepció de l'inventari de Tecla d'Osset feta pels Potau[37], s'esmenta, a més dels béns inventariats, la quantitat de 54 quarteres de blat, 110 d'ordi i 28 de civada que rebien de les terres que la pubilla tenia en el territori de Tarragona. També les propietats de Cabra rendien força: segons el Llibre de Vàlues de 1696 se'ls estimaven 90 quarteres de blat. Entre 1675 i 1679[38] deixa a diferents particulars (3 de Cabra, 2 de Sarral i de Montbrió de la Marca i 1 de Pira) la quantitat de 84 quarteres de blat, 9 d'ordi i 6 de civada. De les vuit transaccions, en cinc prometen pagar al preu establert al mercat de Montblanc el darrer dia del mes d'abril, i en les tres restants creen un violari pel valor de la mercaderia. També comercialitzava amb aiguardent: l'any 1677[39], Francesc Potau, mercader de Barcelona, confessa deure 300 ll. per la venda de 100 càrregues, a raó de 6 lliures la càrrega; una part de la compra ja devia d'estar pagada.

L'arrendament de la Cort del batlle de la Selva. En el 1677[40] s'efectua per tres anys a Francesc Pelegrí, notari públic de la Selva, pel preu de 360 ll. i una quantitat per escriptura.

També arrendaments de les terres, com l'efectuada el 1670 entre el matrimoni i Pere Roig, pagès de la Canonja, de la propietat de la Pineda. En Roig les ha de treballar com a mitger durant tres anys.

Pau de Potau i d'Osset

Fill primogènit de l'anterior. Residia a Tarragona on es va casar[41], el 12 de febrer de 1704 amb Josepa de Boixadors i de Nin, de Tarragona. El 1708 va morir[42] sense successió en aquesta ciutat.

El 30 d'octubre de 1702, actuant com a procurador del seu pare Antoni de Potau i Vidal (hereu dels béns de Paula Vidal) ven a Jacint Ferrer, pagès de Cabra, 2 jornals d'oliveres "unes sinquanta soques poch més o menos" al terme de Cabra, a la partida de la Parellada, per 125 lliures, rebent l'import en diner. El 3 de desembre del mateix any ven, per a descarregar-se d'uns censals, al mateix pagès, una casa, part d'un corral i part d'un cup a la vila de Cabra al carrer de la Pica. El preu de 153 ll. 16 s. i 3 d. Carregant-se el comprador amb tres censals que feia aquesta casa, de preu 9 ll. 6 s. 8 d.; 43 ll. 6 s. 8 d.; i 1ll. 3 s. 4 d.

Antoni de Potau i d'Osset

Batejat a Sarral el 7 de febrer de 1680, va morir cap a l'any 1737, data del seu testament[43], probablement a Tarragona. Militar, va participar activament en la guerra de Successió. Es va casar a Reus el 25 de juny de 1709 amb Francisca Colón de Portugal i Bages.

Partidari aferrissat de Felip V, pels seus serveis a la causa filipista fou nomenat regidor vitalici[44] del primer ajuntament

borbònic de la ciutat de Tarragona, el 31 de gener de 1719. A part d'aquest càrrec també tenia cura de l'administració de les carnisseries i dels pous de gel, serveis que li eren remunerats.

No hem localitzat el seu testament però gràcies a una acta notarial del 1779[45] podem dir qui va heretar els seus béns. Va deixar les seves propietats a la seva vídua, perquè fos aquesta qui anomenés l'hereu. L'objectiu de l'escriptura és anomenar hereu i dotar els altres fills seus, tant del primer com del segon matrimoni[46]. El patrimoni dels Potau s'havia fos degut a la mala gestió de Francesca: "haviendo considerado que en el día quasi no existen bienes del citado don Antonio de Potau, mi primer marido, y los pocos que hay existentes los absorve mi dote, esponsalicio y otros créditos tenía sobre ellos y por créditos de dicha mi dote, esponsalicio y demás mis créditos he consumido y alienado grande parte de aquellos", també "de deudas contrahidas por mi en estos años pasados". Només dos exemples, es devia a Agustí Borràs, d'Eivissa, i a Antoni Compte, de Vilallonga, les quantitats de 294 i 454 ll., respectivament, per dos censals un de preu 120 ll. i l'altre de 200 ll. que tenien 39 pensions impagades (l'última que devien abonar devia ser l'any 1739-1740), més o menys des de la mort d'Antoni de Potau.

Francesca anomena hereu, dels béns del seu primer espòs i seus, Melcior de Potau. Aquest després de la mort de la seva mare, ha de pagar als seus germans, pels drets de legítima paterna i materna, les següents quantitats: a Francesc Antoni de Potau; a Maria Antònia de Potau casada amb el marquès de Zayas (José de Zayas y Carrillo), mariscal de l'exèrcit; a Maria Francisca de Potau casada amb el brigadier Juan de Sesma, la quantitat de 200 ll. a cadascun; i a Francesc de Horcasitas 150 ll. per la legítima materna.

Melcior de Potau i Colón de Portugal

Va néixer a Tarragona el 1724. Militar, va assolí la graduació de coronel. Va passar a les Índies on fou corregidor a la província peruana dels Almayres[47]. Va casar-se el 1764 a Barcelona amb María Petronila de Aragón i Salazar. Devia quedar-se vidu, ja que l'any 1779 dóna poders[48] a Antoni Aloy, notari de Tarragona, perquè demani a la seva mare si pot casar-se amb Maria Ignàsia Lacomà i Martí de Tarragona.

L'any 1779 aprova unes vendes fetes pel seu pare de propietats als termes de Sarral i de Cabra. En concret, 11 jornals i una casa al carrer del Forn de Sarral, i 14,25 jornals i una part de casa a Cabra del Camp. Aquestes li reportaren: les de Sarral 490 ll., i les de Cabra 922 ll. 10 s. Els compradors creen censals per l'import de les vendes.

Encara que va rebre un patrimoni devastat el degué millorar, ja que en el 1780 va comprar a Felip i Marià Montaner un magatzem i una oficina d'aiguardent per 10.000 ll., llogant-los les instal.lacions per tres anys al preu de 400 ll. anuals, que més tard les revengué a ells mateixos. En el 1784, Marià Montaner li devia 800 ll.[49]

Manuel de Potau i de Aragón

Hereu de l'anterior. Va assolir la graduació de capità de l'exèrcit el 1816. Residia a Tarragona. Casat amb Maria Llaurador. En el 1795 va demanar un lloc, d'oficial, en les companyies que s'havien de formar per anar a lluitar contra els francesos[50] en la Guerra Gran, per aquests motiu exposa els càrrecs i graduacions que van tenir els seus avantpassats:

"Noticia de los cervicios de mis progenitores, padre y sus abuelos de Don Manuel de Potau y Osset.

Mi padre, don Melchor Potau Colón de Portugal, murió de coronel de los reales exercitos que lo fue en el virreinato del Perú como consta de sus cervicios. Mi abuelo paterno, don Antonio Potau y Osset, fue cadete de Reales Guardias de Corps y murió de regidor décano de esta ciudad. Mi bisabuelo, don Antonio Potau y de Vidal, murió de governador de este campo. Mi tercer abuelo, don Juan de Potau y Jover, de maestro de campo de los tercios antiguos. Quarto abuelo, don Antonio de Potau y Jover, también de maestro primero de los tercios y governador del Campo de Tarragona.

Abuelos por parte de madre de mi padre:

Bisabuelo, don Melchor Colón de Portugal, murió de brigadier de los reales exercitos y governador de Vique. Tercer abuelo, don Pedro Colón de Portugal, de governador de Aranchel. Quarto abuelo, don Nunyo Colón de Portugal, duque de Beraguas, fue capitán general de Galisia y Valencia, virrey de Cicilia y nombrado después Consejero de Estado y Presidente de Órdenes".

3a LÍNIA DELS MARQUESOS DE LA FLORESTA

Jaume de Potau i Jover

Nascut a Sarral l'11 de desembre de 1636. Doctor en drets i conseller de la Reial Audiència Civil de Catalunya. El rei Carles II li atorgà el privilegi de noble del Principat a Madrid el 4 d'agost de 1684. El mateix any del seu primer matrimoni el trobem domiciliat a Barcelona, al carrer de la Creu Coberta[51]. Es casà a Tàrrega el 10 de febrer de 1660 amb Dorotea Ferreró i Guardiola, i en segones noces a Àger, el 10 de

maig de 1674, amb Anna de Peñalosa i Arias. Va morir a Barcelona el juny de 1694. L'hereu fou un fill del seu primer matrimoni:

Antoni de Potau i Ferreró

Nascut a Sarral el 1664 o a Tàrrega el 1662. Doctor en drets. El 1688 era advocat fiscal de la Diputació General de Catalunya. El 1691 va ser insaculat per assessor i fiscal de la Generalitat. Partidari de Felip V, aquest l'ennoblí amb el títol de marquès de la Floresta[52], concedit a Madrid el 20 de juny de 1703. Degut a les circumstàncies polítiques de Catalunya, divisió entre austriacistes i borbònics, marxaren de Tàrrega i anaren a residir a Madrid[53]. Més tard, fou conseller d'hisenda i president de la comptaduria major de comptes. El 1709 fou creat gran d'Espanya a títol personal. Morí durant el setge de Barcelona en el 1713, defensant les armes del rei Borbó.

Casat a Barcelona, el 7 de febrer de 1683, amb Ignàsia de Gai i de Peñalosa, no tingueren descendència, i heretà el títol de marquès Antoni de Gai, cosí de la seva muller.

4a LÍNIA DELS COMTES I MARQUESOS DE VALLCABRA

Josep de Potau i Company

Nascut a Sarral el 30 de març de 1607. Doctor en drets, regent del Consell Suprem d'Aragó, oïdor de la Reial Audiència de Catalunya i assessor de la Batllia General. Li fou concedit el privilegi de cavaller, a Saragossa, el 26 d'abril de 1644, i el de noble del Principat, a El Pardo, el 6 de gener de 1653. Va morí a Barcelona el 22 de juny de 1657.

En el 1649 demana que se li restitueixi la pensió de 400 rals mensuals que rebia des de 1644, per raó dels serveis que havia fet a Felip IV en el moment de l'entrada a Tarragona de l'exèrcit del marquès de los Vélez, quan era síndic d'aquesta ciutat[54].

Casat el 29 de novembre de 1631 a Tarragona amb Maria Oller i Gendre. Fill primogènit:

Cristòfor de Potau i Oller

Nascut a València[55] el 25 de març de 1647. Doctor en drets, catedràtic de la universitat i magistrat de la Reial Audiència Civil de Catalunya. Residia a Barcelona. Fou considerat un dels més grans juristes del seu temps.

Va comprar, a carta de gràcia, el 18 de desembre de 1698, les viles de Sarral, Cabra, terme de Vallcervera i quadra de Conill als marquesos de Mortara i Olias. Prengué possessió dels llocs, Josep Sunyer, doctor en drets com a procurador del noble, el 27 de gener de 1699. Aquest fet revoltà un altre cop la vila de Sarral que es queixà que la venda era il.legal i que segons antics costums i privilegis no podien tornar a ser enfeudats. La problemàtica no era nova ja que quan la vila fou donada al marquès de Mortara el 1653, aquest no va prendre possessió fins passats tres anys i mitjançant la coacció armada. Les queixes de la vila de Sarral són prou significatives de la resistència de passar de jurisdicció reial a senyorial.

Transcriurem les protestes fetes pels sarralencs en la presa de possessió del noble, car s'esmenten moltes dades d'interès i tot l'existent al terme:

"Los Jurats y Concell General de la present vila de Çarreal al que sels demana y proposa, responen y diuen: Primo, que per rahó dels molts y grans serveys que, antigament ab summo fervor y ardent zel, feren los naturals de dita vila a la Real Corona de sa Magestat (Déu lo guarde) y molt en particular perquè dita vila se va redimir diferents vegades, ab sos diners, de aquells aquí havia estada alienada per a restituhirse, com se restituhí ha dita Real Corona, meresqueren molts Reals Privilegis dels Illustrissims Senyors Reys de Aragó, Gloriosos Progenitors del Rey Nostre Senyor, en los quals los fou concedit que en ningun temps may dita vila y son singulars y successors, imposterum, serian separats, en part ho en tot, per qualsevol causa de necessitat, pensada ho no pensada, de son Real Patrimoni, sino que sempre restarien en lo estat en que se troban en de ésser vassalls de dita Real Corona. Confirmant y ratificant, ab altres Reals Privilegis, dita unió y quels tindrien sempre agregats y units ha son Real Patrimoni, ab promesa y jurament exprés de que dits Privilegis no fossen defraudats, y que en ningun temps se puguessen revocar y que sempre y en tot temps restassen en tota la forsa y valor. Secundo, que los Jurats y Concell de dita vila en forsa de dits y molts altres Reals Privilegis, usos, costums, llibertats y franqueses, ha ella y ha ells, concedits, inseguint la observansa de aquells sempre y en tot temps y vuy en dita se es administrada regida y governada per subveguer, Batlle, subbatlle, jurats, mostesaphs, notari de sala, sindichs y altres officials, trahentlos ha sort de las bossas y insiculadors per a insecular y desinsicular les personas per dits officis y Concellers del Concell ha ells ben vistes, traurer, formar y presentar ternas de subveguer y Batlle, votar y Condemmar eo decidir los casos criminals que succehexen en

dita vila y terme per Privilegi de Juy de Proms, tenir Promenies y extraurer de bossa vuyt persones, les quals passanlos comptes als jurats, clavari y altres que han administrat quiscun any les rendes drets, reddis y emoluments de dita vila sens revista ni aprobació de altri, aportant las causas tant verbals com en escrits en la dita vila y cort del mateix Subveguer y Batlle sens poderlos obligar al comu ni particulars anar fora de dita vila, per rahó de dites causes que lo Batlle se pot pendrer acessor y que sels concedex lo Privilegi ab la matexa forma y clausulas que ab antiguo se ha acostumat, fent composicions y remissions ab lo salari de dos sous per lliura, y vint y sinch lliures quiscun any de salari de publico situat y exegidoras de ditas composicions.

Que imposan y han imposat quistias, ha mes y ha menys talls y tatxas, y qualsevols imposicions sobre los fruyts com és redelme, vintè y altres consemblants, sens autoritat ni decret del Senyor entre los singulars y habitants, avaluantlos béns de aquells usant com a cosa propia de llur casa de la vila, presons, corts, scripturas y papers, pallols, pes del Rey, carniceria, pescateria, forns, tavernas, flecas, hostals, sello Real, pinturas, quadras y de altres senyals reals dels portals, murallas, corrals, plassas, voltas, carrers, carrerons, bullons, aygueras, pedrisos, taulells, barras, suburts, fossos, pous, bassas, famers, ayguas, fonts, siquies, rechs, reguerons y rescloses, mines, pedreres, forns de guix y cals, herbas, pasturas, vagants, llenyas, malesas, tossals, devesas, boschs, pescas y cassas, adobar y mudar camins publichs y Reals, plantar y arrencar pals, fitas, senyals y termens, tenir firas y mercats, eregir drets de mesuras y altres coses, guardians de terme, imposar y executar bans essent les penes de dits bans de la vila, fer fer crides, permetrer y prohibir balls, encantar,

dances, jochs y divertiments, y moltes altres cosas que segons llurs privilegis, costums, llibertats y franquesas los es estat lícit y permés exercitar usar y observar.

Tertio, que si be dita vila trobantse en domini de Sa Magestat y en la llibertat de usar de les sobredites prerrogativas, en lo any de mil sis cents sinquanta tres, fou aquella alienada ho enfeudada al Excellentíssim que Senyor Marquès de Olías y Mortara prenent pocessió de dita vila en lo mes de maig de mil sis cents sinquanta sis no li donà dita vila la pocessió libera, absoluta y spontaneament, sinó és coacte y molt contre la voluntat y sens aprobació de dita enfeudació per lo me(..) y gran temor los causà lo trobarse ales hores, dit Excellentíssim Marquès de Olías y Mortara, Virrey y Capità General del present Principat, que tenia previngudas moltas companyias de acavall peraque no se li denegas dita pocessió la qual donà dita vila ab expressas protestas y reservacions de les coses dalt referidas y de tots y qualsevols drets y accions que li competian per rahó de sos Privilegis y Consuetuts dita vila observadas, fins lo dia present practicadas y de poder dir de nullitat de dita enfeudació, havent després dita vila introduhida causa en lo Real Concell de la Batllia General demanant que en virtut de dits Reals Privilegis fos aquella reintegrada al pristino estat del Real Vassallatge y Patrimoni de Sa Magestat, com espere Conseguirho per sa Real Clemència.

Quarto, que la nova cessió, ho venda ha carta de gràcia, feta per lo Illustre marquès de Mortara que vuy es al noble Don Christophor de Patau, Doctor de la Real Audiència del present Principat, se deu reputar per nulla y nullament feta en grave dany y perjudici dels privilegis concedits ha dita vila y causa vertent en dit Real Concell de la Batllia General y també

perquè en cas que la sobredita enfeudació fos vàlida, no hauria pugut dit Illustre marquès separar dita vila de sa casa y estas y que en tot cas hauria de ésser de dita vila preferida ha qualsevol altre comprador, lo que no aproban ni poden aprobar, per tenir major dret en la cosa tant per rahó dels dalt referits privilegis, com per lo que sempre obsequiosos y ab gran gust se han empleat al Real servey, havent gastat molts milanars estos anys passats servint ab una companyia molt numerosa dels naturals de dita vila, ha sos gastos, en la campanya de 1697 y esperen sempre sacrificarse ha dit Real servey. Y seria també nulla dita cessió per ser feta de cosa litigiosa y prohibida de poderse comprar, segons Constitucions de Catalunya. Com també es nulla dita venda en quant dit Illustre Senyor Marquès de Mortara ven ha dit Senyor Don Cristòphol de Potau, ab lo pacte de retro sobremencionat, casas, terras, fonts, rius, ayguas, aquaductos, pous de neu y de glas, servituts urbanas, rústicas, reals, personals, mixtas y de qualsevol altra specia de gravis, joves, pesqueres, terços, per quant ninguna de dites coses ha possehides, ni percebides, ni gosades dit Illustre Senyor Marquès de Olías y Mortara lo temps que es estat Señor de dita vila son terme y terme de Vallcervera, ni sos antecessors ans de totes les dites coses son propias de dita vila y de temps immemorial està en quieta y pacífica pocessió de aquelles y en forsa y virtut de privilegis Reals les ha gosades y possehides. Es Perço, se reserven dret y acció de dir de nullitat de la venda de dites coses per no ésser propias de dit Senyor Marquès, per rahó del qual y altrament havent tingut dita notícia han continuada dita causa citant novament ha ella ha dit Illustre Marquès y dit de Potau protestant valerse de qualsevols medis y remeys, axí judicials com extrajudicials, segons que de dret y per Constitucions de

Catalunya los sera lícit y permés, valentse també del pacte y acte de promesa que dit Illustre Marquès feu sobre tenir governador y de les demés causas y litigis pendents.

Per lo que y altrament haventse tinguda notícia que estava prevínguda la assistència de algun official Real, que en tot lo veneran, sens perjudici de ditas cosas y dels dits referits privilegis, usos, Costums, observança de aquells axí generals, com particulars y de qualsevols altres drets, als quals no entenen prejudicarse antes de voler que en tot cas los romanguen salvos y llesos y en llur forsa y valor, y ab tota plenitut y integritat, y que no puga ésser fet ho engendrat ara ho en esdevenidor prejudici algú derogació ho lesió, tàcita ho expressa, ho en altra qualsevol forma y manera ha aquells y sa observansa, antes bé volen que aquells en tot cas resten ab tota plenitut ho integritat y sens dany, perjudici, lesió ho derogacio de aquells y no de altra manera dits Jurats y Concell General de dita vila consenten en donar dita pocessio tantum pero com no sie vist derogar, ni perjudicar las coses dalt referidas, y altrament, y en tot quant sie vist derogar y prejudicar aquells, no y consenten, ans expressament y discenten y que en esdevenidor no puga ser tret en consequència, volent tenir per repetidas las presents prestacions y salvetats en quant al present y demés actes son aplicables per a salvetat, conservacio y observansa de dits los drets y ab les reserves y protestas sobre ja fetas y totes altres qualsevols que per la conservacio de dits sos drets y privilegis fer se deguessen y del millor modo y manera que dir y pensar se puga et aliis quibus cumque modis dicta villa (...) possit.

Item per rahó de dita pocessió, dits Jurats y Concell General, no pretenen perjudicarse del privilegi que dita vila té, y de temps immemorial han observat, que lo Batlle no

puga tenir pres ha ningun fill de vila, més de dos dies en les presons, quant estiga pres per los casos expressats en dit privilegi concedit per lo Rey Don Joan en lo any mil tres cents sexanta tres (sic). Y axí mateix, dits Jurats y Concell, per rahó de dita pocessió, no entenen prejudicarse lo poder amprar qualsevols quantitats de diners, axí de censal, violaris, com cambis y de qualsevol altre interès sens decret dels Senyors, conforme fins vuy ha observat dita vila: Y també, dits Jurats y Concell, no entenen prejudicarse en orde a las Cúrias de Batlle, Sotsbatlle y lloch tinent de Batlle General en quant anomenar notari de ditas Corts, per ser lo domini útil de dites Corts de dita vila, en virtut de donació feta per Saldoni Perpinya, Senyor útil de ditas Cúrias, com conste ab acte rebut en poder de Pau de Noar, notari publich Collegiat de Barcelona, als vint y tres de mars mil sis cents vuytanta sinch: Y, finalment, en tot discentexen en lo convingut en lo acte de dita venda ha carta de gràcia en quant sia perjudicial ha dita vila y particulars de aquella. Requirint al notari que copia autèntica, ho simple, de dita pocessió no requestia algú sens incerta de les presents protestas".

Felip V el creà comte de Vallcabra el 9 d'abril de 1702, car volia atreure'l a la seva causa. Uns anys més tard, a causa del conflicte de si s'havia de guardar el secret dels afers tractats en el Consell de Cent, l'assumpte fou deliberat en la Reial Audiència, oposant-se diversos membres, entre ells Cristòfor de Potau, partidari decidit de la causa austriacista. El virrei demanà el seu vot per escrit, fet que ell va fer. Cridat a la Cort, va ser detingut i empresonat a Alcalá de Henares, traslladat a Àvila i més tard a Pamplona on va morir, captiu a la presó, el 5 de desembre de 1706.

Com hem vist, el rei l'ennoblí amb el títol de comte de Vallcabra. A l'igual que el títol de marquès de la Floresta, fa referència al nom donat a una propietat del noble. Aquesta branca dels de Potau era propietària d'unes terres al terme de Montbrió de la Marca, anomenada Vallcabra (el mateix nom que la partida on estaven situades). Dins d'aquestes hi havia un mas dit del mateix nom. La propietat, amb la casa, tenia uns 50 jornals de terra. Actualment aquest mas s'anomena el Maset i en la seva portalada principal s'hi podia veure en la clau de l'arcada una cabra esculpida[56] i la data 1767, segurament, de reformes posteriors del mas.

Es casà a Barcelona, el 20 d'agost de 1673, amb Maria Josepa de Ferran i Vives.

Josep Faust de Potau i de Ferran

Nascut a Barcelona el 2 de gener de 1684. Doctor en dret civil. Segon comte de Vallcabra. Junt amb el seu cunyat, Pau de Dalmases i Ros, va anar a la Cort per intentar l'alliberament del seu pare, però empresonat com ell, fou bescanviat en un intercanvi de presoners[57]. El rei Carles III l'anomenà marquès de Vallcabra el 24 de gener de 1709. El juliol de 1711 pagà a l'hisenda de l'arxiduc (Carles III), 2.200 s. per drets de segell pel títol de comte de Vallcabra[58] i 4.400 s. pel títol de marquès de Vallcabra. En el 1713 era capità de la coronela de Barcelona, però declarat l'estat de setge en sortí i es retirà a Sabadell. Els borbònics li cremaren el títol de marquès de Vallcabra i li confiscaren les seves propietats.

Es va casar amb Maria Josepa de Dalmases i Ros, el 18 de febrer de 1703, a Barcelona, morint en aquesta ciutat el 27 d'abril de 1732. Fills:

Carles de Potau i de Dalmases

Nascut a Barcelona el 7 d'abril de 1707. Tercer comte de Vallcabra. Morí solter a la capital del Principat el 26 de setembre de 1744. Els seus béns els rebé el seu germà.

Pau Ignasi de Potau i de Dalmases

Nascut a Barcelona el 24 de novembre de 1711. Quart comte de Vallcabra. El 9 de juny de 1772 vengué als marquesos de Mortara i Olias les viles de Sarral, Cabra, terme de Vallcervera i quadra de Conill, pel preu de 7.120 ll.[59]

Casat amb Maria Antònia de Peguera i de Sala, morí sense descendència a Barcelona el 24 d'octubre de 1782. El comtat va passar a mans del seu cosí Carles d'Azcón i d'aquests a la família de Sabater en el primer quart del segle XIX.

CONCLUSIONS

Aquesta família fou una de les més fortes que sorgiren de Sarral en l'Edat Moderna. L'etapa de més lluentor fou la que s'inicia en la guerra dels Segadors i fineix en la guerra de Successió. És en aquest període on els Potau assoleixen un prestigi més elevat.

A partir d'aquest període comença una certa davallada. La línia dels marquesos de la Floresta s'estronca; la dels comtes de Vallcabra ven el senyoriu de Sarral als marquesos de Mortara; la de Sarral també fineix i ja hem vist que l'últim que resideix a la vila gairebé no té patrimoni; la de Tarrago-

na, degut a la mort d'Antoni de Potau i d'Osset i a la mala gestió de la seva muller també pateix un retrocés important, com queda demostrat en les declaracions de Francisca quan ha d'anomenar hereu dels béns del seu espós.

La seva ideologia devia ser conservadora. Políticament feien més costat al poder castellà que al català. Durant la guerra dels Segadors els Potau (Antoni de Potau i Moles, i Joan de Potau i Jover) són capitans de l'exèrcit del Rei d'Espanya i per aquest motiu ascendeixen socialment. Durant la guerra de Successió, altra vegada els Potau (línies de Tarragona i dels marquesos de la Floresta) fan costat a Felip V (se'ls anomena botiflers) i una recolza el bàndol austriacista (línia dels comtes de Vallcabra).

Caldria investigar més per saber si existia algun vincle o relació entre la família Veciana i la branca dels Potau de Tarragona, ja que ambdues tenen molts punts en comú: el mateix negoci de venda d'animals de tir, les dues tenen el seu principi en guerres o en accions militars; les dues eren botifleres o filipistes, les dues ocuparen càrrecs municipals en ajuntament borbònics (Valls i Tarragona), les dues tenien propietats a Valls, ...

APÈNDIX

1.-AHT, fons notarial de Sarral, notari Bernat Generès i Mateu, caixa 10, f. 157v.

"In Dei nomine. Noverint universi. Quod cum tutores, curatores, manumissores et alis qui aliena bona regunt et administrant de bonis eorum quorum administrationem huius

modi gerunt inventarium facere teneantur me de falsa villicatione reprehendi neve ob ipsorum culpam bona ipsa deperice seu occultare valeant ea propter die decima quinta mensis junis anno a Nativitate Domini millesimo septingesimo quinquagesimo quinto. In mei notario publici testium que in infrascriptorum presentia et audientia reverendi Josephus Potau et Philipus Puig, preberi et beneficiate ecclesia parrochialis Villa de Çarreal archidiocesis Tarracone, procuratores majores et Haerendiales reverenda communitates rectores et preberorum presentis parochialis ecclesia, et uti vales manumissores et executores testamenti seu ultima voluntatis reverendi Francisci de Potau et Andreu, quondam, preberi et beneficiati dicte parrochialis ecclesie, per dictum defunctum electi et nominati eius ultimo et valido testamento per ipsum condito et firmato penes notario infrascriptum die vigesima septima mensis augusti anno Nativitate Domini millesimo septingesimo quinquagesimo tertio. Volentes ea ad que tenentur adimplere procedente signo sancta Crucis inventarium de hareditate et bonis dicti defuncti confecierunt et conficere dixerunt. Confitentes pro ut comfessi fuerunt invenisse et ad dictam hereditatem dicti defuncti pertinere et spectare bona infrascrita et sequentia:

Primo. En la cunya de la casa que era de dit difunt en la qual (es) situada a las murallas y prop la present vila de Çarreal devant lo portal anomenat den Tàrrega, se han trobat los mobles següents:

Primo una pastera ab sa reuora, sadàs y escaletas
Item una tauleta petita
Item uns aumolls de ferro per lo foch
Item unas graellas de ferro
Item un llum

Item un sach llarg
Item una caixa petita
Item un morter de coure ab sa mà també de coure

En la sala

Primo una cadira de bova petita
Item altre cadira de bova
Item una cadira de brassos

En la ayguera

Primo quatre platas ab una de trencada
Item una basina de afaytar de pisa
Item nou plats de pisa
Item una groala de pisa de Barcelona y una cassoleta de terrissa

En lo quarto de ahont dit reveren difunt morí.

Primo un llit de peu de gall parat ab sa marfega, un matalàs de dauet, dos llansols y ab una flassada vermella
Item un llansol pintat y una vanova de vergat
Item dos coxins ab sas coxineras
Item una pasta de agnus Dei guarnida ab son dosser
Item un quadro de paper en lo qual hi ha esculpit una imatge de Sant Christo ab son guarniment de fusta.
Item un quadro de paper en lo qual està esculpida una imatge de Sant Joseph ab son guarniment també de fusta.
Item altre quadro de paper ab son guarniment de fusta en lo qual està esculpida la imatge de Sant Rafel
Item altre quadro guarnit de fusta de Nostra Senyora
Item una imatge de Sant Pere de bulto
Item una imatge de pedra blanca
Item un quadro de llens en lo qual hi ha la efigie del Sant Christo

Item una roca pintada de diferents colors

Item una caixa ab son pany y clau dins de la qual se encontrà lo següent:

Primo un camís ab son amit y quatre tafatans vermells per dit amit

Item dos sobrepellissos lo un bo y lo altre dolent

Item un amit bo

Item un singulo

Item dos coxineras de tela

Item dos coxineras de bri

Item una cana de estopa nova

Item un tible

Item una algerreta ab una poca de mel

Item una capsa dolenta quadrada ab son cobertó

Item una cuxinera petita

Item una capsa rodona ab son arillo ab unas quantas valonas

Item breviari gros, un diuro y uns Sants nous

Item una panaret de palla

Item altra caixa ab son pany y clau, dins de la qual se encontrà lo següent:

Primo unas estovallas de tovallons

Item nou llansols

Item tres coxineras, las dos molt usadas y la altra dolenta

Item dos padassos de vayeta nous

Item unas balansas de aram ab son canastró

Item una tauleta ab sa arquilla dins de la qual arquilla se encontrà lo següent:

Primo sinch ganivets és a saber, los tres closos y los dos de taula

Item una capsa de llauna rodona
Item altre capsa rodona de fusta ab son arillo
Item una capsa quadrada ab dos pastas de agnus Dei guarnidas
Item un llibret del ofici de Nostra Senyora
Item catorse lliures catorse sous y nou diners moneda barcelonesa
Item dos palms de teleta negra nova
Item una aixeta de coure
Item un pany de porta dolent
Item uns quants ferros dolents eo trossos de ferro y alguns trossos de culleras y culleras de llautó trencadas
Item ab un calaix de dita arquilla se han encontrat un quant llibrets de poca estimació
Item en altre calaix se encontrà un quants botons blanchs de armilla y un mirall
Item deu palms de puntas
Item dos gorretas blancas

En la golfa o terrat de dita casa

Primo dos tovallolas dolentas y quatre tovallons
Item dos llansols, lo un dels quals de tela
Item sinch camisas
Item uns quants draps dolents
Item dos penistras mitjanas
Item un peu de devanador ab sa verga de ferro
Item tres gabias de perdius de ferro
Item setse gavias de fusta
Item un carretelló
Item una camissola de cuyro
Item sis gavias de fusta y dos parells de sabatas

Item unas sivillas y dos parells de botons per los brassos tot de plata

Item dos carretells

Item una guitarra bona ab sa caixa

Item dos cadiras dolentas de fusta

Item una panistra dolenta

Item una llumenera petita y una llanterna de llauna

Item dos quartans de mill, poch mes o menos, ab un cabàs

Item tres mitgs sachs de borràs

Item un sombrero

Item una cadira de fusta

Item una aixeta petita de coure

Item una cullera petita de plata per a posar aygua al calser

Item una armussa dolenta

Item una caixa de pi petita ab son pany y clau

Item, y finalment, diferents quincallirias dolentas de poch valor

Item se continua en lo present inventari, tota aquella pessa de terra campa ab sa aygua per a regar, situada en lo terme de la present vila y en la horta anomenada de Baix, de tinguda de mitg jornal, poch més o menos.

Hoc autem bona et non alia nec plura hereditati dicti defuncti pertinentia et spectantia ad presentis invenisse confessi fuerunt dicti manumissores protestantes expresse quod sia cetero invenerint aliqua alia bona ad hereditatem dicti defuncti pertinentia et spectantia ea omnia et singula in presenti inventario continuabunt et apponent seu de eisdem

aliud de novo faciunt inventarium seu reportorium quod fuit actum in villa de Çarreal archiodecis Tarracone et in domibus propria habitationis dicti defuncti quas dum vivebat fovebat extra et propi dictam villam et ante portalem dicti den Tàrrega. Dictis die mense et anno presentibus me dicto et infrascrito notario et pro testibus Francisco Andreu et Gil, chirurgo, et Josepho Andreu et Sabater, chirurgo, et Joanne Potau et Plana, agricola, omnibus pre dicte villa de Çarreal, ad promissa vocatis et rogatis.

2.-AHCM, fons notarial de Sarral, notari Francesc Farrer i Porta, reg. 554 (1819) III.7.10, p. 73.

"En nombre de Dios, Amén. Sépase que el señor Vicente Moragas, vecino de la ciudad de Barcelona, procurador para las infrascritas cosas legítimamente constituhido y ordenado por la Egregia Señora Doña María del Pilar de Sabater, Altarriba y de Azcón, condesa de Vallcabra, legítima Consorte del Noble Señor Don Francisco Maria de Sabater y de Camps, en dicha ciudad de Barcelona populado, consta de su procura con auto que pasó ante el Discreto Eudaldo Rovira y Elías, Escribano Real y Público, Colegiado de número de la misma Ciudad, a los doce del actual que es del tenor siguiente = En la Ciudad de Barcelona y día doce del mes de Marzo del año mil ochocientos diez y nueve. Sépase por esta publica escritura que la Egregia Señora Doña María del Pilar de Sabater, Altarriba y de Azcón, Condesa de Vallcabra, Consorte legítima del Noble Señor Don Francisco Maria de Sabater y de Camps, en esta Ciudad domiciliada. Debiendo tomar pocesión de todos los estados, Mayorazgos y demás bienes que en diferentes Corregimientos del presente Principado de

Cataluña la pertenecen por fallecimiento de su Señora tía, la Ilustre Señora Doña Maria Josefa Copons de la Manresana y de Azcón, Marquesa de la Manresana, Condesa de Vallcabra, etc. Consorte que fue del Ilustre Señor Don Ramón Francisco Copons de la Manresana y de Despujol, Marqués de la Manresana, Barón de Cervelló y de Bellera, etc, en virtud de la substitución ordenada por su Señor abuelo materno el Egregio Señor Don Carlos Antonio de Azcón, Conde de Vallcabra, en su testamento que entregó cerrado a Josef Buenaventura Fontana, Notario Público de número que fue de la misma Ciudad, en veinte y cinco Abril de mil setecientos ochenta y seis, y que después de la muerte del Señor testador fue por el propio Fontana, Notario, abierto y publicado a los ocho Agosto de mil setecientos ochenta y siete. Por tanto, reservándose, como expresamente se reserva, la Egregia Señora otorgante la Administración y gobierno de los indicados bienes por ser extradotales. De su libre alvedrío y certa ciencia otorga que confiere, todo su poder cumplido libre y bastante que al de derecho se requiere y esmene sin limitación al Señor Vicente Moragas, vecino de la presente Ciudad, para que por la Egregia Señora otorgante en su nombre y representacion de su Persona voz, derecho y acción pueda tomar y tome la pocesión Corporal, real, actual, o quasi, de qualesquiera Estados, Mayorazgos, casa, heredades, tierras, censos, censales y otros qualesquiera bienes, derechos y créditos que en dicha calidad de heredera substituhida por el nombrado su Señor abuelo le pertenezcan, en qualquiera Corregimientos del presente Principado. Y en su consequencia, defienda dicha pocesión y haga qualesquiera actos y señales demostrativos de la aprehención de la misma. Y para ello insta y requiera que se hagan quales-

quiera escrituras con las protestas y salvedades al dicho apoderado bien vistas. Y generalmente en razón de todo lo referido, su anexo y dependiente practique todo lo demás, que la Egregia Señora otorgante haría, siendo presente, que todo desde ahora lo aprueba y confirma, y a su estabilidad y firmeza obliga todos sus bienes y derechos, muebles y sitios, presentes y futuros, con toda renunciacion necesaria. En cuyo testimonio asi lo otorga y firma la Egregia Señora otorgante conozida de mi el infrascrito escribano. Siendo presentes por testigos Domingo Gibert, practicante de notaria, y Damián Coy de mossencoy de la familia de dicha Egregia Señora otorgante = María del Pilar Sabater, Altarriba y de Azcón = Ante mi Eudaldo Rovira y Elías, Escribano = Concuerda esta copia con su original en mi registro. Y requerido, la signo y firmo en este Pliego del Real Sello Segundo, en la Ciudad de Barcelona el día de su otorgamiento = En testimonio de verdad = Eudaldo Rovira y Elías, Escribano Público de número de Barcelona = En dicho nombre y deseando usar de las facultades que dicha Egregia Señora Condesa le tributa con la preincerta Escritura de poder, acompañado del Magnífico Ramón Tarragó, Regidor Decano del Pueblo de Montbrió de la Marca, Corregimiento de Tarragona, regente la vara por carezer de Bayle en el mismo pueblo, de mi el Escribano y testigos que se nombrarán, a las que serían las nueve horas de la mañana, del día diez y nueve del Mes de Marzo del año mil ochocientos diez y nueve. llegamos en la casa que llaman el Manso Vallcabra, término de dicho Pueblo de Montbrió de la Marca, partida del mismo nombre, y constituhidos allí, el citado Procurador instó a su Merced le diese los auxilios que más en derecho convengan para emposecionarse en nombre de la citada su

Principal de dicha casa y tierras componen la heredad de la misma Casa, sita dentro las mismas tierras llamada Manso de Vallcabra, a cuya solicitud haviendo deferido su Merced, el propio Procurador al entendido efecto, se entró en la propia casa a la que quedó solo, se paseó por ella, abrió y cerró sus puertas y ventanas, e hizo otros actos y señales demostrativos, todo en señal de su verdadera corporal, real y efectiva pocesión la que dixo tomar y que tomaba en nombre de dicha Señora Condesa su Principal, no sólo con dichas demostraciones, si que también con el ánimo y voluntad. Y luego, el propio Procurador, introduziendose en dichas tierras, unidas y aglevadas, de unos cinquenta jornales de extensión, poco mas o menos, parte huertas, parte de viña plantadas, parte campas y parte bosque que lindan de oriente con tierras de Juan Tarragó, labrador de dicho Pueblo, de medio día con el torrente, de poniente con las de Juan Pons, parte con las de Juan Serra, labradores de Sarreal, parte con las de dicho Señor Regente la vara y parte con las de Francisco Vilà, también labrador de Montbrió, y de cierzo con las de Ygnacio Serra, parte con las de Josef Torné, labradores de Sarreal, parte con las de Mariano Jové y Josef Llort, labradores de Rocafort de Queralt, y parte con las de Manuel Tarragó, labrador de Montbrió, expresó queria emposecionarse en el nombre de la mencionada su Principal de las mismas tierras, a cuyo intento se paseó por ellas, a las que quedó solo, cogió hierbas, cortó ramas de los árboles, esparció puñados de tierra por el ayre, e hizo otros actos y señales exteriores todo en señal de su verdadera corporal, real y efectiva pocessión, la que dixo tomar y que tomaba en nombre de su Señora Condesa Principal, no sólo con dichas demostraciones, si también con el ánimo y voluntad, todo lo

que practicó sin contradicción de Persona alguna, expresando el dicho Procurador que en este acto de pocesión quería fuesen comprehendidas como piezas de tierra que a la misma Señora Condesa, su Principal, le corresponden en virtud de la substitución testamentaria escritura el preincerto acto de poder, sitas en el término de la villa de Sarreal, y quiere tener aquí por continuadas. A cuyas cosas, el sobrecitado Señor Regente la vara, pone en ellas el correspondiente decreto y authoridad juicial, y a este efecto habilita el presente día por ser feriado en quanto pude y deve. De cuyas cosas, el citado Procurador requirió a mi el escribano llevase este auto que fue hecho en el término, día, Mes y año más cerca citados. Siendo presentes por testigos Gil Farrer, boticario de dicha villa de Sarreal, y Josef Casanovas, labrador de dicha Ciudad de Barcelona. Y el Requirente y dicho Señor Regente la vara, a quienes yo el escribano doy fe conozer, se firman en la manera siguiente. Asi lo aprueba el infrascrito escribano.

Vicente Moragas en dicho nombre.

Ante mi

Francisco Farrer y Porta, escribano

Notes

[1]Iglésies, J., El fogatge de 1497, vol. II, Fund. Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1991, p. 283-284.

[2]Iglésies, J., El fogatge de 1553, vol. II, Fund. Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1981, p. 307.-309.

[3]Aquests manuals es troben a Arxiu Històric de Tarragona (AHT), Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT), Arxiu Històric Comarcal de Valls (AHCV) i Arxiu Històric Comarcal de Montblanc (AHCM). A més de dades extretes de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA).

[4]Hem seguit aquest treball sobretot en les dades de naixements, òbits i matrimonis ja que els llibres sagramentals de Sarral s'han perdut. L'autor és: Ceballos-Escalera Gila, A. de, "El llinatge dels Potau, de la vila de Sarral, marquesos de la Floresta i comtes de Vallcabra", a Paratge, 5-6, Tarragona, 1994-95, p. 5-14. Tot i ser un estudi interessant, caldria aprofundir més en algunes dades i dur a terme un major seguiment dels llibres sagramentals d'algunes poblacions on els Potau van arrelar (per exemple, Tarragona) per completar un bon arbre genealògic o almenys per omplir moltes informacions que queden buides.

[5]AHT, fons notarial de Tarragona, caixa 202, f. 66 i 83.

[6]Agraeixo al Sr. Manel Güell i Junkert l'amabilitat per haver-me facilitat aquesta informació. ACA, Consell d'Aragó, llig. 506.

[7]Iglésies, J., El setge de Cambrils l'any 1640, Episodis de la Història núm. 92, Rafel Dalmau ed., Barcelona 1967, p. 55-57; Català Roca, F., "Una respuesta heroica de Valls en el año 1640", a Cultura núm. 132, Valls, juliol 1956, p. 8-9.

[8]Iglésies, J., El setge de Cambrils..., p. 59-61.

[9]AHT, fons notarial de Tarragona, caixa 164, f. 5 i 26.

[10]AHT, fons notarial de Sarral, caixa 2, f. 199v.

[11]AHT, fons notarial de Sarral, caixa 2, f. 187v.

[12]AHT, fons notarial de Sarral, caixa 1, f. 36 i 155, respectivament.

[13]Capdevila, T., Sarreal. Notes històriques de la Vila, Ajuntament de Sarral, Barcelona, edició facsímil, abril de 1985, p. 141.

[14]Els dos documents es troben en l'AHT, fons notarial de Sarral, notari Bernat Generès i Mateu. El testament en la caixa 38, f.13, i l'inventari en la caixa 10, f. 157v.

[15]Capdevila, T., Sarreal..., p. 98.

[16]Arxiu Parroquial de Cabra, Llibre de Casaments, Òbits i Baptismes 1642-1704.

[17]AHAT, fons parroquial de Cabra, núm. 19, f. 281.

[18]Arxiu Municipal de Cabra, Llibre de Vàlues de 1696.

[19]AHT, fons notarial de Sarral, caixa 2, f. 109v, 110v, 111, 111v, 194, 200v, 209v i 226.

[20]AHT, fons notarial de Sarral, caixa 1, f. 259 i caixa 2, f. 112v, 177v i 298v.

[21]AHCV, fons notarial de Valls, ss. 1.32.14, st. 22.6.9, f. 287.

[22]AHT, fons notarial de Sarral, caixa 2, f. 301v.

[23]AHT, fons notarial de Sarral, caixa 2, f. 144 i 168.

[24]Capdevila, T., Sarreal..., p. 141.

[25]AHT, fons notarial de Sarral, caixa 2, sig. 4263, f. 37.

[26]AHT, fons notarial de Sarral, caixa 63, f. 118.

[27]En el monestir també era monja el 1689 sor Teresa de Potau. Podria tractar-se de la germana de Joan de Potau i Jover, casada amb Joan Bernada, doctor en medicina, de Montblanc que en quedar-se vídua hagués entrat al monestir.

[28]Sánchez Real, J., "Abaciologi del monestir de la Serra de Montblanc", a Aplec de Treballs, núm 9, Montblanc, 1989, p. 169-178. En concret, p. 173.

[29]AHT, fons notarial de Montblanc, caixa 21, f. 23.

[30]Davant el notari de Tarragona Rafel Lluch, el 13 d'abril de 1719.

[31]AHCV, fons notarial de Valls, ss.1.3.2.55, st. 1.22.77, f. 215.

[32]A principis del segle XVIII residia a Tarragona, d'on fou desterrat pels austriacistes per ser partidari de Felip V.

[33]AHT, fons notarial de Tarragona, not. Agustí Alemany, caixa 160, plec solt (16-4-1670).

[34]AHCV, fons notarial de Valls, ss.1.32.14, st. 22.6.9., f. 130.

[35]Casat amb Caterina Brocà, germana de la mare de Tecla d'Osset.

[36]AHT, fons notarial de Sarral, caixa 2, f. 83, 83v, 88, 89v, 90, 90, 98v, 106, 107, 120, 200v i 220.

[37]AHCV, fons notarial de Valls, ss. 1.32.13, st. 22.6.9, f. 218v.

[38]AHT, fons notarial de Sarral, caixes 1 i 2, f. 57, 61, 84, 89, 140 i 220.

[39]AHT, fons notarial de Sarral, caixa 2, f. 85v.

[40]AHT, fons notarial de Sarral, caixa 2, f. 79.

[41]AHAT, fons de Tarragona, Llibre de Matrimonis 1696-1716, p. 54.

[42]AHAT, fons de Tarragona, Llibre Índex d'Òbits 1640-1897.

[43]Va testar davant el notari de Tarragona Bonaventura Prats, el 15 de febrer de 1737.

[44]Jordà Fernández, A., Poder i comerç a la ciutat de Tarragona s. XVIII, Dip. de Tarragona, Tarragona, 1988; Recasens i Comes, J.M., "L'ajuntament filipista de Tarragona (1713-1746). Aspectes polítics i socials", a Recull Roig i Bergadà 1864-1937. Estació de Recerca Bibliogràfica i Documental "Margalló del Balcó", Tarragona, 1993, p. 105-142.

[45]AHT, fons notarial de Tarragona, caixa 618, f. 113.

[46]Francesca Colón de Portugal es casà en segones noces amb Agustín de Horcasitas, coronel de cavalleria, del qual tingué un fill Francesc.

[47]Jordà Fernández, A., Poder i comerç..., p. 312, nota 111.

[48]AHT, fons notarial de Tarragona, caixa 618, f. 244.

[49]Jordà Fernández, A., Poder i comerç..., p. 250-252.

[50]AHT, fons de Miquelets, caixa 2, núm. 122.

[51]AHT, fons notarial de Tarragona, caixa 202, f. 83.

[52]Poble on tenia una finca i d'on provenia el títol nobiliari. També tenia propietats a Tàrrega.

[53]Grau Pujol, J.M.T.-Puig Tàrrech, R., "Els marquesos de la Floresta i les seves propietats de Tàrrega (1705-1716)", a Urtx, núm. 3, Tàrrega, 1991, p. 119-127.

[54]Informació facilitada pel Sr. Manel Güell Junkert. ACA, Consell d'Aragó, llig. 301.

[55]Algun autor el creu nat a Tarragona, com E. Morera i Llauradó.

[56]Capdevila, T., Sarreal..., p. 59, nota 2; Ramon, J.-Borràs, M., El nostre poble Montbrió de la Marca, 1988, p. 28 i 30.

[57]Porta Bergadà, A., La victòria catalana de 1705, Ed. Pòrtic, p. 275-276.

[58]Voltes Bou, P., Pau Ignasi de Dalmases i el seu temps, Episodis de la Història, núm. 28, Rafel Dalmau ed., Barcelona, 1962, p. 39.

[59]Capdevila, T., Sarreal..., p. 57-62.

Ramon Torné Tarragó
Recerca de dades: Josep Ametlla Torné i Jaume Ametlla Torné

EMIGRACIÓ DE SARRALENCS (1951-1971)

Introducció

Com a col·laboració en aquesta edició del llibre *Recull de Treballs El Baluard* publicat amb motiu del XVè aniversari de la nostra revista, tractarem el tema de l'emigració de sarralencs que va tenir lloc entre els anys 1951 i 1971.

En el nostre cas volem fer palès que no tenim cap intenció, ni és al nostre abast, elaborar el tema de manera científica i rigorosa. Més aviat intentarem escriure uns records i mostrar unes dades, ja que ho hem viscut personalment.

Tots sabem que al noste país i al món occidental, i principalment a la segona meitat del segle XX ha existit una forta davallada de població que es dedicava a l'agricultura per passar a la indústria o serveis, entre altres motius, per la mecanització del camp i la revolució industrial dedicada de ple a fabricar productes de consum com eren principalment l'automoció, l'habitatge i els productes per a la llar en general. Així, estàvem entrant, encara que poc a poc, en la societat de consum.

Als pobles agrícoles tot continuava si fa o no fa igual. Fora de la pagesia, existien poques possibilitats de treball. En aquells anys a la Conca de Barberà no hi havia indústries i les vies de comunicació eren precàries. Ajudar les zones deprimides de l'interior de Catalunya, és a dir, equilibrar el territori, en aquell temps, ens semblava una utopia. Quasi tota la indústria i la construcció tenia lloc a Barcelona i a la seva perifèria, cosa que provocava el creixement de molts sectors i forta demanda de mà d'obra. És en aquesta conjuntura que molts sarralencs vam deixar el nostre poble i la nostra terra per traslladar-nos majoritàriament a Barcelona i començar una vida ben diferent...

De cap manera volem dir que marxar a la ciutat o deixar de fer de pagès per passar a la indústria o sector serveis fos un encert o que no ho fos. És un tema molt personal i prou debatut; cadascú tenia en aquell moment el seu punt de vista. Enlloc la vida era fàcil, com tampoc ho és ara, amb circumstàncies diferents. En definitiva, les causes sòcio-econòmiques d'aquells moments van ser la base de l'èxode rural que es va produir i del qual fem referència.

L'emigració a Sarral

A Sarral, com a molts pobles de secà de les comarques de Tarragona i Lleida, el fenomen de l'emigració es va produir entre els anys 1951 i 1971. Encara que ja existia abans i també n'hi ha hagut després dels anys en què ens centrem, ha estat molt menys significativa pel que fa al número de famílies, tot i que han estat molts al llarg d'aquestes últimes dècades els joves que han anat deixant de fer de pagès.

També han estat prou importants altres emigracions de sarralencs, principalment a El Salvador i menys nombroses a Cuba, Argentina, etc. però aquest ja és un altre tema.

Sis causes sòcio-econòmiques perquè es produís aquesta emigració:

1. La pagesia, fins aquells anys, i de fet sempre, ha estat el "parent pobre" del sistema; independentment del tipus de govern o ideologia d'aquest, les subvencions a l'agricultura no existien. En canvi, i per ressaltar només un dels molts aspectes que eren desfavorables als pagesos, sí que havies de fer l'entrega del famós "cupo", assignat sense cap criteri lògic, d'una manera aleatòria i que era un abús de poder i una humiliació per als pagesos, és a dir, com una subvenció però a la inversa.

2. La climatologia en aquells anys també va ser molt desfavorable: fortes secades feien perdre part de la collita de cereals i gelades que, amb el sistema de conreu d'aquells temps, per bancals, perjudicaven molt la vinya.

3. La producció agrícola de Sarral, basada en els cereals i el vi feia que fins a principis dels anys 50, quan just començava la mecanització, la feina dels pagesos de la Conca de Barberà i d'arreu fos molt dura. Vista des d'avui quasi es podria considerar inhumana.

Perquè no sembli una exageració, voldríem recordar alguna d'aquestes feines: *els ceps es plantaven a pic i pala; s'ensulfatava amb la màquina a l'esquena tot el dia; es segava amb dalla de sol a sol durant el mes de juny; un dia de batre al mes de juliol, des de buscar garbes a entrar la palla i el gra a casa, normalment eren unes 14 hores. I durant els dies*

de verema, que amb freqüència eren plujosos, treure les portadores amb semalers era una tasca prou fatigosa...

4. Les perspectives econòmiques tampoc eren gens bones, com hem dit abans, i estaven basades en l'import de la collita del vi, cereals i quatre ametlles, generalment mal venut, o millor dit, mal pagat. Altres tasques que complementaven aquests ingressos eren la criança del porc, la collita de patates i altres productes de l'horta. Gairebé una economia d'autosubsistència. D'altra banda, el preu al qual els pagesos havien de comprar els adobs era totalment descompensat respecte al preu de venda dels seus productes agrícoles.

Parlant de la venda dels productes del pagès ens ve a la memòria un record, una anècdota més, semblant a la del "cupo" que hem esmentat en el punt 1, tan humiliant per als qui ho patien: la desagradable i fatxenda figura del "delegat del blat" que, segons la consigna que tenia aquell dia o si no li queies bé, per menys de res, després de moltes hores omplint sacs i pesant, i de fer cua amb el carro tota la nit, et rebutjava el producte, sovint sense cap motiu justificat.

És clar que la majoria de vegades t'acceptava el producte, però llavors venia la segona part, tota una proesa d'esforç i equilibri: per abocar el gra el mateix pagès havia de carregar els sacs de 50 kg al coll i pujar-lo per una rampa formada per dos taulons a fi que quedés ben apilat. Era lamentable; si no ho vèieu no us ho crèieu.

Recordem també, encara que fos poc freqüent, la veritable adversitat que representava per a qualsevol pagès quan se li moria la mula. El resultat era desmoralitzador per a la família perquè sovint comportava serioses dificultats econòmiques.

5. Trobar feina a les grans ciutats en aquells moments no era gaire difícil. Una altra cosa és que fos bona o ben paga-

da, però això era igual, ja hem descrit el món d'on veníem. Treballant moltes hores generalment es tirava endavant.

6. Com a últim punt sols cal mirar les estadístiques dels pagesos censats l'any 1950 davant els pagesos censats l'any 1997. Avui la terra no donaria per viure a tanta gent, cosa lògica degut a la mecanització, ja que el pagès amb menys esforç pot conrear moltes més hectàrees. Des d'aquest punt de vista, possiblement l'emigració d'alguns va afavorir les condicions dels qui es van quedar.

Fi de l'emigració

A partir de l'any 1972 ja va començar el gran canvi a causa de la crisi del petroli, baixada de la feina a la indústria, encariment dels habitatges, augment de l'atur, etc. principalment a les zones industrials.

Si ens centrem en Sarral, i a això hi afegim que actualment força gent treballa a poblacions del voltant on s'hi han anat instal·lant algunes indústries de certa importància com són Montblanc, el Pla, i Valls; i la ubicació, recentment, d'una important indústria al mateix poble, sense oblidar el bum de l'alabastre dels anys 70, tot plegat ha fet que les famílies que han emigrat de Sarral els últims 25 anys ho hagin fet per altres motius.

Tampoc volem passar per alt el que ha representat per a l'economia del poble l'empenta que s'ha donat en aquests últims anys a la Cooperativa Vinícola de Sarral, capdavantera en el sector a Catalunya, gràcies a la labor encertada dels associats, que han modernitzat les instal·lacions i la maquinària productiva. Així, han sigut capaços de crear llocs

de treball i treure al mercat productes de qualitat com el cava i el vi amb el corresponent valor afegit.

Tot i així, som conscients que a la pagesia continuen existint problemes, afectada principalment per fortes inversions en maquinària, i cicles amb preus baixos i poc competitius. Un altre problema és l'envelliment de la població de la gent que es dedica exclusivament a la terra. Actualment, i en molts casos, els joves que treballen a la indústria els dies feiner, els caps de setmana solucionen la feina mecanitzada. A curt termini aquest fet podria suposar un greu inconvenient per als treballs més manuals que ara fan els pagesos grans.

Dades de l'emigració per anys

Publiquem la relació per anys cronològics amb tots els components de la família o individualment, segons el cas. També indiquem l'any de naixement i la població de nova residència.

Emigració 1951

Nom	*Any naixement*	*Destí*
Assumpta Amenós Farré	1909	Reus
Maria Padreny Serra	1925	-
Josep Fabregat Juncosa	1904	L'Hospitalet Ll.
Magdalena Badia Castellà	1909	L'Hospitalet Ll.
Josep M. Fabregat Badia	1931	L'Hospitalet Ll.
Joan Fabregat Badia	1932	L'Hospitalet Ll.
Magdalena Fabregat Badia	1935	L'Hospitalet Ll.
Rafel Fabregat Badia	1938	L'Hospitalet Ll.
Isidre Fabregat Badia	1940	L'Hospitalet Ll.
Ernest Fabregat Badia	1946	L'Hospitalet Ll.

Nom	*Any naixement*	*Destí*
Eugeni Gimeno Jovaní	1920	Barcelona

Emigració 1952

Joan Miquel Poblet	1904	Vilafranca P.
Consol Canela Morera	1909	Vilafranca P.
Anton Miquel Canela	1932	Vilafranca P.
Francesc Miquel Canela	1937	Vilafranca P.
Joan Miquel Canela	1948	Vilafranca P.
Joan Gené Teixidó	1918	Barcelona
Carme Fabregat Vallvé	1920	Barcelona
M. Antònia Gené Fabregat	1944	Barcelona
M. Teresa Gené Fabregat	1951	Barcelona
Francisca Teixidó Gasol	1888	Barcelona
Teresa Panadès Teixidó	1930	Calafell
Joan Badia Sànchez	1915	-
Gaspar Navarro Gasque	1924	-
Montserrat Pont Piñol	1923	-
Caterina Navarro Pont	1949	-
Carme Montserrat Rosanes	1920	Barcelona
Mercè Teixidó Ballesté	1931	Barberà
Ninfa Ballesté Gabarró	1932	Barcelona
Irene Giné Sanahuja	1934	Barcelona
Joan Padreny Canela	1926	Barcelona
Joan Padreny Serra	1927	Vilabella
Manuel Molas Alió	1925	Barcelona
Santiago Moix Capdevila	1920	Barcelona

Nom	*Any naixement*	*Destí*
Joan Travé Aluja	1921	Barcelona
Raimunda Pagani Mateu	1925	Constantí
Pablo Sampedro Aimat	1904	Tarragona
Montserrat Aresté Busquets	1910	Tarragona
Santiago Sampedro Aresté	1938	Tarragona
Marcos Sampedro Aresté	1939	Tarragona
M. Antònia Sampedro Aresté	1945	Tarragona

Emigració 1953

Ricard Badia Martí	1909	Tarragona
Rosa Bonet Panadès	1915	Tarragona
Joan Badia Bonet	1941	Tarragona
Jaume Badia Bonet	1946	Tarragona
Jaume Pagani Mateu	1922	Barcelona
Mercè Roig Vinadé	1922	Barcelona
Maria Pagani Roig	1950	Barcelona
Alejandro Colàs Fontanals	1944	-
Antoni Miquel Poblet	1900	Badalona
Àngela Miró Esplugues	1907	Badalona
Maria Miquel Miró	1931	Badalona
Joan Miquel Miró	1934	Badalona
Joan Vendrell Anguera	1929	Barcelona
Ramon Ballesté Torné	1928	Pira
Josep M. Magre Farré	1930	Barcelona
Jaume Ametlla Torné	1929	Barcelona

Emigració 1954

Josep Ametlla Martí	1905	Barcelona
Teodora Plana Llort	1911	Barcelona
Antònia Ametlla Plana	1933	Barcelona
Josep Ametlla Plana	1941	Barcelona
Magí Mateu Casas	1928	Reus
Anton Padreny Roca	1897	Barcelona
Teresa Padreny Canela	1928	Barcelona
Maria Padreny Canela	1931	Barcelona
Eugeni Civit Prous	1927	Reus
Josep Barrabeig Tarragó	1925	Barcelona
Carme Savidó Roselló	1928	Barcelona

Emigració 1955

Anton Fontanals Bonet	1911	Barcelona
Pilar Bonet Cots	1921	Barcelona
M. Mercè Fontanals Bonet	1946	Barcelona
Maria Fontanals Bonet	1949	Barcelona
Joan Miró Vilà	1920	Barcelona
Manuel Molas Oliva	1895	Barcelona
Josefa Alió Mateu	1895	Barcelona
Anton Miró Ricart	1921	Barcelona
Francisca Mateu Torné	1928	Barcelona
Josep Mialet Badia	1923	Barcelona
Maria Miró Ricart	1924	Barcelona
Teresa Mialet Miró	1950	Barcelona
Joan Mateu Casas	1916	Barcelona
Pere Gibert Figueres	1929	Barcelona

Nom	*Any naixement*	*Destí*
Josep Carbonell Orpinell	1941	Barcelona
Joan Cots Padreny	1931	Terrassa
Jaume Bonet Cots	1919	Barcelona
Maria Solé Mariano	1924	Barcelona
Joan Bonet Solé	1945	Barcelona
Joan Tarragó Cots	1929	Barcelona
Joan Mateu Bonet	1886	Barcelona
Magdalena Mateu Ametlla	1898	Barcelona
Joan Mateu Mateu	1935	Barcelona
Anton Mateu Mateu	1937	Barcelona
Aleix Puig Casals	1914	Aimilles
Rosa Rull Barbens	1917	Aimilles
M. Isabel Puig Rull	1953	Aimilles
Salvador Cantó Giné	1919	Barcelona
Maria Pérez Pavón	1921	Barcelona
Salvador Cantó Pérez	1943	Barcelona
Pilar Cantó Pérez	1955	Barcelona
Carme Mateu Talavera	1918	Barcelona

Emigració 1956

Josep Civit Canela	1921	Barcelona
Anna Dalmau Miró	1922	Barcelona
M. Mercè Civit Dalmau	1949	Barcelona
Joan Fornés Balsells	1908	Barcelona
Rosa Amill Cots	1909	Barcelona
Josep Fornés Amill	1934	Barcelona
Joan Fornés Amill	1941	Barcelona

Nom	*Any naixement*	*Destí*
Eduard Almenara Barrot	1921	Barcelona
Carme Borràs Vidal	1926	barcelona
Antoni Almenara Borràs	1950	Barcelona
Mariano Bonet Vives	1881	Tarragona
Carme Panadès Ballesté	1885	Tarragona
Josep Mateu Talavera	1928	Flix
Montserrat Miquel Miquel	1930	Flix
Lluís Magre Farré	1930	Barcelona
Maria Recasens	1919	Andorra
Jordi Rull Civit	1932	Barcelona
Teresa Vallet Potau	1934	Barcelona
Mercè Roig Roca	1899	Barcelona
Josefa Borràs Roig	1930	Barcelona
Josefa Tarés Ribas	1932	Barcelona
Joan Padreny Farré	1923	Barcelona
Núria Borràs Roig	1927	Barcelona
Salvador Roca Prats	1936	Barcelona
Josep Ametlla Torné	1925	Barcelona

Emigració 1957

Damià Rosanes Roselló	1907	Tarragona
Josefa Bonet Teixidó	1912	Tarragona
Damià Rosanes Bonet	1944	Tarragona
Maria Rosanes Bonet	1945	Tarragona
M. Immaculada Rosanes Bonet	1950	Tarragona
Francesc Bacardí Sabidó	1885	Tarragona
Rosa Esteve Àlvarez	1902	Tarragona
Joaquim Gavaldà Esteve	1933	Tarragona

Nom	*Any naixement*	*Destí*
Martí Gavarró Bonell	1914	Lloret de M.
Teresa Potau Roca	1920	Lloret de M.
Amadeu Gavarró Potau	1942	Lloret de M.
Josep M. Gavarró Potau	1944	Lloret de M.
Joan Barrabeig Tarragó	1921	Barcelona
Josefa Fabregat Tardiu	1929	Barcelona
Josep Balsells Segura	1927	Barcelona
Dolors Torné Tarragó	1930	Barcelona
M. Dolors Balsells Torné	1956	Barcelona
Josep Balsells Escoté	1896	Barcelona
Dolors Segura Capdevila	1902	Barcelona
Rosa Balsells Segura	1932	Barcelona
Joan Pijoan Rull	1939	Barcelona
Serafina Prous Amill	1895	Barcelona
Francesc Mialet Badia	1926	Barcelona
Pepita Pagani Mateu	1927	Barcelona
Joan Mialet Pagani	1955	Barcelona
Josep Puig Torné	1929	Barcelona

Emigració 1958

Ricard Savidó Tosas	1921	Barcelona
Antonia Bonet Teixidó	1923	Barcelona
Antoni Savidó Bonet	1947	Barcelona
Joan Savidó Bonet	1949	Barcelona
Saturní Roca Prats	1943	Barcelona
Antoni Torres Fornés	1918	Igualada
Isabel Corbella Lacueva	1921	Igualada
Teresa Torres Corbella	1945	Igualada

Nom	*Any naixement*	*Destí*
Antonia Torres Corbella	1946	Igualada
Francesca Torres Corbella	1948	Igualada
Francesc Torres Corbella	1955	Igualada
Ramon Torné Tarragó	1934	Barcelona
Celestí Lloses Ballesté	1942	Barcelona
Teresa Torroja Huguet	1917	Barcelona
Pilar Amorós Ballesté	1937	Barcelona

Emigració 1959

Josep Civit Sabaté	1899	Barcelona
Maria Prous Amill	1903	Barcelona
Laura Civit Prous	1939	Barcelna
Josep Civit Prous	1931	Barcelona
Núria Borràs Vilà	1932	Barcelona
Anton Rull Badia	1936	Barcelona
Dolors Solé Molas	1936	Barcelona
Joan Ricart Martí	1880	Barcelona
Joan Ricart Barrot	1904	Barcelona
Concepció Potau Ballesté	1907	Barcelona
Josefa Ricart Potau	1940	Barcelona
Magina Fornés Prous	1922	Barcelona
Josep Barrabeig Fornés	1944	Barcelona
Isidre Barrabeig Fornés	1949	Barcelona
Josep Ametlla Miró	1900	Barcelona
Mercè Espasa Bonet	1935	Vallverd
Teresa Balsells Fornés	1932	Barcelona

Emigració 1960

Nom	*Any naixement*	*Destí*
Josep Roig Vinadé	1931	Barcelona
Rosa Mas Curin	1933	Barcelona
Rosa Anglès Farré	1931	Barcelona
Dolors Tarragó Tous	1935	Badalona
Pere Tardiu Clarasó	1935	Barcelona
Jaume Rull Torné	1921	Barcelona
Victoria Ballesté Torné	1921	Barcelona
Ana Magda Rull Ballesté	1947	Barcelona
M. Assumpció Rull Ballesté	1951	Barcelona
Marta Rull Ballesté	1956	Barcelona
Montserrat Rull Ballesté	1957	Barcelona
Ramon Giné Farré	1920	Vilallonga
Rosa Furné Orga	1928	Vilallonga
Ramon Giné Furné	1950	Vilallonga
Manel Giné Furné	1951	Vilallonga
Ana Maria Giné Furné	1953	Vilallonga

Emigració 1961

Joan Duch Grau	1878	Barcelona
Rosend Travé Badia	1923	Barcelona
Mercè Savidó Tosas	1925	Barcelona
M. Mercè Travé Savidó	1949	Barcelona
Francisca Travé Savidó	1955	Barcelona
Joan Vilà Caselles	1900	Barcelona
Joaquima Tardiu Borràs	1905	Barcelona
Joan Vilà Tardiu	1934	Barcelona

Nom	*Any naixement*	*Destí*
Joan Miró Miralles	1923	Barcelona
Raimunda Ametlla Pijoan	1924	Barcelona
Joan Miró Ametlla	1951	Barcelona
Maria Miró Ametlla	1955	Barcelona
Josep Miró Vendrell	1918	Barcelona
Francisca Bonet Tarragó	1924	Barcelona
Maria Miró Bonet	1946	Barcelona
Joan Miró Bonet	1947	Barcelona
Ramona Miró Bonet	1953	Barcelona
Josefa Sendra Farré	1936	Igualada
M. Teresa Miquel Ballesté	1942	Barcelona

Emigració 1962

Pedro Giménez Martínez	1926	Rubí
M. Mercè Bonet Figueras	1939	Barcelona
Joan Roca Prats	1937	Barcelona
Marcel·lí Fornés Nadal	1942	Lloret de Mar
Jordi Bonet Duch	1930	Barcelona
M. Rosa Llorach Llauradó	1934	Barcelona
Maria Bonet Llorach	1960	Barcelona

Emigració 1963

Francesc Civit Vilà	1890	Reus
Dolors Civit Llobera	1900	Reus
Filomena Civit Civit	1922	Reus
Joaquim Civit Civit	1925	Reus
Josep Civit Civit	1932	Reus

Manuel Solé Molas	1933	Barcelona
Teresa Sallés Masip	1935	Barcelona
Pere Joan Solé Sallés	1961	Barcelona
Daniel Inglés Gibert	1935	Tarragona
Mercè Fusté Dalmau	1938	Tarragona
Concepció Serra Mateu	1932	Barcelona
Joan Grau Guardias	1917	Sabadell
Dolors Forasté Llorens	1917	Sabadell
Miquel Grau Forasté	1943	Sabadell
Joan Grau Forasté	1945	Sabadell
Loreto Grau Forasté	1947	Sabadell
Joan Josep Tous Arnavat	1935	Tarragona
Marta Andreu	1940	Tarragona
Isidre Miró Badia	1924	Barcelona
Conxita Sabaté Rabasa	1925	Barcelona
Marcela Miró Sabaté	1951	Barcelona
Lourdes Miró Sabaté	1955	Barcelona

Emigració 1964

Josep Almenara Barrot	1914	Barcelona
Francesca Magre Farré	1920	Barcelona
Montserrat Almenara Magre	1946	Barcelona
Carme Almenara Magre	1950	Barcelona
Anton Mateu Mateu	1929	Valls
Teodor Escoda Potau	1917	Barcelona
Magdalena Freixas Bonet	1918	Barcelona
M. Teresa Escoda Freixas	1945	Barcelona
Maria Escoda Freixas	1952	Barcelona

Nom	*Any naixement*	*Destí*
Isidre Balsells Civit	1892	Barcelona
Delfina Amill Martí	1897	Barcelona
Mercè Balsells Amill	1939	Barcelona
M. Glòria Veciana Balsells	1948	Barcelona
Magdalena Teixidó Escoda	1928	Figuerola
Isabel Ballesté Gabarró	1946	Barcelona

Emigració 1965

Joan Freixas Travé	1884	Barcelona
Joan Freixas Clarasó	1917	Barcelona
Pilar Savidó Tosas	1919	Barcelona
Anton Freixas Savidó	1945	Barcelona
Joan M. Freixas Savidó	1947	Barcelona
Maria Ametlla Pijoan	1928	Barcelona

Emigració 1966

Maria Roig Vinadé	1942	Barcelona
Antoni Morell Guardias	1923	Barcelona
Núria Freixas Clarasó	1926	Barcelona
Josep A. Morell Freixas	1951	Barcelona
M. Antònia Morell Freixas	1958	Barcelona
Isabel Rull Buira	1942	Barcelona
Joan Vidal Alemany	1921	Barcelona
Teresa Recasens	1922	Barcelona
M. Felicitat Vidal Recasens	1951	Barcelona
Joan Vidal Recasens	1963	Barcelona

Emigració 1967

Francesca Giné Padreny	1879	Tarragona
Maria Gabarró Giné	1911	Tarragona
Rosa Gabarró Giné	1913	Tarragona

Emigració 1968

Jaume Bel Tarragó	1943	Barcelona

Emigració 1969

Salvador Andreu Roset	1932	Viladecans
Maria Beltran Companys	1933	Viladecans
M. Teresa Andreu Beltran	1961	Viladecans
Maria Andreu Beltran	1965	Viladecans
Josep M. Martínez Plana	1941	Barcelona
Josep Ballesté Torné	1924	Barcelona
Concepció Orpinell Balsells	1932	Barcelona
Josep Ballesté Orpinell	1954	Barcelona
Lluís M. Ballesté Orpinell	1956	Barcelona
F. Xavier Ballesté Orpinell	1959	Barcelona
Santiago Ballesté Orpinell	1961	Barcelona
Ana Magda Ballesté Orpinell	1967	Barcelona
Òscar Ballesté Orpinell	1969	Barcelona

Emigració 1970

No ens consta que emigrés ningú

Emigració 1971

Pere Gibert Figueras	1929	Valls
Cecília Bonet Pons	1938	Valls
Lluís Gibert Bonet	1962	Valls
Jordi Gibert Bonet	1966	Valls

Josep Freixas Bonet	1916	Barcelona
Raimunda Badia Talavera	1918	Barcelona
Maria F. Freixas Badia	1948	Barcelona
Joan Tarés Ribas	1923	Tarragona
Josefa Queralt Cortada	1927	Tarragona
Josefa Tarés Queralt	1950	Tarragona
M. Antònia Tarés Queralt	1951	Tarragona
Joan Tarés Queralt	1961	Tarragona
Rosa Buira Corretgé	1918	Barcelona
Carme Rull Buira	1947	Barcelona
Ramon Rull Buira	1957	Barcelona

Total de persones relacionades que van marxar de Sarral durant aquests anys: 309; 151 dones, 158 homes.

Ha estat possible aconseguir aquestes dades gràcies a la col·laboració de l'Ajuntament de Sarral. Tot i així, som conscients que pugui sorgir algun error, per la qual cosa demanem disculpes per endavant.

En algun cas relacionem persones que no vivien directament de la pagesia però a qui també els afectava les circumstàncies que tractem. Altra gent també marxava per diversos motius, com per matrimoni o perquè estudiaven i estaven interessats a exercir altres professions.

De totes les persones relacionades, algunes ja ens han deixat, d'altres estan jubilades i moltes en actiu amb diferents ocupacions.

Recordant Sarral

Amb tot, el que sí que cal ressaltar és que la immensa majoria sempre ens hem sentit sarralencs. Arrel d'aquesta emi-

gració es va constituir a Barcelona l'associació "Amics de Sarral", on records, vivències, i actualitat de fets del nostre poble han format part durant molts anys de les tertúlies setmanals dels dissabtes a la tarda. Aquesta agrupació ha estat força activa durant molt temps, s'hi han celebrat reunions, àpats de commemoracions diverses, excursions, conferències, etc. L'abril de 1995 es va celebrar el 25è Aniversari amb uns actes molt emotius i una gran concurrència de sarralencs. Els anys, que no perdonen, i el relleu generacional, han fet que últimament l'activitat hagi minvat. Ara, només podem dir, amb una mica de nostàlgia que ens queden pel record uns anys inoblidables. No volem passar per alt la important i entusiasta presència, des del primer dia de Joaquim Ninot i Nolla, president i ànima del grup.

Com ja he mencionat més amunt, la major part dels qui vam marxar no hem perdut les arrels, hi tornem per vacances, festes, caps de setmana i principalment els sarralencs ja jubilats, hi vénen a fer llargues estades. Tot això ha comportat l'aparició de segones residències, arranjament de cases, on molts dels sarralencs que no hi viuen tot l'any hi passen llargues temporades.

Voldria finalitzar amb el desig que situacions com la d'aquells anys mai més es produeixin, que tothom pugui ser feliç i pugui viure, si ho desitja, al lloc de naixement i ningú s'hagi de veure empès a marxar per causes negatives.

Els arbres forestals a Sarral
Jordi Amorós Ros

Un tomb pel terme, la història i la llengua de Sarral
Pep A. Bonet Llenas

Una llambregada a la vida rural i pagesa de la nostra vila durant la primera meitat del segle XX
Josep Cantó Pifarré

L'home primitiu prop de la nostra vila
Marta Fontanals Torroja

Feliu Argimon, escrivà de la cúria del batlle de Sarral (1659)
Josep M. T. Grau Pujol, Roser Puig

Sarral, 1582-1583. Un any en la història de la comunitat
Valentí Gual Vilà

Sarral, Vila de Reis. Un estudi sobre l'origen i l'actualitat del nom de Sarral
Antoni Marsal Bonet

Un nou retaule d'Isidre Espinalt i Serra-Rica (1695)
Salvador-J. Rovira Gómez

Notícia dels Potau de Sarral
Jaume Teixidó Montalà

Emigració de sarralencs, 1951-1971
Ramon Torné Tarragó amb la col·laboració de Josep Ametlla Torné i Jaume Ametlla Torné